212

Grols verleden

Tijdschrift voor de historie van Groenlo en directe omgeving

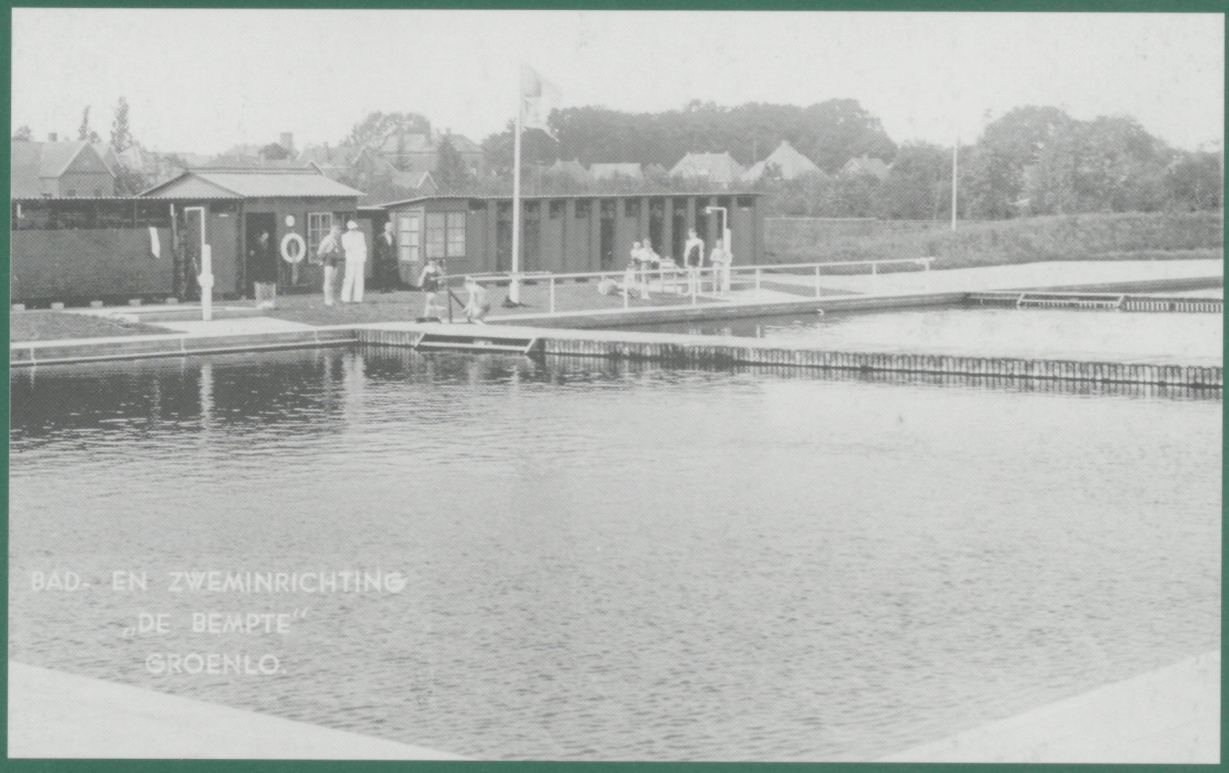

Oudheidkundige Vereniging Groenlo

Jaargang 4 - Nummer 6, juni 2005

3912 Fr

Oudheidkundige Vereniging Groenlo

De Oudheidkundige Vereniging Groenlo (opgericht 15 januari 1976) heeft tot doel het bestuderen en vastleggen van gegevens op het gebied van geschiedenis, taal, folklore, genealogie en archeologie van Groenlo en directe omgeving. Tevens stelt zij zich ten doel het beschermen van het historisch erfgoed van Groenlo. Nadere informatie over onze vereniging is beschikbaar via onze folder die op het secretariaats-adres verkrijgbaar is.

Grols verleden

Tijdschrift voor de historie van Groenlo en directe omgeving
Jaargang 4 - Nr. 6 (juni 2005)
Het tijdschrift verschijnt op onregelmatige tijdstippen.

Redactie:
Martie Rouwmaat, e-mail: martie.rouwmaat@tiscali.nl
Henny Garstenveld, e-mail: hennygarstenveld@hetnet.nl

Eindredactie:
Ben Verheij, e-mail: btmverheij@planet.nl

Redactie-adres:
Martie Rouwmaat
Borculoseweg 44
7141 VM Groenlo
tel. 0544 – 464678

Lay-out en vormgeving (dtp):
Ronald Brockötter

Druk:
Drukkerij Maarse bv

Bijdragen:
Bijdragen voor ons tijdschrift kunnen op elke manier aangeleverd worden: mondeling, handgeschreven, typemachine of computermatig. Als men met de computer werkt dan graag op diskette (Word, WP of ASCII) aanleveren of per e-mail, mét uitdraai op papier; de bijdragen graag voorzien van illustraties.

Overname artikelen:
Publikatie of overname van artikelen (geheel of gedeeltelijk) is alleen toegestaan met *schriftelijke* toestemming van de redactie.

Lidmaatschap:
Het lidmaatschap kost € 13,61 per jaar. Aanmelding bij het secretariaat: Jan Steenstraat 13, 7141 XH Groenlo, tel. 0544 – 465167. Opzegging van het lidmaatschap tenminste één maand voor het einde van het kalenderjaar bij het secretariaat.

Losse nummers verkrijgbaar bij het secretariaat.

ISSN 1569-9366

© Oudheidkundige Vereniging Groenlo

Inhoud

1
Ben Verheij
Voorwoord

2
Martie Rouwmaat, m.m.v. Henny Garstenveld en Sylvia Wentink-Oldenkotte
De Bempte breed uitgemeten
en het Grolse zwemgebeuren van verleden tot heden

60
Jan Spelbos
Herinneringen aan Groenlo tijdens de oorlog
'n jochie van 10, van de grote naar de kleine stad

73
J.E. van der Pluijm
De vestingwerken van Grol tijdens het 12-jarig bestand

77
J.E. van der Pluijm
Groenlo: De militaire barakken en de brand van 1623

80
Martie Rouwmaat
Schilderij "Gezicht op de Markt te Grol"

Omslag

voorkant:
bovenste foto: Bad- en zweminrichting De Bempte in 1939 met nog een beperkt aantal kleedhokjes. Op de achtergrond nog enkele huizen aan de Lichtenvoordse- en Groeneweg. Links op de foto, achter de kleedhokjes, is nog duidelijk herkenbaar de, nog bestaande, boerderij van Gelinck te zien.
onderste foto: De teloorgang van de bad- en zweminrichting De Bempte in 1986 twee jaar na de sluiting.

achterkant:
foto: In de woonwijk De Bempte staat tegenwoordig het kunstwerk Salto dat werd vervaardigd door de kunstenaar Nik Jonk. Dit kunstwerk is in overleg tussen de gemeente Groenlo en de bewoners van De Bempte, uit diverse inzendingen, gekozen. Vanwege de vorm, een vrouw in duikhouding, die het beeld heeft genoot dit beeld de voorkeur van de bewoners. Door de treffende vormgeving van dit beeld werd de relatie gelegd naar de voormalige bad- en zweminrichting De Bempte dat hier voorheen heeft gelegen. Het beeld werd in het jaar 2000 geplaatst.

Voorwoord

Geachte lezers,

Nummer 6 van ons tijdschrift ligt voor u en dat is ruim meer dan een jaar ná het verschijnen van nummer 5. Oorzaak hiervan is dat in een tamelijk laat stadium bleek dat de special van ons tijdschrift gewijd aan de historie van de Grolsch Bierbrouwerij in Groenlo die gepland was eind 2004 om allerlei redenen uiteindelijk toch niet door kon gaan. Het nummer dat u thans in uw handen hebt, telt vier artikelen.
Het eerste en veruit omvangrijkste artikel is van de hand van Martie Rouwmaat met medewerking van Sylvia Wentink-Oldenkotte en Henny Garstenveld over het zwembad De Bempte en het Grolse zwemgebeuren van verleden tot heden. Na een bespreking van de verschillende locaties die men op het oog heeft gehad in de jaren 30 van de vorige eeuw, komt de uitgekozen plek: De Bempte in beeld. Hierbij kan zelfs teruggegrepen worden op gegevens uit middeleeuwse papieren met betrekking tot dit stuk grond en de verwerving van de grond door de gemeente brengt een heel interessante problematiek met zich mee die ook weer rechtstreeks voortvloeit uit de al genoemde middeleeuwse situatie. Een van de redenen waarom tot aanleg overgegaan kon worden, is de economisch zeer slechte situatie in de dertiger jaren, de zogenoemde crisistijd. De rijksoverheid verleende namelijk toestemming om er een werkgelegenheidsproject van te maken. Dan volgt de uitvoerige beschrijving van het dagelijkse reilen en zeilen van een dergelijk zwembad en alles wat daar verder bij komt kijken over de hele periode van 1936 tot het einde van het bad in 1984. Een hele serie markante persoonlijkheden die hun stempel hebben gedrukt op dat zwemgebeuren in die jaren komen vervolgens aan het woord én in beeld. De bouw van het overdekte bad en het gebeuren aldaar komen daarna aan de orde. En dit deel van het artikel wordt afgerond met de beschrijving van de besognes die de succesvolle verplaatsing van het gehele (gemeentelijke) zwemgebeuren naar Marveld Recreatie met zich mee heeft gebracht. In het laatste deel van het artikel geeft Martie Rouwmaat een uitvoerige schets van de belevenissen in het zwembad De Bempte van hemzelf en zijn vriendenkring. Al met al een zeer uitvoerig en interessant artikel.
Het tweede artikel is gewijd aan de laatste jaren van de Tweede Wereldoorlog. Jan Spelbos beschrijft daarin zijn leven als 6 jarig jongetje in Utrecht gedurende de hongerwinter: de steeds vertwijfelder pogingen om aan voedsel én brandhout te komen, de inventieve manier waarop gezocht werd naar voedselvervangers: brandnetels kun je eten!!, de barre tocht naar Groenlo: lopend met een slee!! en de aankomst in Groenlo bij de familie Te Brake aan de Zwilbroekse weg waar de moeder van de pastoor van zijn Utrechtse parochie woonde. De rest van de genoemde periode brengt hij door bij de familie Rouwmaat aan de Ruurloseweg en ook het verhaal over alles wat hij daarna nog in Groenlo en omgeving heeft meegemaakt, is indrukwekkend en ontroerend. Dit artikel kan gezien worden als een waardevolle bijdrage tot de herdenking van 60 jaar bevrijding.
Artikel drie en vier komen uit de pen van Joep van der Pluijm; beide hebben betrekking op militaire activiteiten tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Onder de titel De vestingwerken van Grol tijdens het 12-jarig bestand beschrijft hij hoe de Spanjaarden in die tijd druk in de weer zijn geweest om de vestingwerken van Grol volgens een geheel nieuw plan te verbouwen met als doelstelling om van Grol een nagenoeg onneembare vesting te maken. Het vierde artikel is getiteld Groenlo: De militaire barakken en de brand van 1623 en handelt over de bouw van de onderkomens (barakken) voor de militairen. De "niendeur" van de huidige stadsboerderij speelt in dit verhaal ook nog een kleine rol, want daarop prijkt namelijk het jaartal 1623. Beide artikelen getuigen van de welbekende, noeste speurzin van de schrijver en we kunnen nu al zeggen dat dit zeker niet de laatste publicaties van zijn hand zullen zijn!

Deze aflevering nr. 6 van ons tijdschrift is ongeveer dubbel zo dik geworden als de gemiddelde omvang van de voorgaande nummers. Wij wensen u dan ook dubbel leesplezier!

Ben Verheij

Voorzitter Oudheidkundige Vereniging Groenlo

Juni 2005

De Bempte breed uitgemeten

en het Grolse zwemgebeuren van verleden tot heden

Door Martie Rouwmaat, m.m.v. Henny Garstenveld en Sylvia Wentink-Oldenkotte

Inleiding

Al het nieuwe wordt al snel als normaal ervaren. Dat geldt in het bijzonder voor nieuwbouwwijken, maar toch zijn er woonwijken in Groenlo die voorafgaand aan bebouwing al een gedegen geschiedenis kennen. De woonwijk De Bempte is zo'n wijk waar, voordat er begin jaren negentig van de 20e eeuw bebouwing plaats vond, nog behoorlijk wat herinneringen van oud Grollenaren voor de geest gehaald kunnen worden. Velen zullen nog wel weten dat voordat deze woonwijk gerealiseerd werd er de bad- en zweminrichting De Bempte lag.
In dit verhaal wordt primair in gegaan op de aanleg van de bad- en zweminrichting De Bempte en wat er vanuit de Grolse politiek en organisatorisch aan vooraf ging. Daarnaast wordt de geschiedenis van dit gebied behandeld. Daar waar er hiaten vallen in onze herinneringen zijn er gelukkig nog de archieven. In deze archieven valt nog veel meer te vinden over de geschiedenis van dit gebied, want een deel van de grond die gebruikt werd om er een bad- en zweminrichting te realiseren was van de vicarie Sancta Mariae. Maar ook de herkomst en de betekenis van de naam Bempte komen aan de orde. Gevolgd door de ontwikkelingen in de wereld omtrent de beurskrach (1929), de crisisjaren en de daaruit voortvloeiende werkverschaffingsprojecten in Groenlo.

Eén van die werkverschaffingsprojecten in de jaren dertig van de 20e eeuw in Groenlo was het realiseren via het werkverschaffingfonds van de bad- en zweminrichting De Bempte. Vervolgens worden de jaren na de realisatie in 1935 van de bad- en zweminrichting De Bempte gedeeltelijk toegelicht met feiten tot aan de sluiting van de bad- en zweminrichting in 1984.

Gevolgd door een summiere omschrijving van het overdekte zwembad De Papendijk en het zwem- en recreatiebad bij Marveld. Tenslotte worden er de belevenissen van en door diverse betrokkenen verteld.

De relatie tussen de vicarie Sancta Mariae en de Bempte

De relatie tussen de vicarie Sancta Mariae en De Bempte was dat de vicarie Sancta Mariae er een weiland en tuinderij beheerde, genaamd De Bempte, kadastraal bekend gemeente Groenlo,

Omstreeks midden jaren dertig van de 20e eeuw zag de omgeving van De Bempte eruit zoals hierboven op de foto te zien is. Het bestond hoofdzakelijk uit weilanden en tuinderijen.

in sectie B. No. 929, groot 9230 m², waarvan de vicarie Sancta Mariae onder beheer van de Staat der Nederlanden (gevestigd in de huidige Hervormde kerk, St. Calixtus, te Groenlo) eigenaresse is. De vicarie Sancta Mariae is gesticht in de toen nog katholieke St. Calixtus kerk aan de Mattelierstraat op 26 maart 1522 door het Lieve Vrouwen Gilde (Broederschap van de heilige Maagd Maria oftewel het snijdersgilde in Groenlo) toentertijd vertegenwoordigd door Johannes Rodulphus Martinus Herberts en Bernardus Mollers. Er is echter in de oprichtingsakte geen expliciete verwijzing naar de naam Bempte.
Dat sluit echter niet uit dat de naam Bempte toen nog niet aanwezig was.

Vicarieën

Vicarieën zijn stichtingen die in de late Middeleeuwen werden opgericht om een priester in zijn levensonderhoud te voorzien. De oprichting van de talloze vicarieën in de 15e en vroege 16e eeuw was niet alleen een teken van de in die tijd opkomende angst voor het vagevuur. Zij weerspiegelt tevens het laatmiddeleeuwse gemeenschapsdenken. Vaak was de stichting van een vicarie het gevolg van de goedgevendheid van een hele gemeenschap. Sinds de 17e eeuw is de bestemming meestal gewijzigd in een studiefonds. In de Middeleeuwen, vanaf ongeveer 1200, stichtten rijke personen van adel vicarieën. In de late Middeleeuwen deden rijke kooplieden dit ook. In een kerk werd dan een altaar opgericht, gewijd aan een heilige, in dit geval Sancta Mariae (de Heilige Maria) en daaraan werd een priester verbonden die, gedeeltelijk, kon leven van de opbrengst van de vicarie. In de oude Calixtus, aan de Markt te Groenlo, waren 12 vicarieën; aan dit aantal kun je ook zien dat deze kerk een grote en belangrijke kerk was in de Middeleeuwen. In ons gebied had alleen de Walburgiskerk in Zutphen er meer. Toen de Hervorming (Reformatie[1]) in ons gebied zijn intrede deed, vanaf ongeveer 1540 in lichte mate en tamelijk definitief in 1580 werden de vicarieën afgeschaft. In Groenlo kwam de Hervorming pas definitief aan de macht nadat Prins Frederik Hendrik Groenlo in 1627 op de Spanjaarden had veroverd. De bezittingen kwamen in handen van de protestanten en die kozen als één van de manieren ter besteding van de opbrengsten om de opleiding tot geestelijke, in hun geval dus dominee, daaruit te betalen. Sommige van deze vicarieën bleven echter door middel van allerlei handigheidjes toch in handen van de katholieken en die hebben toen langzamerhand dit gebruik overgenomen.

In het boek "Groll in de zeventiende en achttiende eeuw" (*een kerkelijk, politiek en strategisch storende factor in het oosten van de republiek*) door de heer N.J. Tops wordt aan de relatie tussen de vicarie Sancta Mariae en De Bempte uitgebreid aandacht besteed. Vooral de bladzijden 217 tot en met 227 geven een goed beeld wat er gebeurde met de geestelijke goederen te Groenlo na de reformatie ervan en in het bijzonder die van de vicarie Sancta Mariae.

De betekenis en herkomst van de naam Bempte en de relatie tot het openluchtzwembad De Bempte

De meeste weidebenamingen waaruit familienamen ontstonden, duiden in de Middeleeuwen uitgestrekte hooilanden aan langs beken en rivieren. Voor zover hun bodemgesteldheid het toeliet, liet men er in de nazomer het vee op het etgroen[2] grazen. Oorspronkelijk behoorden ze de gemeenschap toe, vanaf de late Middeleeuwen werden ze verkaveld en geprivatiseerd. Blijvende graasweiden waren toen, althans buiten de poldergebieden, nog een zeldzaamheid: het vee liep, al dan niet onder het waakzaam oog van een hoeder, vrij rond overal buiten het omheinde akkerland: in bossen, heidevelden, gemaaid hooiland, graskanten en struikgewas. Mede, meers en beemd zijn geografisch onderscheiden woorden voor ongeveer dezelfde werkelijkheid, namelijk uitgestrekte hooivelden op waterrijk terrein, niet zelden in het overstromingsgebied van waterlopen. Mede en made, afleidingen van het werkwoord maaien, (vgl.[3] Engels meadow), zijn typisch voor de poldergebieden in België en Nederland. Meers hoort thuis in de Vlaamse dialecten; etymologisch[4] is het van dezelfde oorsprong als de waternaam 'meer'. Het Brabants-Limburgse beemd ontstond door samentrekking van banmede, en slaat dus in oorsprong op een maai land dat door een verordening of 'ban' van de

[1] Reformatie = de kerkhervorming in de 16e eeuw.

[2] Etgroen = een pas gemaaid weiland dat weer uitgelopen is.

[3] vgl. = vergelijk.

[4] Etymologie = de wetenschap die de oorsprong en de geschiedenis van de woorden opspoort.

heer aan de gemeenschap wordt toegewezen. Van alle drie deze woorden zijn familienamen gevormd. Uit beemd ontstonden onder meer Van den Beemd / Bemd(t) / Bempt / Bem(p)den / Benden / Ben(t), Van Bemten, (De) Bent en Debempt[5].
De naam Bempte is dus verwant en afgeleid van het woord Beemd. Eenmaal rekening houdend met deze wetenschap wordt er al snel het een en ander duidelijk omtrent de naam Bempte en waarom het nu juist op die plek in Groenlo zo genoemd is. Het komt overeen met de aanduiding "waterrijk weiland."

Uit verhalen van oudere Grollenaren, die verteld werden in het kader van een straatnaamgevingsonderzoek voor een nog nieuw te bouwen woonwijk tussen de Groeneweg en de Rondweg kwam dit al naar voren. Deze oud Grollenaren herinneren zich nog al te goed dat het in dit gebied altijd drassig was. Maar doordat er de laatste decennia nogal veel veranderd is in deze omgeving: de aanleg van de Twenteroute, de Rondweg en de woonwijk De Bempte, voldoet dit drassige en voormalig waterrijke gebied door onder andere ook een betere afwatering (drainage) niet meer aan deze omschrijving.

Van oudsher was dit gebied dus drassig en waterrijk. Het is dan ook niet geheel toevallig dat de bad- en zweminrichting de Bempte hier zijn oorsprong vond. Het benodigde water voor de bad- en zweminrichting lag niet diep onder het aardoppervlak. Dat het grondwater zich hier niet zo diep onder het aardoppervlak bevond, komt onder meer door de lage ligging van dit gebied ten opzichte van de omgeving. Het gebied van De Bempte en de directe omgeving ervan liggen lager ten opzichte van de Zomersche en de Lieveldse Es. (De Hartreize en de Hoge Hartreize sluiten aan op de Lieveldse es.) Onder deze essen ligt een leemlaag en deze leemlaag laat weinig regenwater door. Hierdoor stroomt een deel van dit regenwater, over de leemlaag, naar de laagst gelegen gebieden, in dit geval onder andere De Bempte en de directe omgeving. Tevens wordt de Grolse gracht voor een deel gevoed met dit grondwater dat ondergronds vanaf deze essen stroomt.

Een zeer interessant gegeven en zeker het bekijken waard is ook de oudst bekende kaart (ca. 1540) van het grondgebied van Groenlo. Deze kaart is afgebeeld op pagina 21 in het boek "De vestingstad Grol," Geschiedenis van de vestingwerken van Groenlo, door drs. J.E. van der Pluijm. Op deze kaart is een klein blauw ovaal te zien voorstellend een meertje. Op de kaart ligt het meertje ongeveer twee centimeter schuin rechtsboven vanaf de stad Grol richting zuid. Dit meertje met daar om heen een licht geel gebied is de omgeving van De Bempte. Het geeft duidelijk aan dat het in die tijd ook al een waterrijk gebied moet zijn geweest. Het komt dan ook precies overeen met de hierboven gedane uitleg die gegeven wordt over de herkomst en betekenis van de naam beemd, waarvan Bempte, zoals gezegd, is afgeleid.

De naam Bempte komt in onze omgeving van oorsprong niet voor, het zou dus een van buitenaf ingevoerde naam kunnen zijn. Wie ooit de naam Bempte aan dit gebied heeft gegeven is feitelijk niet meer te achterhalen, maar te denken valt aan een persoon die afkomstig moet zijn geweest uit de hierboven genoemde zuidelijke gebieden. Het kan ook zijn dat er ooit een Grollenaar in één van die gebieden in het zuiden is geweest en de naam Bempte heeft meegenomen naar Groenlo. Vervolgens gaf hij of zij de naam Bempte aan dit terrein omdat dit overeen kwam met de naam die men in het zuiden van Nederland maar ook in Vlaanderen gebruikte vanwege dezelfde gebiedseigenschappen.

De beurskrach in 1929 en de gevolgen internationaal, nationaal en lokaal

De jaren dertig van de 20e eeuw staan bekend als de crisisjaren, jaren waarin er een grote werkloosheid heerste. Om hierin enige verbetering aan te brengen ten opzichte van werklozen bedacht men allerlei werkverschaffingsprojecten. Het doel van deze werkverschaffingprojecten was om werklozen aan het werk te zetten bij objecten van verschillende aard en ze op die manier een nuttige tijdsbesteding te geven.. De

[5] Bronvermelding: Directe bron: Devos – 2001.
Magda Devos: Het land in eigennamen.
In: Van de Streek. De weerspiegeling van dialecten in familienamen. Onder redactie van Veronique De Tier en Ann Marynissen m.m.v. Har Brok.
Het dialectenboek, 6. Groesbeek, Stichting Nederlandse dialecten, 2001, p 17 – 53.
ISBN 90-73869-06-4
Indirecte bron: Nederlandse Familienamendatabank van het Meertens Instituut onder redactie van de heer Leendert Brouwer.

lonen die de werklozen hiervoor ontvingen waren over het algemeen erg laag. Voor de oorzaak van de crisisjaren in de jaren 30 van de 20e eeuw en de daaruit voortvloeiende werkverschaffingsprojecten moeten we terug naar het jaar 1929.
De beurskrach van 1929 was de eerste beurskrach met wereldwijde catastrofale gevolgen en begon in New York. De wereld, en met name de Verenigde Staten van Amerika, beleefde in de jaren twintig van de vorige eeuw een hoogconjunctuur[6]. Als gevolg hiervan stegen de koersen van aandelen en andere effecten tot enorme hoogten, aandelen werden op de beurs veel meer waard dan ze in werkelijkheid waard waren. De onderliggende economie was echter ongemerkt in kracht verminderd, zonder dat dit op de beurs tot uiting kwam.
Beleggers, zowel de grote als de kleine, leefden in een euforie en de prijzen van de aandelen werden steeds maar verder opgejaagd, dit tegen alle economische logica in.

Omdat de bomen tot in de hemel leken te groeien, en iedereen hier natuurlijk van mee wilde profiteren, leenden veel mensen geld om aandelen te kopen.
Op 24 oktober 1929 begonnen de koersen op de New York Stock Exchange (NYSE) te dalen. In de paniek die hierdoor ontstond probeerde iedereen onmiddellijk zijn aandelen te verkopen, waardoor de koersen volledig inzakten. Aan het einde van die dag waren de meeste aandelen gevoelig in waarde verminderd.
Veel mensen konden hun leningen niet terugbetalen waardoor zijzelf en veel banken failliet gingen. Dit had via een sneeuwbaleffect tot gevolg dat de verslechterde economie nu versneld in een recessie terechtkwam. Nog extra gevoed door de deflatie[7] die daardoor ontstond, sleepten de Verenigde Staten van Amerika, dankzij hun leidende positie in de wereldhandel, vervolgens de hele wereld mee in een laagconjunctuur[8].
Een voorbeeld van de catastrofale gevolgen van de beurskrach is het feit dat de federale overheid van de Verenigde Staten van Amerika grote financiële tekorten had. Om te bezuinigen werd de financiële hulp aan Duitsland stopgezet. Duitsland moest in die periode enorme herstelbetalingen doen aan het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en andere landen, als gevolg van de Eerste Wereldoorlog. In Duitsland ontstond een enorme armoede, dit vormde het klimaat waarin Adolf Hitler aan de macht kon komen. Hierdoor werd er onbewust een voedingsbodem gecreëerd voor de Tweede Wereldoorlog.

Gevolgen van de economische crisis in Nederland
De economische crisis deed zich ook in ons land sterk gevoelen. Sterk afhankelijk van de internationale handel kwam voor Nederland de klap extra hard aan. De handelspositie verslechterde nog, doordat de regering Colijn vasthield aan de "harde gulden" waardoor Nederland relatief een zeer duur land werd. Vele arbeiders kwamen zonder werk te zitten en werden afhankelijk van financiële steun van de overheid. Er werden werkverschaffingsprojecten opgezet om werklozen niet in ledigheid te laten verzinken. De ellende was het grootst in de steden. Daar was de industrie geconcentreerd en juist in die sector vielen de grootste klappen. Op het platteland drukte de crisis minder zwaar. Al waren de prijzen misschien ongunstig en hadden vooral de kleinere boeren moeite om met hun schamele inkomen het hoofd boven water te houden. Daartegenover stond wel dat de boeren dichterbij het voedsel zaten.

Werkverschaffing in Nederland
In Nederland werd in de crisistijd (1930-1940) een groot aantal werkverschaffingsprojecten opgezet. In de werkverschaffing[9] kregen de werklozen geen echte baan aangeboden, maar werden ze door de overheid verplicht om in grote werkploegen ongeschoold werk uit te voeren.
De werkverschaffing was niet onomstreden. Met name in socialistische kringen werd de werkverschaffing als een vorm van uitbuiting beschouwt. Het werk was zwaar, de omstandigheden erbarmelijk, en het loon was maar net genoeg om met een gezin rond te komen. In 1939 verdiende iemand in de werkverschaffing

[6] Hoogconjunctuur = een tijd van grote economische bloei
[7] Deflatie = een waardevermeerdering van geld waardoor vergroting van de koopkracht optreedt
[8] Laagconjunctuur = een tijd van stilstaande of teruglopende economie

[9] Werkverschaffing = het in georganiseerd verband organiseren van projecten om werklozen een nuttige tijdsbesteding te geven. Hoewel het begrip werkverschaffing reeds in de negentiende eeuw voorkomt, is het vooral bekend uit de crisisjaren, de jaren 1930-1940. Wereldwijd was er in die periode een zeer grote werkloosheid

stuurde de regering de werklozen naar grote projecten ver weg, zodat de meesten daar wel moesten overnachten. Alleen zaterdagavond en zondag konden zij thuis zijn. In 1936 stelde minister Marcus Slingenberg een rouleringssysteem in, waarbij werklozen afwisselend steun kregen en in de werkverschaffing konden werken. Veel van de projecten werden uitgevoerd onder leiding van de Nederlandse Heidemaatschappij, in de volksmond de Heidemij.

Voorbeelden van bekende nationale werkverschaffingsprojecten

Bijvoorbeeld het ontginnen van hoogveengebied, het graven van kanalen zoals het Twentekanaal, het aanleggen van bossen zoals het Amsterdamse bos, het aanleggen van parken zoals het Goffertpark in Nijmegen. Maar ook Kamp Westerbork was een werkverschaffingsproject, want aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog vluchtten steeds meer Duitse Joden voor de Nazi-terreur de grens met Nederland over. De toenmalige Nederlandse regering wilde op goede voet blijven met Duitsland en sloot op 15 december 1938 de grens met Duitsland (enkele weken na de Kristalnacht, de nacht van 9 op 10 november), en bestempelde de vluchtelingen tot ongewenste vreemdelingen. Zij moesten in één groot "vluchtelingenkamp" worden ondergebracht. Tot de bouw hiervan werd in februari 1939 door de Nederlandse regering besloten. In augustus 1939 werden hier door arbeiders in de werkverschaffing de eerste barakken gebouwd. Tijdens de bezetting maakten de Nazi's dankbaar gebruik van de al bestaande kampstructuur. Westerbork kwam op 1 juli 1942 onder rechtstreeks Duits bestuur. Zoals bekend werd het een doorgangskamp voor joden, zigeuners en verzetsmensen, die van hieruit per trein werden afgevoerd naar de vernietigingskampen.

Werkverschaffing in Groenlo

Groenlo ontkwam ook niet aan de wereldwijde economische crisis. We weten allemaal wel dat de gracht als werkverschaffingsproject door werklozen met de hand werd uitgebaggerd[10]. Maar niet zo bekend is het aanleggen van de bad- en zweminrichting De Bempte, wat ook een werkverschaffingsproject was. Nóg een vrijonbekend werkverschaffingsproject was de bebossing van de terreinen bij de Schietbaan met als doel er een wandelgebied van te maken. In de raadsvergadering van 10 november 1933 wordt er in agendapunt nr.12b. het volgende besloten omtrent dit werkverschaffingsproject.

12b. WERKVERSCHAFFING BEBOSSCHING TERREINEN BIJ DE SCHIETBAAN

De voorzitter, burgemeester Kraakman, deelt mede: "*dat het noodzakelijk is, dat voor de werkverschaffing een werkobject ter hand wordt genomen. Het eenige, dat daarvoor in aanmerking komt is de bebossching van het terrein bij de Schietbaan. De werkloozen zijn dan korter bij huis in den winter. Dit werk kost in zijn geheel f 5.750,-, waarvan ongeveer f 4.000,- voor werkloonen.*
Burgemeester en Wethouders vinden het wenschelijker hieraan de gelden uit te geven voor de werkverschaffing dan voor werk waar de gemeente niets aan heeft."
Het raadslid de heer J.A. te Koppel vraagt: "*om dan tevens den zandweg[11] naar dit terrein op te knappen.*"
De voorzitter, de heer Kraakman, zegt: "*hieraan zijn aandacht te zullen schenken.*"

Zonder hoofdelijke stemming wordt aan Burgemeester en Wethouders het nodige krediet verleend om dit werk uit te voeren.

Overigens werd er in die tijd ook nog een aanvraag door de gemeente ingediend om in het kader van de werkverschaffing een muziekkoepel[12] te bouwen. Deze aanvraag werd echter door het toenmalige Ministerie van Sociale Zaken afgewezen.

Daarnaast werden er nog enkele kleinere werkverschaffingsprojecten in Groenlo uitgevoerd zoals het structureel verbeteren van enkele wegen. Voorgesteld werden, in de raadsvergadering van 17 maart 1932, de verbetering van de Groeneweg, de Watersteeg[13], de weg naar de

[10] Zie Hoofdstuk 2 in het boek De Grolse gracht van verdedigingswerk tot viswater door Erik Mentink.

[11] De huidige Veldweg.

[12] Zie het verhaal '50 jaar muziekkoepel in 2002' door Martie Rouwmaat in de uitgave: VESTINGSTAD GROLLE - Handleiding festiviteiten Grolle 725 jaar Vestingstad.

[13] De Watersteeg was in die tijd een weg die liep vanaf de Oude Borculoseweg richting de boerderij van de familie Luttikholt. De boerderij van Luttikholt staat aan de Vrakkinkweg nr. 1.

zuiveringsinstallatie, deze weg lag achter de huidige Willibrordus-school, en het eventueel verbeteren van de weg naar het woonwagenkamp dat toentertijd lag aan de Borculoseweg waar later de speeltuin was. Dit gebied wordt ook wel 'Het Pand' genoemd en was vroeger een zomp (moeras). Deze zomp was verbonden met het voormalige stroomgebied van de Slinge. Het is het gebied dat ligt tussen de Halve Maanweg, de uitloop van de gracht en de voormalige meubelfabriek Oldenhuis.

In de raadsvergadering van 13 juni 1932 wordt aan de raadsleden meegedeeld dat het voorstel omtrent het verbeteren van de Groeneweg, de Watersteeg en de weg naar de zuiveringsinstallatie voor toekenning van subsidie door de Minister van Binnenlandse Zaken is goedgekeurd. Alleen voor de verbetering van de weg naar het woonwagenkamp kreeg de gemeente geen subsidie.

Zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming werd dit voorstel van B & W aangenomen.

Raadsvergaderingen- en besluiten betreffende de oprichting van een bad- en zweminrichting in Groenlo

Om te weten te komen waar het initiatief vandaan kwam om tot oprichting te komen van een bad- en zweminrichting zijn de notulen van de raadsvergaderingen en de besluiten die daar eventueel uit voortvloeiden van de gemeente Groenlo uit de periode 1928 tot en met 1935 doorgenomen. Tevens is er onderzoek gedaan in meerdere dossiers die betrekking hadden op de oprichting en het verdere verloop door de jaren heen van de bad- en zweminrichting De Bempte. Helaas bleek dat toentertijd ook nog wel eens gebruik werd gemaakt om het een en ander in een geheime vergadering te besluiten. Helaas zijn niet alle besluiten betreffende de oprichting van een bad- en zweminrichting genotuleerd en zodoende ook niet raadpleegbaar.

Stuw in de Slinge in relatie met de aanleg van een zweminrichting

Van het een kwam het ander in de ontwikkeling van de plannen voor een bad- en zweminrichting te Groenlo. Het idee bestond om het grachtwater van meer verversing te voorzien vanuit de Slingebeek. Hiervoor moest er een stuw in de Slingebeek aangelegd worden. Deze stuw moest ervoor zorgen dat er, vooral in de zomermaanden, meer opstuwing in de Slingebeek plaats zou vinden en er zodoende meer afvoer van vers water naar de Grolse gracht zou doorstromen.
Ook werd het idee geopperd om naast de bouw van een stuw in de Slinge een bad- en zweminrichting aan te leggen. Men kon dan naast het verversen van het water van de stadsgracht dit water ook gebruiken, via een aparte aftakking, voor een eventueel aan te leggen bad- en zweminrichting. Een en ander was afhankelijk van enkele factoren die hierbij een rol zouden gaan spelen, bijvoorbeeld: de kosten van de te realiseren bad- en zweminrichting en het bacteriologische gehalte van de Slinge.
In de raadsvergadering van 24 mei 1929 vraagt het raadslid de heer J.P.J. de Groen tijdens de rondvraag: "*of het niet mogelijk is een badinrichting te maken nu toch de kwestie van een stuw in de Slinge in behandeling is.*" De voorzitter, burgemeester Kraakman, antwoordt hierop: "*dat hij hierover met deskundigen zal spreken, doch hij denkt dat de kosten nogal hoog zullen zijn, afgezien van de mogelijkheid daartoe. De kosten van een stuw bedragen reeds f 5.000,-, doch hierover hebben Burgemeester en Wethouders nog geen overeenstemming bereikt met het betrokken Ingenieursbureau.*"

De oprichting van een bad- en zweminrichting kwam door de hierboven gestelde vraag van de heer J.P.J. de Groen in een letterlijke stroomversnelling terecht, maar er zou nog heel veel water door de Slinge stromen alvorens er definitief werd overgegaan tot oprichting van een bad- en zweminrichting.

Burgemeester Th. J. A. Kraakman

In de raadsvergadering van 28 juni 1929 wordt er een voorstel ingediend door B & W en betreft het volgende: "*het aangaan eener overeenkomst met het Waterschap van den Berkel voor het plaatsen van een stuw in de Slingebeek, noodig*

voor waterverversching der stadsgracht."
Tevens wordt er een voorstel door B & W ingediend om voor deze werkzaamheden een krediet ter beschikking te stellen van *f* 5.500,-. De gemeenteraad gaat na enig discussiëren omtrent deze kwestie akkoord met het gedane voorstel van B & W met 8 stemmen voor en 2 stemmen tegen.
Tijdens de rondvraag ter afsluiting van deze raadsvergadering vraagt de heer J.P.J. De Groen als volgt wederom aandacht voor het oprichten van een badinrichting: *"of de mogelijkheid ook bestaat tot het aanbrengen van een badinrichting bij de sluis, die zal worden geplaatst in de Slinge."*
De voorzitter, de heer Kraakman, antwoordt hierop: *"dat hij naar die mogelijkheid geïnformeerd heeft en het is hem gebleken, dat dit wel mogelijk is evenals in Aalten en de gemeente Wisch. Deze kwestie kan echter later altijd nog onder het oog worden gezien."*
Het raadslid J.A. te Koppel zegt hierover: *"dat hij dat liever aan particulieren wil overlaten, zulks ter vermijding van kosten."* Zoals blijkt stonden alle neuzen nog niet dezelfde kant op, maar werd er over de oprichting van een bad- en zweminrichting al wel nagedacht en gesproken. In eerste instantie dacht men dus aan een zwembad nabij de te bouwen stuw in de Slinge. De exacte locatie van deze te bouwen stuw is niet bekend, maar het zal ongeveer tussen Marveld en vóór de toenmalige bleek[14] aan de Woerdseweg geweest zijn. Het aftakken van water voor een bad- en zweminrichting na de bleek was geen optie vanwege het lozen van afvalwater, afkomstig van de wasserij, in de Slinge, bacteriologisch gezien was dit onverantwoord. De zwemmers zouden ziek kunnen worden van het vervuilde water.

In de raadsvergadering van 30 september 1931 komt het oprichten van een bad- en zweminrichting na twee jaar weer aan de orde. Intussen was er de beurskrach geweest met als gevolg een wereldwijde economische crisis. Dit zal waarschijnlijk de oorzaak zijn geweest dat het oprichten van de bad- en zweminrichting geen prioriteit meer genoot, er waren vanuit de gemeenteraad wel andere zaken die meer prioriteit behoefden. Maar toch werd in deze raadsvergadering weer gesproken over de bad- en zweminrichting. Ditmaal door het raadslid E. Koning, hij vraagt: *"of Burgemeester en Wethouders eens willen overwegen of de mogelijkheid bestaat van gemeentewege over te gaan tot het maken van een bad- en zweminrichting."*
De voorzitter, de heer Kraakman, antwoordt hierop: *"dat hij zeer veel voelt voor een bad- en zweminrichting. Het moet echter geen f 10,- per persoon, die er van gebruik maakt, kosten. Hij geeft den heer Koning in overweging pogingen in het werk te stellen om tot het oprichten van een vereeniging te geraken, die een dergelijke aangelegenheid ter hand kan nemen. De vereeniging kan dan bij de gemeente om finantieelen steun aankloppen."*
Het raadslid de heer G.H. Bluemink vindt: *"dat een bad- en zweminrichting goed gebouwd zou kunnen worden als de stuwbouw in de Slinge voor verversching van het water in de stadsgracht doorgang vindt."*
De voorzitter, de heer Kraakman, zegt: *"dat geen stuw gebouwd behoeft te worden nu er eene riolering is."*
Het raadslid de heer J.Th. Overkamp is van mening: *"dat het er geen tijd naar is om onnodige werken, die veel geld kosten, ter hand te nemen."*
De voorzitter, de heer Kraakman, sluit af met de overweging aan de heer Koning: *"om zich met eenige personen te verstaan, welke tot oprichting van eene vereeniging zouden willen overgaan; de op te richten vereeniging kan dan steun vragen aan de gemeente."*

De voorgestelde bouw van een stuw in de Slinge, om het grachtwater te verversen, bleek dus niet meer nodig vanwege het feit dat er riolering werd aangelegd. De gracht was voor de aanleg van de riolering nog een open riool.

Het vraagstuk over de oprichting van een bad en zweminrichting blijft de gemoederen bezig houden zoals blijkt uit de behandeling van de begroting voor het jaar 1932 in de raadsvergadering van 22 december 1931. In post 100 komt aan de orde een bijdrage aan hoofdstuk IV van den kapitaaldienst te weten *f* 1.500,-.

Het raadslid de heer E. Koning stelt hierin voor: *"van dezen post f 500,- te reserveeren voor subsidie aan een op te richten vereeniniging voor de exploitatie van een bad- en zweminrichting en f 1.000,- voor verbetering van het gemeenteslachthuis."*

[14] Bij de bleek hier bedoeld was tevens een wasserij gevestigd.

De voorzitter, de heer Kraakman zegt: "*dat hij het niet juist vindt dat van een bepaalden post f 500,- wordt afgenomen om voor een anderen bepaalden post te bestemmen. Deze handelswijze is niet juist. De heer E. Koning kan onafhankelijk van dezen post komen tot een voorstel om f 500,- uit te trekken voor een bad- en zweminrichting. De vereeniging is echter niet opgericht en dan gaat het zeer moeilijk om daar nu al subsidie voor uit te trekken. Laat de heer E. Koning eerst eens pogingen aanwenden om een vereeniging voor een bad- en zweminrichting op te richten.*"
Het raadslid de heer E. Koning zegt hierop: "*dat hij niet inziet waarom zijn voorstel onjuist is. Van zijn zijde zijn geen pogingen meer te verwachten om tot een oprichting van een dergelijke vereeniging te geraken omdat daaraan een politiek tintje wordt gegeven.*"
Het raadslid de heer H. Heimans is van mening: "*dat het geen tijd is om thans met de oprichting van een bad- en zweminrichting te komen. De toestanden in de wereld veranderen met den dag en daarom zou hij het nog wel eens een jaartje willen uitstellen om eene subsidie voor genoemd doel uit te trekken.*"
Het raadslid de heer J. Th. Overkamp zegt hierover: "*als de toestanden niet beter worden, valt er in geen jaren aan te denken om subsidie voor een bad- en zweminrichting te geven.*"
Het raadslid de heer E. Koning; "*trekt zijn voorstel bij deze in.*"
De voorzitter, de heer Kraakman, geeft nogmaals in overweging: "*er eerst voor te zorgen, dat de vereeniging opgericht wordt. Vervolgens kan deze vereeniging dan, indien noodig, om subsidie aankloppen. Dien raad heeft spreker den heer Koning al meer gegeven.*"
Het raadslid de heer E. Koning zegt hierover: "*Ik heb mij al lang van die zaak teruggetrokken, omdat men er een politiek spelletje in ziet.*"
De voorzitter, de heer Kraakman: "*Ik heb met de politieke aangelegenheden van den heer E. Koning niets te maken.*"

In de raadsvergadering van 12 mei 1933 komt de kwestie na lange tijd weer even aan de orde. In deze raadsvergadering vraagt het raadslid de heer G.H. Bluemink:
"*hoe het staat met de plannen betreffende het oprichten van eene bad- en zweminrichting.*"
De voorzitter, de heer Kraakman: "*zal hierover in de geheime vergadering mededeeling doen.*"

Helaas is het niet mogelijk om erachter te komen wat de mededeling van de voorzitter, burgemeester Kraakman, betreffende de oprichting van een bad- en zweminrichting precies was in deze geheime vergadering, niet alles wat daarin besproken werd, is opgenomen in de notulen. Vermoedelijk heeft hij aan de gemeenteraad enkele toezeggingen gedaan of werden er vorderingen gemeld inzake de oprichting van een bad- en zweminrichting.

Op 27 oktober 1933, ruim vijf maanden na de geheime vergadering, deed de voorzitter, burgemeester Kraakman, in de raadsvergadering tijdens de rondvraag de volgende mededeling: "*dat op 10 november a.s. de erfgenamen van wijlen Baron van Heeckeren eene beslissing zullen nemen omtrent den verkoop van een perceel grond aan de gemeente benoodigd voor het aanleggen van een zwembad.*"

Bedoeld wordt hier de aankoop van een perceel grond nabij de Slinge gelegen van de erfgenamen van wijlen Baron van Heeckeren. Het kadastrale nummer van dit perceel grond wordt helaas in geen enkele correspondentie tussen de gemeente Groenlo en de erfgenamen van wijlen Baron van Heeckeren genoemd. Het is niet exact te achterhalen waar dit perceel lag, maar het is zeer aannemelijk dat dit perceel gelegen heeft tussen Marveld en de bleek[15].

Op 14 november 1933 komt per brief het antwoord van de erfgenamen van wijlen Baron van Heeckeren. De brief, gericht aan de heer Kraakman Burgemeester van Groenlo, is gedateerd op 11 november 1933 en geschreven door Ir. C.W.E. van Voorst van Beest. In deze brief wordt het volgende meegedeeld:

"*Eenige dagen na het telefoongesprek, waarbij ik U toezegde vóór 15 november een definitief antwoord van de erfgenamen van wijlen Baron van Heeckeren te doen toekomen op uw verzoek in zake aankoop van grond voor het maken van een zwembassin, is eene der erfgenamen van Baron van Heeckeren, nl. zijn jongste dochter, die bekend was met mijn broer te Zeist, overleden. In hare plaats treden nu hare*

[15] De bleek was in die dagen een wasserij gelegen aan het eind van de Woerdseweg. Tegenwoordig woont hier de familie Lageschaar. Enkele gebouwen en een gemetselde schoorsteen zijn nog een overblijfsel van deze voormalige wasserij.

erfgenamen, zijnde haar echtgenoot en haar beide dochters, van wie een nog minderjarig is. De situatie, geschapen door het openvallen van twee boedels en het te doen hebben met een minderjarige erfgename, is thans te gecompliceerd om in afzienbare tijd tot verkoop van onroerend goed te kunnen overgaan, reden waarom ik niet anders kan doen dan uw verzoek in ontkennende zin beantwoorden."

Door dit trieste gebeuren binnen de familie Van Heeckeren kreeg de oprichting van een bad- en zweminrichting een andere wending. De erfgenamen van wijlen Baron van Heeckeren zagen door deze familieomstandigheden af van de verkoop van het door de gemeente gewenste perceel grond langs de Slinge.

Nu de grondaankoop van de erfgenamen van wijlen Baron van Heeckeren voor de aanleg van de bad- en zweminrichting geen doorgang kon vinden, kwamen er echter twee nieuwe locaties in beeld voor een bad- en zweminrichting. De gemeente moest nu gaan uitzoeken welke locatie het meest aantrekkelijk zou zijn, maar ook welke van de twee locaties financieel gezien het beste uit de bus kwam. Er was in die tijd, de tijd van de crisisjaren en de daaruit voortvloeiende werkverschaffingsprojecten, voor de oprichting van een bad- en zweminrichting meer geld dan water nodig. Dat water was er wel, maar het geld moest stroomopwaarts in de vorm van subsidie uit Den Haag komen. Er was dus haast geboden bij de oprichting van een bad- en zweminrichting want de gemeente zag namelijk de kans schoon om de aanleg van een bad- en zweminrichting in het kader van de werkverschaffing te plaatsen en zodoende kwam de oprichting van een bad- en zweminrichting steeds dichterbij. Voor werkverschaffingsprojecten die werden aangemeld bij het Ministerie van Sociale Zaken en uiteindelijk werden goedgekeurd kreeg, men van het rijk een behoorlijk bedrag aan subsidie. Dit maakte het oprichten van een bad- en zweminrichting een stuk aantrekkelijker.

Een van de twee opties die in beeld kwam, was om de bad- en zweminrichting meer stroomafwaarts naast de Slinge aan te leggen. Er werd gesproken over een nieuwe plaats die "circa 800 meter beneden een wasserij van behoorlijke capaciteit" zou komen te liggen. In een brief van 3 maart 1934 deelt de Inspecteur Dr. W.H. Bloemendal van Staatstoezicht op de Volksgezondheid aan de gemeente Groenlo het volgende mee:

"*Het zwemseizoen kan zeer wel samenvallen met zeer geringe waterafvoer in de Slinge. Onder die omstandigheden acht ik het onder invloed van de wasscherij staande Slinge water voor ververschingswater van het zwembad niet geschikt. Om het Slinge water te kunnen gebruiken zou het noodig zijn het afvalwater van de wasscherij langs anderen weg, eventueel via een rioolleiding, te leiden naar een plaats benedenstrooms van het zwembad. Ik weet niet of dit uitvoerbaar is. Zoo niet, dan zou overwogen kunnen worden de waterverversching te doen geschieden met behulp van diepgrond water. Dit heeft het voordeel dat men dan wat terreinkeuze betreft, minder gebonden is, wanneer er slechts gelegenheid voor waterafvoer bestaat. Naar ik meen ligt het in de bedoeling een gegraven bad, dus geen beton-bassin te maken. Het terrein zal dan voldoende laag gelegen moeten zijn, om het badniveau op de hoogte van den grondwaterstand te kunnen houden. Zoals bij gebruik van Slingewater een vóórbassin noodig zou zijn voor voortgezette biologische zuivering en eventuele bezinking, zal bij gebruik van diep grondwater een vóórbassin noodig zijn om het water voor te verwarmen. Dit voorverwarmingsbassin zal iets hooger moeten liggen om een behoorlyke doorstroming van het zwembassin mogelyk te maken. Het zal dus boven den grondwaterspiegel komen te liggen en derhalve voldoende waterdicht gemaakt moeten worden om wegzakking van het opgepompte water te voorkomen. De kosten zullen overigens verhoogd worden met die van een diepboring van voldoende capaciteit en de pompkosten.*

Bij gebrek aan meer gegevens moet ik het by deze enkele opmerking laten."

De locatie die hier bedoeld wordt, lag dus ongeveer 800 meter stroomafwaarts vanaf de bleek, aan de Slinge, richting het Hartebroek. Hierbij is van belang het voormalige stroomgebied van de Slinge. De Slinge is begin jaren zeventig van de 20e eeuw gekanaliseerd en in Groenlo is een deel van de Slinge aan de noord-west kant verlegd naar het buitengebied richting Beltrum. Het hier bedoelde voormalige stroomgebied van de Slinge liep vanaf de bleek via de, in de volksmond zo genoemde, "Kapotte Brug", zie

foto pagina 54, met een bocht richting de voormalige Meubelfabriek Oldenhuis en liep vervolgens links van het huidige Watermolenpad[16] richting het Hartebroek, richting Ruurlo, en werd aldaar weer op de bestaande loop van de Slinge aangesloten.
Als we daarentegen de huidige situatie in ogenschouw nemen dan komen we, wat de hierboven genoemde voormalige locatie betreft, ongeveer uit in de omgeving van de voormalige Meubelfabriek Oldenhuis.

Deze optie vond uiteindelijk geen doorgang vanwege de te hoge kosten die deze locatie met zich mee bracht, zoals hieronder te lezen valt in de notulen van de raadsvergadering van 9 maart 1934.

Nu kwam optie twee in beeld. Het college van B & W stelt in de raadsvergadering van 9 maart 1934 voor: "*om het perceel, kadaster bekend gemeente Groenlo in Sectie B. no. 928, van A. Meijer te Groenlo, te koopen voor ƒ 1.150,- voor het stichten van een bad- en zweminrichting. Deze koop wordt van kracht indien blijkt, dat de grond voor dit doel geschikt bevonden wordt.*"
De voorzitter, burgemeester Kraakman, deelt daarbij nog mee: "*dat Burgemeester en Wethouders nog andere gronden getracht hebben te koopen, doch er werden prijzen gevraagd van ƒ 5.000,- en ƒ 3.000,- per H.A. Daarbij moest het water betrokken worden uit de Slingebeek, waarin een stuw zou moeten worden gebouwd, welke ook veel geld zou kosten. Tenslotte zijn Burgemeester en Wethouders erin geslaagd een geschikt terrein te vinden, waarbij mag worden aangenomen, dat voldoende water kan worden opgepompt. De prijs is niet te hoog en het terrein is gelegen tusschen den Lichtenvoordschen weg en Winterswijkschen weg, dus bij de kom.*"
Het raadslid de heer H. Heimans: "*brengt een woord van dank aan het college van Burgemeester en Wethouders voor zijn activiteit en het doet hem goed, dat ook Groenlo binnen afzienbaren tijd een bad- en zweminrichting zal bezitten.*"
De voorzitter, burgemeester Kraakman, deelt nog mee: "*dat het werk zal worden uitgevoerd in werkverschaffing en dat zoonoodig over een aangrenzend terrein de beschikking zal worden gekregen.*"

Zonder hoofdelijke stemming wordt het voorstel van Burgemeester en Wethouders aangenomen.

In dit raadsbesluit nr. 946, genomen tijdens de raadsvergadering van 9 maart 1934, wordt tevens gemeld dat genoemd terrein, groot 0.66.00 H.A., gekocht is van de heer Arnoldus Johannes Meijer, caféhouder te Groenlo.

In de raadsvergadering van 27 april 1934 komen burgemeester en wethouders met een voorstel tot aankoop van een perceel grond c.q. tot het in erfpacht nemen van een perceel grond voor een bad- en zweminrichting.

De voorzitter, burgemeester Kraakman, geeft een nadere toelichting, waaruit blijkt: *dat het perceel, kadaster bekend gemeente Groenlo, in Sectie B. no. 929, alsnog noodig is tot het maken van eene behoorlijke bad- en zweminrichting.*

Dit perceel behoort tot de vicariegronden[17] en de Staat der Nederlanden heeft daarover het beheer. Het perceel is geschat op eene verkoopwaarde van ƒ 1.500,- en is groot 0.92.30 H.A. Het Rijk wil dezen grond in erfpacht afstaan tegen een jaarlijkschen canon[18] van ƒ 75,-.

Burgemeester en Wethouders zijn van meening, dat de prijs van den grond en de jaarlijkse canon van ƒ 75,- wel wat hoog zijn, vooral als men daarbij in aanmerking neemt de noodige zuinigheid, welke de gemeenten hebben te betrachten volgens de uitlatingen van den Minister van Financiën. Daartegenover staat, dat de Staat der Nederlanden, als beheerder der vicariegronden moet trachten de opbrengst zoo hoog mogelijk te doen zijn. Het is van het grootste belang, dat de gemeente de volle beschikking krijgt over het terrein en daarom stellen Burgemeester en Wethouders voor het perceel aan te koopen voor ƒ 1.500,- en den Minister van Financiën mede te deelen, dat de Raad, als begever der inkomsten der vicariegoederen, geen bezwaar heeft tegen dezen verkoop."

[16] Het huidige Watermolenpad was voor het dempen van dit deel van de Slinge de voormalige Hartebroekseweg.

[17] Bedoeld worden hier de vicariegronden van de vicarie Sancta Mariae, zie bladzijde 2.

[18] Canon = een bedrag dat jaarlijks aan erfpacht betaald moet worden.

GEMEENTE GROENLO.

.No.

Dossier No.

GROENLO, den 430.

ONDERWERP:

BAD- EN ZWEMINRICHTING. 4 April 4.
Onderzoek deugde-
-lijkheid water .
ANTWOORD OP SCHRIJVEN

d. d.:

Met genoegen kunnen wij U mede deelen, dat door den Raad besloten is een terrein aan te koopen voor het stich-
-ten van een bad en zweminrichting. Dit terrein is gelegen tusschen den Lichtenvoordschenweg en den Winterswijkschenweg en het water zal verkregen moeten worden door oppompen uit den bodem. Wij hebben dus ons voornemen om een bad- en zweminrich-
-ting te bouwen, waarbij het water zou worden betrokken uit de Slingebeek, laten varen. Wij zeggen U nog oprecht dank voor de moeïte, welke U zich getroost hebt voor het onderzoek van het Slingewater voor het beoogde doel .

Thans moeten wij echter wederom Uwe medewerking inroepen voor onderzoek van het water van het terrein waar thans de bad- en zweminrichting zal worden gebouwd . Wij zouden het daarom zeer op prijs stellen van U te mogen vernemen op welke wijze wij het water aan den bodem moeten onttrekken ten einde voor U goede monsters te kunnen nemen. De noodige flesch-
-jes wilt U ons zeker wel toezenden. Op het terrein is geen pomp aanwezig .

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS VAN GROENLO.

Aan

De Secretaris.

HEEREX
DEN HEER PHARMACEUTISCH/INSPECTEUR
der VOLKSGEZONDHEID
te
A R N H E M .

De brief, gedateerd op 4 april 1934, van de gemeente Groenlo aan de Pharmaceutisch Inspecteur der Volksgezondheid te Arnhem waarin word meegedeeld dat er een locatiewijziging heeft plaatsgevonden omtrent de te realiseren bad- en zweminrichting.

Het raadslid J. Th. Overkamp vindt: "*den prijs wel wat hoog.*" De raadsleden Ordelman, Hilbers en Heimans: "*spreken zich uit voor het koopen van het terrein.*"

Zonder hoofdelijke stemming wordt het voorstel van Burgemeester en Wethouders aangenomen.

In dit raadsbesluit nr. 953, genomen tijdens de raadsvergadering van 27 april 1934, wordt in eerste instantie overwogen de grond van de vicarie Sancta Mariae te kopen. Maar uit het gewijzigde raadsbesluit nr. 962, genomen in de raadsvergadering van 28 juni 1934, blijkt dat de beheerder van de genoemde vicarie, zijnde de Staat der Nederlanden hiertegen bezwaar heeft. De Minister van Financiën is wel bereid om het perceel, kadastraal bekend, gemeente Groenlo, Sectie B. nr. 929 behorende aan de vicarie Sancta Mariae te Groenlo, in erfpacht te geven. Het raadsbesluit nr. 953 van 27 april 1934 wordt dan ook ingetrokken en vervangen door het raadsbesluit nr. 962 genomen in de raadsvergadering van 28 juni 1934. Luidende:

"*Dat genoemd perceel voor het maken van een bad- en zweminrichting in erfpacht te aanvaarden voor een tijdvak van minstens 30 jaren en ten hoogste 50 jaren, zooals nader door den ten hoogste 50 jaren, zooals nader door den heer Minister van Financiën zal worden vastgesteld, tegen een jaarlijkschen canon van f 75,- met het uitzicht aan het einde van het vast te stellen tijdvak op verlenging tot gelijken termijn, tegen een alsdan opnieuw vast te stellen canon en verder onder den verplichting den grond na afloop van het erfpachtrecht weder behoorlijk voor cultuurdoeleinden geschikt op te leveren en indien dit laatste niet mogelijk mocht zijn aan de Vicarie St. Mariae te vergoeden een bedrag gelijk aan de waarde, die het terrein op dat tijdstip zou hebben, indien het in goeden, voor cultuurdoeleinden bruikbaren staat verkeerde.*"

Nu de percelen, kadastraal bekend gemeente Groenlo, Sectie B, met de nummers 928 en 929 respectievelijk aangekocht en gepacht zijn, staat niets meer in de weg om er een bad- en zweminrichting aan te leggen. De andere optie om een bad- en zweminrichting 800 meter stroomafwaarts vanaf de bleek aan te leggen, verviel hierdoor.

De aanleg van de bad- en zweminrichting De Bempte

Voordat hiervoor genoemde percelen, gebruikt zouden worden voor de aanleg van een bad- en zweminrichting waren er al enkele grondboringen verricht omtrent de bodemgesteldheid. Het terrein moest uiteraard wel "schoon" zijn. Dat wil zeggen dat het uitgekozen terrein voor de aanleg van een bad- en zweminrichting niet ongunstig belend was door bronnen van bodemvervuiling. Een te hoog ijzergehalte in het grondwater zou wel hinderlijk kunnen zijn, waardoor het badwater onvoldoende helder zou kunnen worden. Dit gold ook voor het water uit de diepboring welke nodig was voor het verkrijgen van de vereiste hoeveelheid verversingswater. Ook een belangrijk gegeven was dat er in de omgeving van het terrein geen kweekplaatsen van ratten aanwezig mochten zijn.

Naar aanleiding van een verzoek van de Burgemeester en Wethouders van de gemeente Groenlo aan de Nederlandse Heidemaatschappij voor het opmaken van een plan, advies en begroting van kosten inzake de aanleg van een bad- en zweminrichting, deelde de Nederlandse Heidemaatschappij, in een brief gedateerd op 27 april 1934, het volgende mee:

"*De percelen, waarop genoemd zwembad zal worden aangelegd zijn gelegen op ± 500 meter afstand van den harden weg Groenlo-Lichtenvoorde en zijn kadastraal bekend onder gemeente Groenlo, sectie B, nrs. 928 en 929. Uit grondonderzoek blijkt, dat het gehele terrein is bedekt met een bouwlaag van 0,40 meter, hieronder ligt een fijnkorrelige zandlaag van 0,60 meter, waaronder een laag grof grintzand van 2,70 meter dikte voorkomt. Onder bovengenoemde drie lagen wordt een kleilaag aangetroffen van 1,30 meter dikte, daarna een laag grof grintzand van 2,00 meter dikte, waaronder weder een kleilaag. Laatstgenoemde grove grintzandlaag is volgens de Directeur van de Gasfabriek, de heer Winters, zoo sterk waterhoudend dat hierin voldoende water wordt aangetroffen om de bassins te verversen en op peil te houden. Het peil voor de bassins is bepaald op 25,25 meter +N.A.P., terwijl de bedoelde hoogte van het maaiveld 25,70 meter + bedraagt. Er zullen een drietal bassins worden aangelegd, te weten een bassin ter grote van 25 x 30 meter, bij een diepte van 1,80 tot 3,25 meter; een middenbassin, groot 20 x 30 meter*

bij een diepte van 0,80 tot 1,50 meter; een ondiep bassin, ter grootte van 20 x 30 meter, bij een diepte van 0,30 tot 0,50 meter. De bassins worden gescheiden door een tweetal loopbruggen, respectievelijk 0,50 en 2,00 meter breed. Om de bassins wordt een betonbeschoeiing aangebracht van betonplanken, dik 0,10 meter, welke wordt afgedekt met een betonband, breed 0,30 meter. Rond het geheele bassin wordt een tegelpad aangelegd van betontegels, breed 0,90 bij 2,10 meter. Verder zijn nog een 10-tal badhuisjes, 2 gemeenschappelijke kleedkamers, 2 toiletten, een kamertje voor den badmeester en een bergplaats geprojecteerd, welke gebouwtjes in hout worden opgetrokken op een betonnen fundeering.

Voorts is nog aan de noordzijde van het ondiepe bassin een voetgoot geprojecteerd, ter breedte van 1,00 meter bij een diepte van ± 0,15 meter, zulks om verontreiniging te voorkomen. Tevens zal deze goot als afvoergoot van het overtollige water dienst doen."

De reden dat de voetgoot juist aan de noordzijde kwam te liggen was omdat er aan die zijde een 'strandje' kwam. Door deze voetgoot werd voorkomen dat de zwemmers, maar vooral kleine kinderen die in het 'strandzand' speelden, met vastgeplakt zand aan de voeten het zwembassin in liepen en zo het zwemwater vervuilden.

"Het benoodigde water voor aanvulling en verversching zal worden opgepompt door een te plaatsen pompinstallatie, welke haar water zal ontrekken uit de reeds eerder genoemde sterk waterhoudende grove grintzandlaag.

Tusschen de pompinstallatie en de bassins zal een voorverwarmingsvijver worden gegraven ter grootte van 250 m² en bij een diepte van 0,60 meter. Uit dezen vijver wordt het water via een overstort geleid door een tweetal toevoersloten en ingelaten doormiddel van een zogenaamde overstortgoot aan de zuidzijde van het diepe bassin, terwijl tevens een tweetal buisleidingen het water op ± 1,40 meter beneden de oppervlakte inbrengen. Aldus wordt het water, zoowel aan de oppervlakte als daar beneden, ververscht."

De wat ouderen onder ons zullen zich nog wel herinneren dat aan deze zuidzijde van de bad- en zweminrichting De Bempte, richting Aaltenseweg, er een ± 1,50 meter hoge pijp uit de grond stak waaruit het opgepompte grond-

Het 'strandje', een gewone zandbak, en het pierebad waren het domein van de kleintjes.

Van links naar rechts: Annet Bennink, Elly Ebbers en Elly Huitink. Op de achtergrond is nog een deel van de voorverwarmingsvijver zichtbaar.

water voor het openluchtzwembad spoot om vervolgens gebruikt te worden, via een voorverwarmingsvijver, voor verversing en het op peil houden van het zwemwater.

"Na informatie bij den heer Winters, directeur der Gasfabriek, deelde deze mede, dat een gasleiding naar het perceel, ter lengte van ± 300 meter ±f 0,50 per meter kost, waarbij dan een gasmotor geplaatst kan worden van 4-6 pk, welke motor ± f 350,- zou kosten. De exploitatiekosten van een dergelijke installatie zouden belangrijk lager zijn dan van een electrische installatie.
Omdat in de omgeving van het terrein veel kwelwater wordt aangetroffen, is het niet onmogelijk, dat het water van nature tot het aangenomen peil komt te staan en er ook nog voldoende aanvoer was voor verversching. In dit geval kan de pompinstallatie weggelaten worden, hetgeen een aanzienlijke besparing in de aanlegkosten zoude geven. In elk geval ware dit eerst te probeeren en kan zoo noodig de pompinstallatie later aangelegd worden. Tevens zij nog vermeld, dat de uitkomende grond van de bassins wordt gebruikt voor den aanleg van een dijk langs de oost-, noord-, en gedeeltelijk langs de westzijde, met het oog op beschutting voor de noordelijke koude lucht. Deze dijk wordt geheel belegd met zoden, welke te voren van het terrein worden gestoken. Het geheele terrein, voor zoover dit het strand en parkeerterrein betreft, wordt tot het schoone zand ontgraven en waar noodig weder met zuiver zand aangevuld. De overblijvende grond kan worden geborgen op het terrein om den voorverwarmingsvijver en langs de oostzijde van den dijk.
Voor afvoer van hemel- en schrobwater wordt een eenvoudig afvoergootje in klinkers of beton aangelegd, waardoor verontreiniging van de bassins wordt voorkomen. Al het water zal worden geleid naar een bestaande sloot langs de oostzijde van het terrein, welke sloot over een lengte van ± 450 meter moet worden verruimd. Om het geheel zoo aantrekkelijk mogelijk te maken, wordt het terrein beplant met passende houtsoorten, terwijl het geheel wordt omgeven door een eenvoudige afrastering.

Nederlandsche Heidemaatschappij"

Zoals hiervoor het een en ander staat omschreven, zo is ook in grote lijnen de bad- en zweminrichting aangelegd. In mijn herinnering aan de oude situatie, van voor de vernieuwing van de bassins in 1970/71, klopt de hierboven gedane planologische uitleg precies.

Enkele aanvullende details zijn dat het totale bad een waterinhoud had van 3800 m^3 en een wateroppervlakte had van 2100 m^2. De hoeveelheid doorstromingwater of circulatiewater dat maximaal per uur en per dag konden worden aangevoerd via de pompinstallatie was respectievelijk 15 m^3 per uur en 360 m^3 per dag. De afvoer van het overtollige water geschiedde via een overloop naar het riool. De zuivering van het water geschiedde door zelfreiniging, filters en zinkputten. Om algenvorming te voorkomen werd er in de voorverwarmingsvijver opgelost kopersulfaat toegevoegd. De verhouding was 0,1 % ten opzichte van de m^3 inhoud van de voorverwarmingsvijver. De m^3 inhoud bedroeg 150 m^3.

De gemeente Groenlo deed op 2 mei 1934 een aanvraag bij de toenmalige Minister van Sociale Zaken, Dr. J.R. Slotemaker de Bruïne, waarin gevraagd wordt om de aanleg van een bad- en zweminrichting als werkverschaffingsobject te subsidiëren ter bestrijding van de werkloosheid. Bij deze aanvraag werd tevens de kostenbegroting toegevoegd welke werd gemaakt door de Nederlandse Heidemaatschappij. In deze kostenbegroting werd er door de Nederlandse Heidemaatschappij van uitgegaan dat het geheel voor een bedrag van *f* 13.000,- zou kunnen worden aangelegd inclusief het arbeidsloon. In deze aanvraag deelt de gemeente Groenlo tevens mee dat de aanleg van de bad- en zweminrichting zo eenvoudig en sober mogelijk zal geschieden. De exploitatie-opzet van de inrichting moest dan ook zo laag mogelijk gehouden worden, te meer omdat er in enkele naburige gemeenten inrichtingen en baden waren die een veel luxueuzer aard hadden. Van een winstmarge kon dan ook geen sprake zijn. Voorts bracht men onder de aandacht van de Minister van Sociale Zaken dat de gemeente Groenlo, behoudens subsidiëring van enkele kleinere werken (zandwegen en bebossing) tot een betrekkelijk klein bedrag, steeds heeft bijgedragen aan objecten waarbij de gemeente geen enkel belang of baat had.

Hiermee wordt bedoeld dat er ook werkloze Grollenaren naar werkprojecten in andere regio's werden gestuurd en dat de gemeente Groenlo daar dus geen enkel voordeel bij had.

Met vertrouwen durfde de gemeente Groenlo derhalve het plan voor de aanleg van een bad- en zweminrichting aanhangig te maken bij de Minister van Sociale Zaken. Ook al omdat daarmee een groot hygiënisch belang der gemeente werd gediend. De gemeente Groenlo drong aan op een spoedige beslissing van de Minister van Sociale Zaken zodat de aanleg van een bad- en zweminrichting nog voor de vakanties, ongeveer half juli, gereed zou zijn en derhalve in gebruik kon worden genomen.

Hygiënische verantwoording zwemwater

In een brief, gedateerd op 25 mei 1934, van de inspecteur van het Staatstoezicht op de Volksgezondheid, dr. W.H. Bloemendal, laat deze weten dat:

"*De voor het bad uitgezochte plek komt mij, in verband met haar ligging dicht bij de stad en toch voldoende buiten, alleszins gunstig voor. Bijzondere kweekplaatsen voor ratten zijn in de naaste omgeving niet aanwezig. Blijkens de door de Nederlandse Heidemaatschappij verrichte grondboringen en het ter zake uitgebrachte rapport, leent de bodem ter plaatse zich voor het maken van een gegraven zwembassin. Ververschingswater zal, blijkens gekregen informatie, ter plaatse in voldoende mate aan den bodem kunnen worden onttrokken, terwijl ten behoeve van de verwarming van het diepgrondwater een voorverwarmingsvijver is opgenomen. Over enkele onderdeelen der plannen zal ik, voor zoover noodig, bij de terugzending daarvan nog nader berichten.*

Al met al ben ik van meening, mede in verband met de met U terzake gehouden bespreking, dat een zwembad ingericht volgens het voorliggende plan op de aangegeven plaats zal kunnen voldoen aan de eischen, welke daaraan in hygiënisch opzicht gesteld kunnen worden."

Uit hygiënisch oogpunt kon de aanleg van een bad- en zweminrichting dus doorgang vinden.

Nu was het alleen nog wachten op de eventuele toezegging van het Ministerie van Sociale Zaken betreffende de subsidieaanvraag van de gemeente Groenlo om de bad- en zweminrichting aan te leggen via het werkverschaffing-

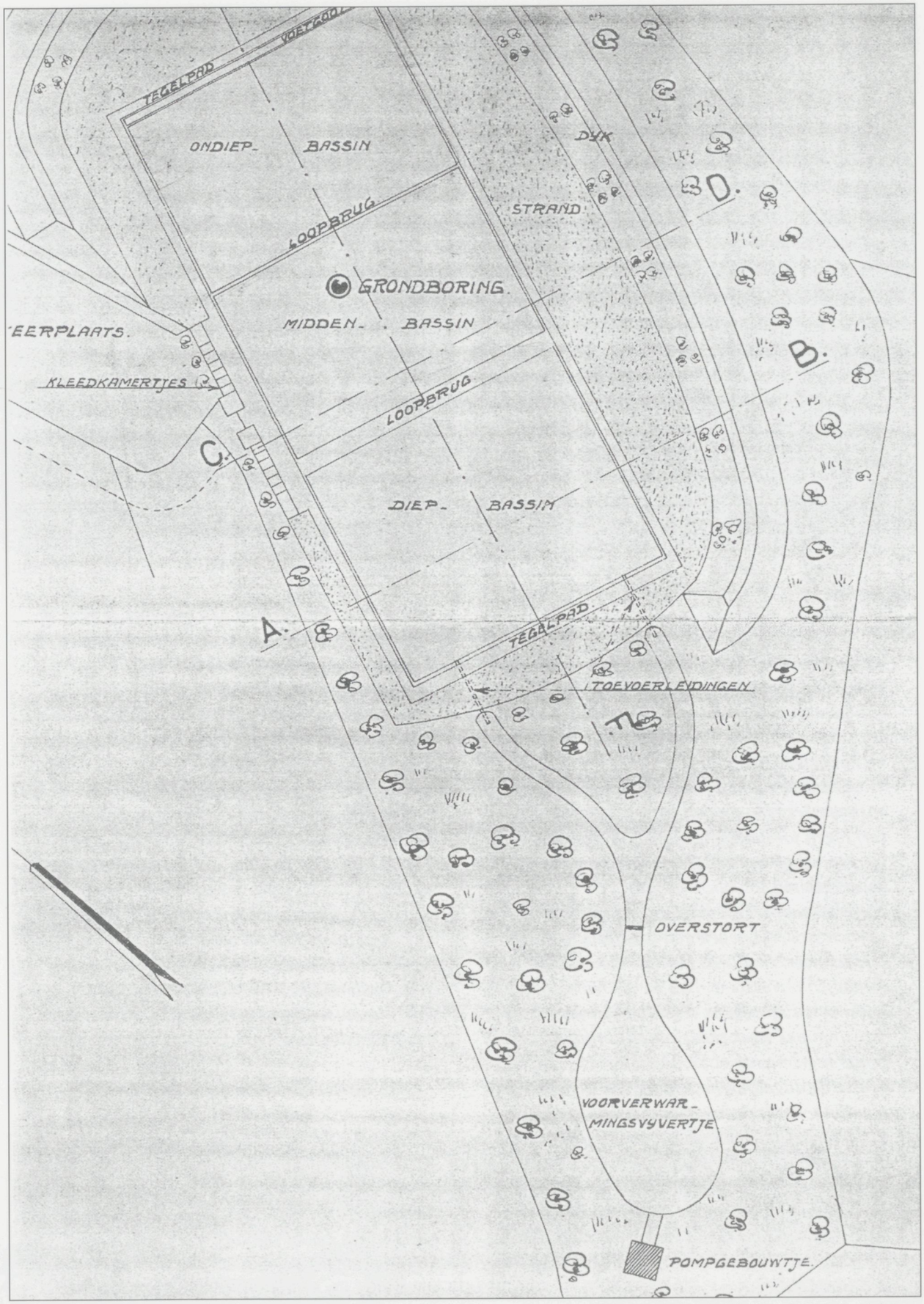

Een overzichtschets gemaakt door de Nederlandsche Heidemaatschappij van de te realiseren bad- en zweminrichting De Bempte in 1934/35. In grote lijnen is de bad- en zweminrichting zo aangelegd zoals op de schets is aangegeven.

De weilanden en tuinderijen in de omgeving van De Bempte, omstreeks midden jaren dertig van de 20e eeuw, voordat de bad- en zweminrichting werd aangelegd.

fonds.
Deze toezegging kwam bij de gemeente Groenlo binnen op 11 juni 1934. Aan deze toezegging waren nog wel enkele voorwaarden verbonden zoals:
"*1. Alleen werklooze hoofden van gezinnen en kostwinners (één uit een gezin), aangewezen na verkregen toestemming van de inspectie voor de werkverschaffing te Zwolle, mogen worden tewerkgesteld.*
2. Er zal zooveel mogelijk in accoord moeten worden gewerkt, tegen een zoodanig loon, dat bij flink werken f 0,26 per uur kan worden verdiend.
3. Bij verzuim wegens regen mogen de eerste drie uren per week niet worden vergoed, de volgende regenuren met 21 cent.
4. Met de dagelijksche leiding van de werkverschaffing wordt overeenkomstig Uw verzoek de Nederlandsche Heidemaatschappij belast. De uit deze dagelijksche leiding voortvloeiende kosten draagt Uwe gemeente.
5. De premie, welke door het vastgestelde dagloon verschuldigd is in gevolge de Ziektewet, moet voor een vierde deel op de arbeiders worden verhaald.
6. Declaraties gelieve U ten spoedigste na afloop van iedere maand, vergezeld van de origineele of gewaarmerkte afschriften van loonlijsten, waarop de tewerkgestelden voor ontvangst geteekend hebben, bij mijn Departement in te dienen. Deze stukken dienen door de Nederlandse Heidemaatschappij gewaarmerkt te worden.
7. Wekelijks dient U een overzicht van de uitbetaalde uurloonen – gefiatteerd door de Nederlandse Heidemaatschappij – bij mij in te zenden.
Deze toezegging wordt voorlopig van kracht verklaard tot en met 28 juli a.s.
U gelieve te zijner tijd de inspectie voornoemd en de Nederlandsche Heidemaatschappij op te geven, wanneer de gesubsidieerde werkverschaffing zal aanvangen."

DE MINISTER VAN SOCIALE ZAKEN,
Voor den Minister,
DE SECRETARIS GENERAAL,
A.L. Scholtens"

Direct na de toestemming van het Ministerie van Sociale Zaken stond er niets meer in de weg voor de aanleg van de bad- en zweminrichting. De daadwerkelijke aanleg van de bad- en zweminrichting begon op 9 juli 1934. Deze door tewerkgestelde werklozen uigevoer-

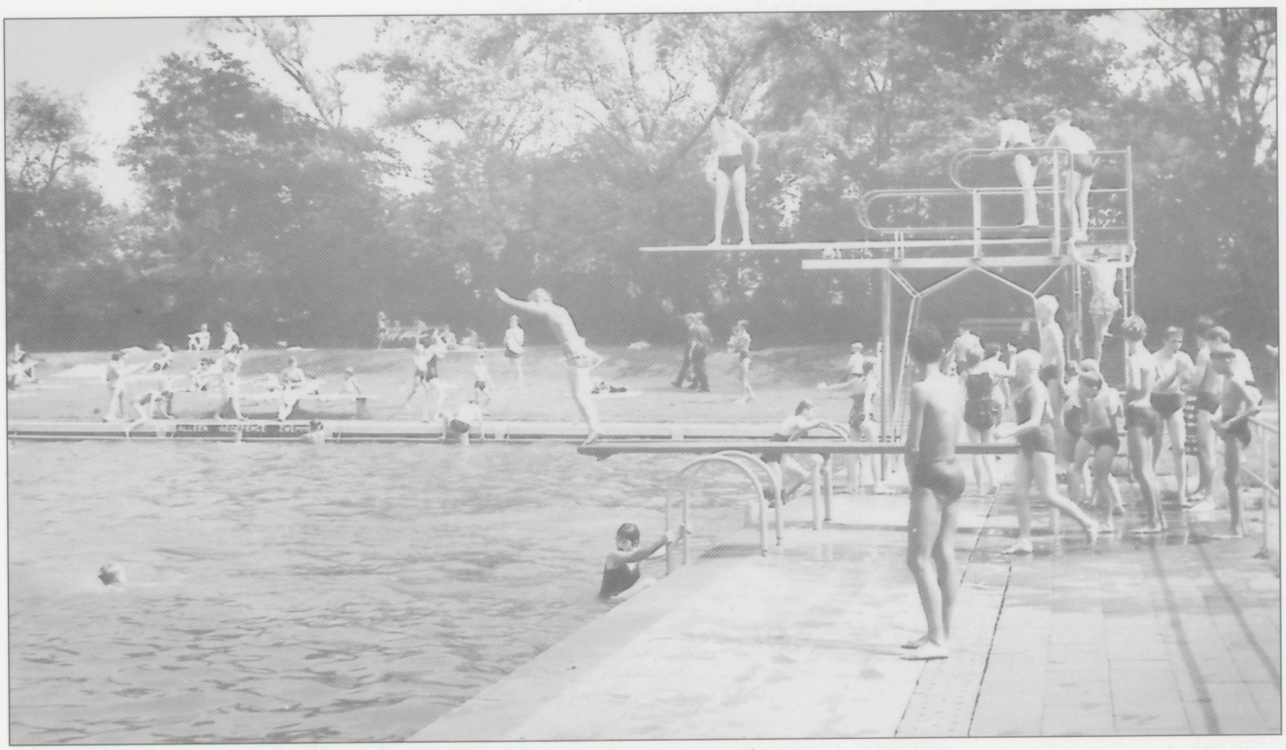

Van de duiktoren en de duikplank werd dankbaar gebruik gemaakt.

de werkzaamheden aan de bad- en zweminrichting duurden tot eind januari 1935. Ze bestonden onder andere uit het uitgraven van de bassins en de voorverwarmingsvijver. Het zand dat hierbij vrijkwam, werd gebruikt voor de aanleg van een dijk aan de oost-, noord- en gedeeltelijk aan de westzijde van het terrein. Tevens waren de tewerkgestelden betrokken bij de bouw van de betonbeschoeiing en de aanleg van de loopbruggen. Daarnaast moesten er nog diverse andere zaken geregeld worden, zoals het bouwen van de kleedkamers. Deze werkzaamheden, zoals het bouwen van de kleedkamers, de aanleg van de duiktoren en duikplank en het plaatsen van de pompinstallatie werden niet uitgevoerd in het kader van de werkverschaffing, maar werden gegund aan de laagste inschrijvers en kwamen geheel voor rekening van de gemeente Groenlo.

Het bouwen van de kleedkamers werd gegund aan de Gebroeders Jansen te Groenlo. Bij de openbare aanbesteding kwam de inschrijving van de Gebroeders Jansen als laagste uit de bus namelijk *f* 718,-.

De firma J.W. van Doorn uit Maarssen plaatste half mei 1935 de duiktoren van 3 meter hoog en de duikplank van 1 meter hoog. Deze kostten respectievelijk *f* 285,- en *f* 80,-.
De pompinstallatie werd geleverd en aangebracht door de Firma W. Kaak uit Groenlo voor een totaalbedrag van *f* 438,-, dit was inclusief douches, een Wijk's motorbeveiliging en eventuele bijkomende werken. De bekabeling naar de pompinstallatie en de benodigde apparatuur voor de aansluiting ervan werd uitgevoerd door Elektrotechnisch Installatiebureau Theo Veerkamp tevens uit Groenlo voor een bedrag van *f* 93,10.

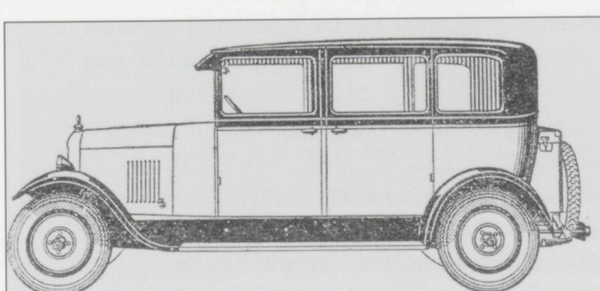

Firma W. Kaak - Groenlo
Kevelderstraat 71a Beltrumschestraat 165a
Auto-, Motor- en Rijwielhandel
ELECTRO-TECHNISCH INSTALLATIE BUREAU
KOPERSLAGER — LOODGIETER
Telefoon 32

ELECTRO-TECHNISCH INSTALLATIEBUREAU
THEO VEERKAMP - GROENLO
MATTELIERSTRAAT A 421 — POSTREK. No. 167657 — TEL. 66
Electrische Licht- en Krachtinstallaties

GROOTHANDEL IN:
ELECTRO - TECHNISCHE MATERIALEN
ELECTRO-MOTOREN
GLOEILAMPEN
N. G. A. DRAAD EN KABEL
ENZ.

Verder werden er nog diverse attributen en materialen aangeschaft zoals kleerhangers voor *f* 22,-, zwemgordels, reddingsapparatuur enzovoort voor *f* 60,74, leertoestel zwemmen voor *f* 40,- geleverd door Wed. Leijser, verbandtrommel voor *f* 20,- en spiegels en kapstokken voor *f* 15,-. De kosten voor plaatsing van een sollicitatie-oproep voor een badmeester - zwemleraar in de Gelderlander van 25 april 1935 bedroegen *f* 6,-.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van Groenlo roepen SOLLICITANTEN op voor

Badmeester-Zwemleeraar

Bezit K.N.Z.B. strekt tot aanbeveling. Indiensttreding half Mei.
Stukken in te zenden aan burgemeester voor 1 Mei a.s.
Bevolking grootdeels R. K. Kennismaking na oproep. 3018

Sollicitatie advertentie van de gemeente Groenlo in de Gelderlander van 25 april 1935.

Uit de sollicitanten werd Willem Andringa uit Groenlo aangesteld als badmeester. Hij was de eerste badmeester die vanaf de opening in mei 1935 tot zijn plotselinge overlijden tijdens de Grolse kermis op 21 augustus 1960 badmeester was.

Ook werd er een zogenaamd driedelig Clou-apparaat, inclusief 10.000 biljetten, aangeschaft, dit werd geleverd door de N.V. Nederlandse Speciaal Drukkerijen te Rotterdam via Boekhandel Wiegerinck aan de Kevelderstraat en kostte totaal *f* 50,-. Respectievelijk *f* 35,- voor het Clou-apparaat en *f* 15,- voor de biljetten.

Dit Clou-apparaat was voor de kaartverkoop aan de kassa. De bijgeleverde biljetten (kaartjes) bestonden respectievelijk uit 4.000 gewone baden à 10 cent, 4.000 goedkope baden à 5 cent en 2.000 schoolbaden à 2½ cent.

Eindelijk na jaren van overleg, wikken en wegen was het dan zover, de bad- en zweminrichting was klaar voor gebruik en kreeg als naam De Bempte. De opening vond plaats eind mei 1935.

Oprichting van de bad- en zwemvereniging De Bempte

Inmiddels was er ook een bad- en zwemvereniging opgericht genaamd De Bempte. In een besluit van de gemeente Groenlo gedateerd op 29 mei 1935 werd aan de bad- en zwemvereniging De Bempte onder andere het volgende meegedeeld:

"*BESLUIT: aan de Bad- en Zwemvereniging "De Bempte" te Groenlo onderhands te verhuren het recht tot exploitatie van de aan de gemeente Groenlo toebehoorende bad- en zweminrichting*".

Voor het eerste jaar werd de bad- en zweminrichting verhuurd voor de prijs van *f* 100,- en voor de volgende jaren telkens opnieuw een door de Raad vast te stellen huurprijs. De bad- en zwemvereniging moest uiteraard wel aan diverse voorwaarden voldoen zoals onder andere een zo goed mogelijke exploitatie van de bad- en zweminrichting. De huur werd in eerste instantie aangegaan voor het tijdvak van 30 mei 1935 tot 30 mei 1936 en zou stilzwijgend voor een jaar verlengd worden indien niet tenminste twee maanden voor het einde van het lopend huurjaar door een der partijen door middel van schriftelijke huuropzegging de huur zou worden opgezegd. De gemeente Groenlo had de bevoegdheid om de huur tussentijds te beëindi-

Dien Huitink-Brockötter als caissière met achter haar linkerhand het Clou apparaat waarin goed zichtbaar de drie rijen entreekaartjes.

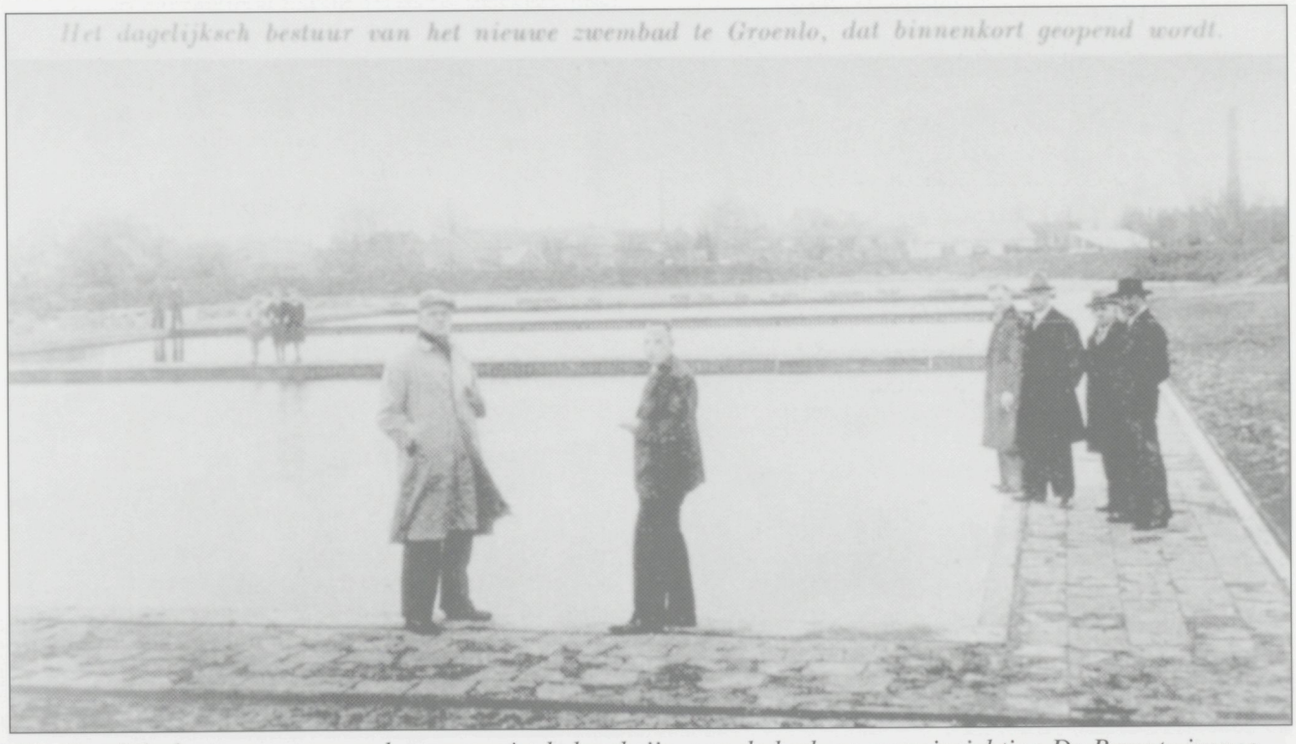

Het dagelijks bestuur, waarvan de namen niet bekend zijn, van de bad- en zweminrichting De Bempte inspecteert de zojuist gereed gekomen bad- en zweminrichting. De opening zou kort daarna plaats vinden omstreeks eind mei 1935.

gen op een door hen te bepalen tijdstip, indien de exploitatie door de huurster op grove wijze, zulks ter beoordeling van de Raad, werd verwaarloosd. Het resterende gedeelte van de voorwaarden en andere bepalingen zijn de over het algemeen bij iedereen wel bekende juridische standaard formuleringen die de exploitatie van de bad- en zweminrichting voor beide partijen veilig stelde.

Het schoolzwemmen

In de raadsvergadering van 29 mei 1935 kwam onder andere het schoolzwemmen aan de orde. In een voorstel van B & W aan de raad werd gevraagd om *f* 250,- beschikbaar te stellen voor schoolbaden.

"Nu wij een goede inrichting hebben", aldus de voorzitter, burgemeester Kraakman, *"is het wenschelijk ook de schooljeugd zoveel mogelijk te doen profiteeren. De opgerichte vereniging voelt daar ook zeer veel voor."* De voorzitter, burgemeester Kraakman, maakt duidelijk dat het schoolbad tegenwoordig een belangrijk onderdeel vormt van de lichamelijke opvoeding van het kind.

Het raadslid de heer H. Heimans stelt de vraag of er nu direct mee begonnen moet worden gelden voor dat doel beschikbaar te stellen en of het niet beter is eerst nog eens af te wachten. De voorzitter, burgemeester Kraakman, antwoordt dat B & W in deze schoolbaden eenige organisatie willen brengen. De jeugd van jongsaf aan daaraan mee te laten doen lijkt de burgemeester de beste weg. Ook om de zaak te bevorderen stelt de burgemeester voor deze gelden beschikbaar te stellen.

Het raadslid de heer H.W. Verheijen is 't voorstel sympathiek gezind. Hij is ervan overtuigd

De bad- en zweminrichting in 1936. Enkele dames krijgen zwemles in het pierebad. Opvallend is hoe strak en nieuw alles erbij ligt. Achter het bad de dijk die moest voorkomen dat koude winden direct over de bad- en zweminrichting waaiden.

dat, als deze baden vrij van kosten zijn, daarvan zeer veel gebruik gemaakt zal worden.
Het raadslid de heer E. Koning vind het voorstel van B & W prachtig. Hij ziet daarin een heel mooie geste van hun college, terwijl hij uit het een het andere ziet vorderen.
Het raadslid de heer J.B. Wolberink stelt nog de vraag of mindervermogenden niet voor niemendal van de baden gebruik kunnen maken en zij die het betalen kunnen meer betalen.
Zonder hoofdelijk stemming wordt het voorstel van B & W aangenomen. Besluit nr. 1038.

De voorgenomen uitbreiding en het verdiepen van het middeldiepe bassin in 1936
Nog maar amper een jaar na de opening van de bad- en zweminrichting in 1935 werd het plan opgevat om het middenbassin te vergroten. De reden hiervoor was dat na een jaar exploitatie kwam vast te staan dat het ondiepe bassin, het zogenaamde pierebad, zeer weinig en het middeldiepe bassin daarentegen overmatig veel gebruikt werd. Om het bad meer in overeenstemming met de praktijk te brengen werd er door de Nederlandse Heidemaatschappij voorgesteld om de loopbrug tussen het ondiepe- en middenbassin 10 meter te verplaatsen. De bedoeling was om het middeldiepe bassin 10 meter te verplaatsen richting het ondiepe bassin en zo het ondiepe bassin 10 meter te verkleinen. De bodem van het gedeelte, dat bij het middeldiepe werd aangetrokken, werd verdiept tot een minimum waterhoogte van 0,70 meter en de bestaande wanden van het bassin werden versterkt door middel van een betonmuur. Verder was het de bedoeling om de bodem van het ondiepe bassin te verbeteren door het aanbrengen van een laag zuiver zand. De werkzaamheden zouden opnieuw ter bestrijding van de werkloosheid als werkverschaffingsobject worden uitgevoerd en onder leiding en toezicht staan van de Nederlandse Heidemaatschappij.
De kosten zouden totaal *f* 950,- bedragen respectievelijk *f* 550,- voor arbeidsloon en *f* 400,- voor andere kosten.
In een schrijven van 3 juni 1936 van het Ministerie van Sociale zaken aan de gemeente Groenlo wordt het volgende omtrent de uitbreiding en verdiepen van het middenbassin meegedeeld:
"In uw schrijven verzoekt uw College mij subsidie voor de uitbreiding, in werkverschaffing, van de bad- en zweminrichting in Uwe gemeente. Tot mijn leedwezen kan ik geen vrijheid vinden voor dit werk steun in uitzicht te stellen. Mijn Ambtgenooten van Binnenlandsche Zaken en van Financiën zijn met mij van meening, dat de schuldpositie van Uwe gemeente de uitvoering van het werk niet toelaat.

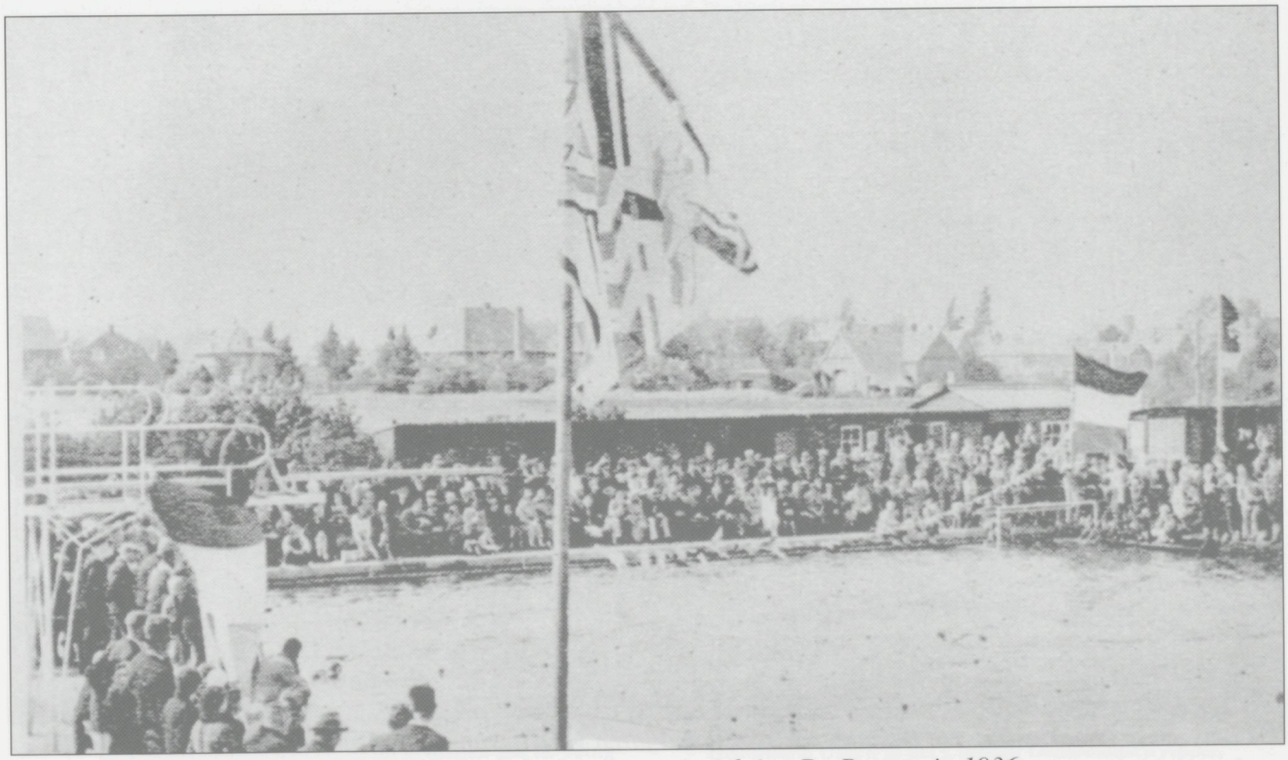

Zwemwedstrijden van de kring Twente in de bad- en zweminrichting De Bempte in 1936.

Het dames waterpoloteam "De Bempte" met als coach Willem Andringa. In het midden, met de bal voor zich, Mimie in den Nieuwenkamp-Olieslager. Van de overige dames ontbreken helaas de namen. Mocht u weten wie dat zijn, dan graag een reactie naar Henny Garstenveld 0544-461818 of e-mail hennygarstenveld@hetnet.nl

De bad- en zweminrichting De Bempte omstreeks eind jaren veertig van de 20e eeuw. Inmiddels is er aan de rechterzijde een aantal kleedhokjes bij gebouwd.

DE MINISTER VAN SOCIALE ZAKEN,
Voor den Minister,
DE SECRETARIS GENERAAL,
A.L. Scholtens"

Uit deze mededeling aan de gemeente Groenlo blijkt dat de gedane aanvraag voor uitbreiding en het uitdiepen van het middenbassin niet gesubsidieerd zou worden door het Ministerie van Sociale Zaken in verband met de schuldpositie van de gemeente op dat moment.

Tarieven in 1942 en 1957
De prijzen voor toegang en gebruik van de bad- en zweminrichting "De Bempte" in 1942 bedroegen:

Toegang	*f* 0,05
Toegang + gebruik goedkoop bad	*f* 0,05
Toegang + gebruik bad	*f* 0,10

Een abonnementskaart voor het gehele seizoen kostte *f* 2,30 en een gezinsabonnement voor het gehele seizoen kostte *f* 7,50

De entreetarieven voor het zwemseizoen 1957 bedroegen:

14 jaar en jonger

Dagkaart	*f* 0,15
Persoonsabonnement 1 x per dag	*f* 3,50
Zwemonderricht	*f* 4,00

ouder dan 14 jaar

Dagkaart	*f* 0,20
Persoonsabonnement 1 x per dag	*f* 5,00
Zwemonderricht	*f* 6,00
Gezinsabonnementen	*f* 12,00

Zoals hierboven te lezen valt waren de tarieven in 15 jaar tijd niet extreem verhoogd. Wel was er inmiddels een scheiding van leeftijden ingevoerd en werd er ook buiten het schoolzwemmen[19] om zwemles aan ouderen gegeven die nog niet in staat waren geweest om dede zwemkunst onder de knie te krijgen.

Invoering gemengd zwemmen
Het klinkt tegenwoordig nogal vreemd, maar in 1959 werd het gemengd zwemmen ingevoerd.

[19] Het schoolzwemmen bestond er in die jaren hoofdzakelijk uit om vaardigheid in het zwemmen te verkrijgen bij de schoolgaande jeugd en zo bij te dragen aan de veiligheid van de jeugd.

In de periode van 1935 tot en met 1958 zwommen de dames en de heren nog separaat van elkaar doormiddel van een gescheiden zwemrooster. In een artikel in de Gelderlander van 15 april 1958 stond hierover het volgende te lezen:

"Gemengd zwemmen kreeg fiat van Grolse raad

Opnieuw is in de Grolse raad, die vrijdagavond bijeenkwam, het gemengd zwemmen aan de orde geweest. Het college van B & W deed na een hernieuwd onderzoek naar de exploitatiemogelijkheden een nieuw voorstel. Op verzoek van de heer Blanken werd de vergadering geschorst, waarna de K.V.P.[20] fractie in beraad ging. Namens de K.V.P. verklaarde hierna de heer Overkemping akkoord te gaan met het voorstel van B & W mits een zodanig rooster werd opgesteld, dat na 4 uur 's middags, er voor gemengd en voor gesepareerd zwemmen gelegenheid is. Om een betere indeling van het rooster te verkrijgen verzocht de heer Rozijn met de roulering na half vier te starten, waarmee de raad akkoord kon gaan. Getracht zal worden de nodige voorzieningen nog voor het aanstaande seizoen te treffen zodat dit jaar in het Grolse bad gelegenheid zal zijn voor gemengd zwemmen".

De doelstelling om in datzelfde jaar, 1958, het gemengd zwemmen in te voeren werd door allerlei organisatorische omstandigheden niet gehaald. Het besluit tot invoering van het gemengd zwemmen werd verschoven naar het jaar 1959. Een bewijs hiervan is een brief, gedateerd op 6 mei 1959, die de gemeente Groenlo stuurde naar mevrouw Jopie Wildenborg-Andringa, dochter van badmeester Willem Andringa, met de volgende mededeling:
"*Wij delen U mede, dat U, in verband met de invoering van het gemengd zwemmen, voor het zwemseizoen 1959 bent aangesteld als garderobejuffrouw aan de gemeentelijke bad- en zweminrichting.*
De aanstelling geldt voor 4 maanden tegen een vergoeding van f 500,-. Deze vergoeding is gebaseerd op een werktijd van vijf uur per dag en wel van 14.00 uur tot 19.00 uur.

[20] K.V.P. staat voor de Katholieke Volks Partij.
De K.V.P. is later opgegaan, samen met de A.R.P. (Anti Revolutionaire Partij) en de C.H.U. (Christelijk Historische Unie), in het Christen Democratisch Appél, kortom het C.D.A.

In het middenbassin werd geoefend voor het diplomazwemmen.

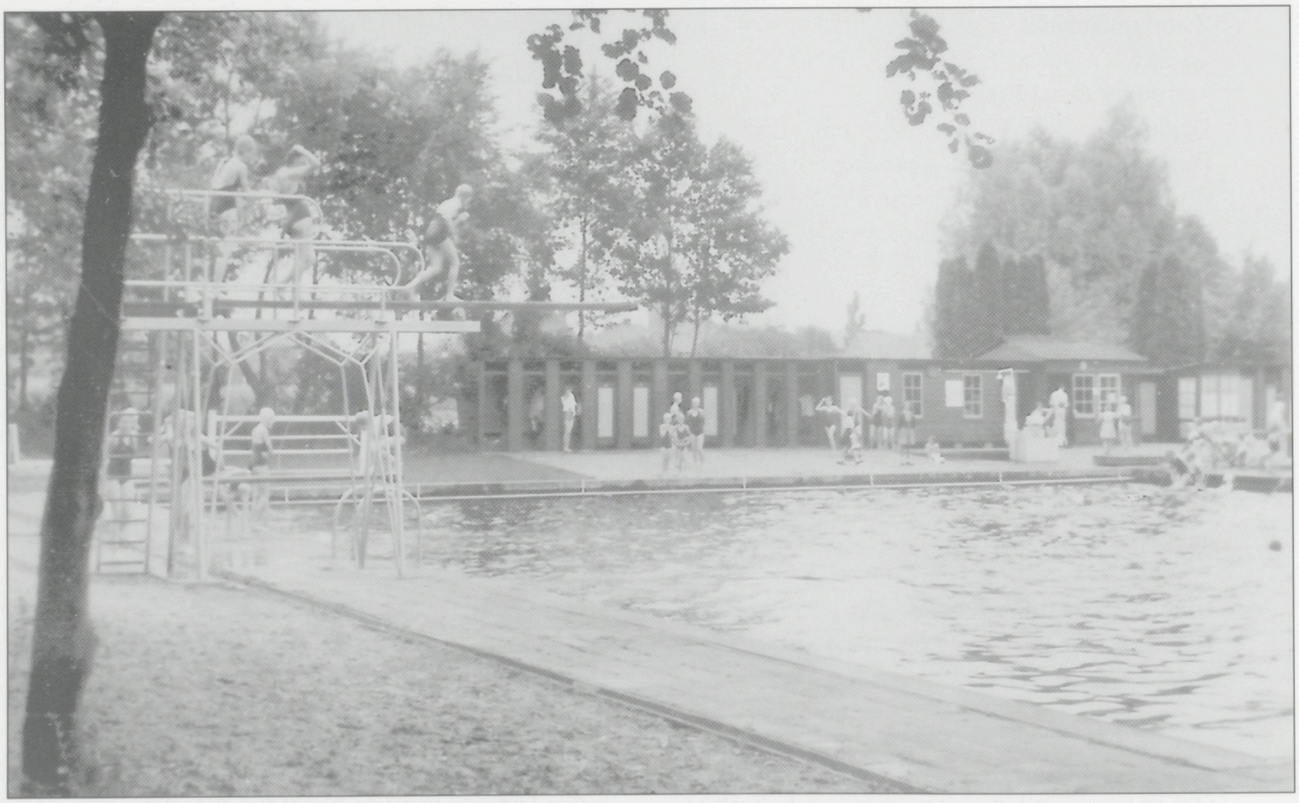

De bad- en zweminrichting voor de invoering van het gemengd zwemmen. De dames hebben hier het rijk nog alleen.

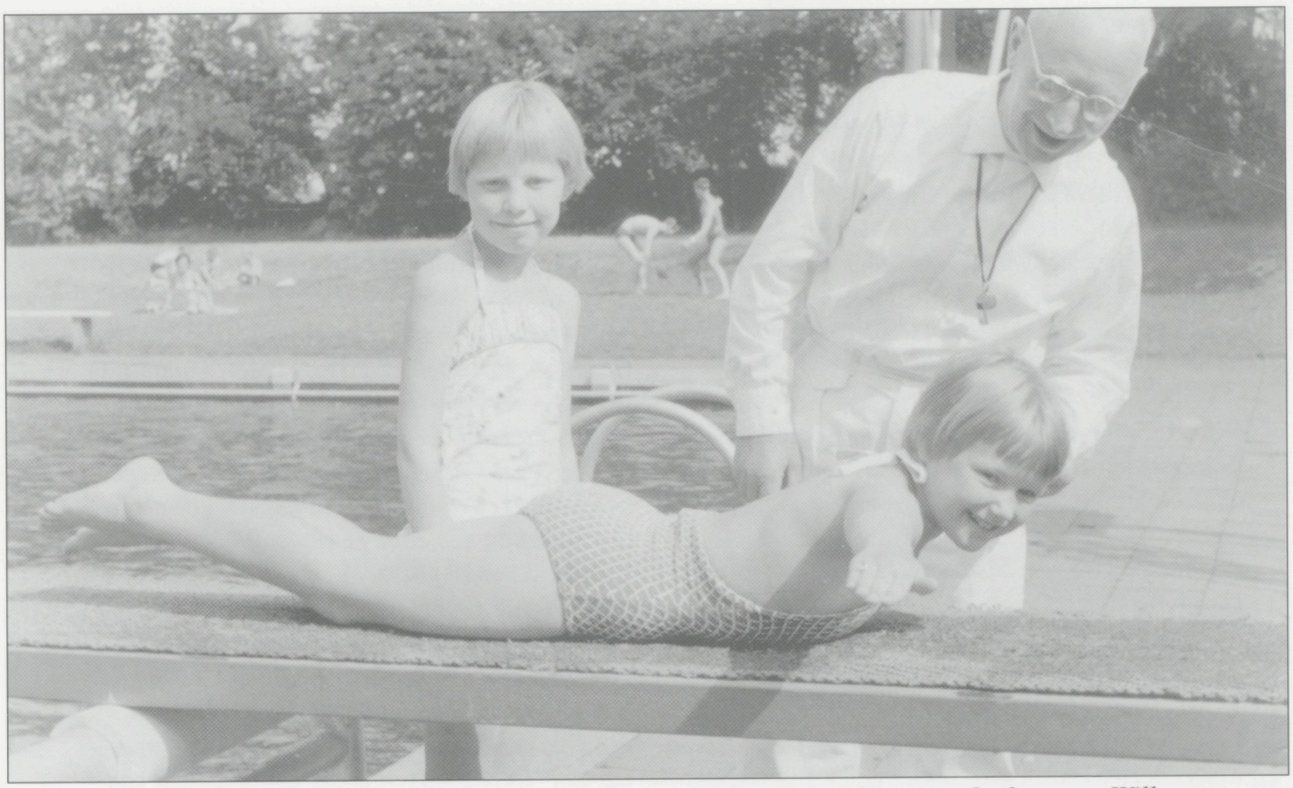

Elly Huitink krijgt, liggend op de lage duikplank, zweminstructies op het droge van badmeester Willem Andringa onder toeziend oog van Truus Wildenborg.

Overuren worden extra betaald, doch alleen na overlegging van een nauwkeurig overzicht der gemaakte overuren.

Burgemeester en Wethouders van Groenlo."

Door de invoering van het gemengd zwemmen dienden verschillende voorzieningen getroffen te worden. Dit hield onder meer in dat de entourage rondom de bad- en zweminrichting flink werd verbeterd. Verschillende bomen en struiken werden gekapt en de garderobe werd flink uitgebreid tot een oppervlakte van bijna 90 m^2.

Stijgende bezoekersaantallen door gemengd zwemmen

Door de invoering van het gemengd zwemmen was het bezoekersaantal flink gestegen. Dit blijkt uit een brief, gedateerd op 28 mei 1959, van de Technische Dienst van de gemeente Groenlo aan het College van B & W van Groenlo. Hierin werd gemeld dat ondanks de aanschaf van 300 kleerhangers in maart 1959 het totaal aantal kleerhangers nog in hoge mate ontoereikend bleek te zijn. Er werd besloten om nogmaals 300 kleerhangers aan te schaffen voor de prijs van *f* 1,80 per stuk.

Bernhard Wildenborg, de vader van Henny Wildenborg en schoonzoon van badmeester Willem Andringa, als vrijwillige badmeester neemt het er even van.

Badmeester Willem Andringa plotseling overleden en zijn opvolging door Cor Swaerdens

Zoals reeds gemeld overleed tijdens de Grolse kermis op 21 augustus 1960 plotseling badmeester Willem Andringa. Er moest dus een nieuwe badmeester gezocht worden die bij het begin van het nieuwe zwemseizoen in 1961 aan de slag kon. Uit de vele sollicitanten werd uiteindelijk Cor Swaerdens uit Culemborg als badmeester aangesteld.

Door het plotseling overlijden van Badmeester Willem Andringa werden de festiviteiten, die nog zouden plaatsvinden, omtrent het 25 jarig bestaan van de bad- en zweminrichting De Bempte geannuleerd. Deze festiviteiten werden verschoven naar het zwemseizoen 1961. Het in 1960 opgestelde programma voor het 25-jarig jubileum werd uiteindelijk uitgevoerd op zondag 27 augustus 1961. Er werden zwemwedstrijden voor jong en oud georganiseerd. De waterpolowedstrijden voor de dames en heren kwamen te vervallen. Aan de wedstrijden konden alleen personen deelnemen uit de Sint Calixtusparochie van Groenlo, de reden hiervan is onbekend.

Openingstijden in 1966

Om een indruk te krijgen van de openingstijden die gehanteerd werden in 1966 volgt nu een citaat uit de Gelderlander van 11 mei 1966:

"***Groenlo*** *- De bad- en zweminrichting "De Bempte" zal vanaf zaterdag 14 mei 's middags om twee uur weer geopend zijn. Elke werkdag zal er van halfacht tot kwart voor negen uitsluitend gelegenheid zijn om zwemlessen te nemen; van kwart voor negen tot 12 uur (in de vakanties is er dan gemengd zwemmen) heeft het schoolzwemmen plaats. 's Middags van 2 tot 6 uur is het bad geopend voor alle leeftijden, terwijl van kwart over zes tot kwart voor negen gemengd zwemmen plaats heeft voor personen van 15 jaar en ouder. Op de zaterdagen kan gemengd worden gezwommen van 2 tot 7 uur. Op zon- en feestdagen is het bad geopend van 14 tot 19 uur.*"

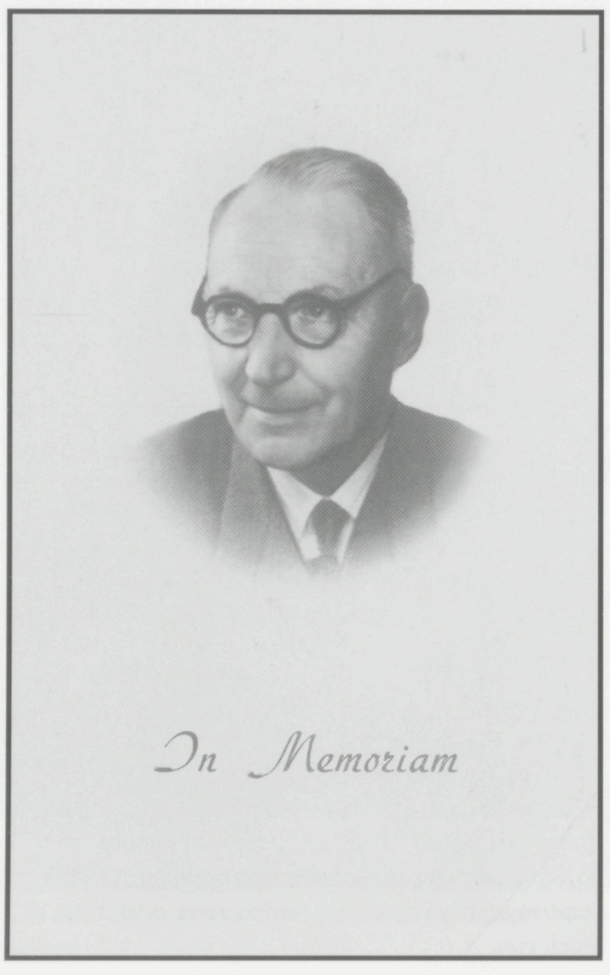

†††

Wil in Uw gebeden gedenken de ziel van

Willem Andringa

Echtgenoot van

Geertje Visser

Geboren te Sneek 9 april 1897, overleed vrijwel plotseling, nog voorzien van het H. Oliesel, te Groenlo 21 augustus 1960 en werd begraven 24 augustus d.o.v. op het R.K. Kerkhof aldaar.

Door zijn voorkomendheid en blijmoedig karakter had hij zich vele vrienden verworven. In stoere plichtsbetrachting kweet hij zich van de verantwoordelijke opdrachten die hem werden toevertrouwd. Hij laat zijn vrouw en kinderen in droefheid achter omdat ze zijn toegewijde liefde en zorg zullen missen. Maar de herinnering aan zijn goedheid zal hen troosten en zijn voorbeeldig leven zal niet nalaten vele sporen achter te laten. Lieve vrouw en kinderen, hebt dank voor Uw liefde. Blijft elkander met dezelfde liefde bejegenen als waarmee U mij hebt omringd.

Heer, geef hem de eeuwige rust.

De bad- en zweminrichting was tussen twaalf- en twee uur in de middag gesloten.

Hoogtijdagen in de jaren zestig van de 20e eeuw

De bad- en zweminrichting De Bempte kende in de jaren zestig van de 20e eeuw hoogtijdagen met elk jaar weer stijgende bezoekersaantallen. Op 6 september 1963 hoopte men voor sluiting van het zwemseizoen op 17 september nog het aantal van 75.000 bezoekers binnen te halen. Dit beoogde bezoekersaantal was wel afhankelijk van de weersomstandigheden. Als er nog enkele zomerse dagen zouden komen zou dit aantal zelfs overschreden kunnen worden.

In 1967 werd zelfs de 100.000e bezoeker van het seizoen verwelkomd zoals hieronder omschreven in de Gelderlander van 28 augustus 1967:

100.000e in Groenlo

*"**Groenlo** - Zaterdagmiddag, even voor drie uur, stapte de nietsvermoedende Eduard Smit uit de Oranjestraat de poorten van het zwembad "De Bempte" binnen om een frisse duik in het water te nemen. Het vijfjarig knaapje werd direct bij de schouders gepakt en badmeester Cor Swaerdens kon hem vertellen dat hij dit jaar de 100.000e bezoeker van "De Bempte" was. Tien minuten later was loco-burgemeester Th. Groot Kormelink met zijn echtgenote op het zwembad om de gelukkige jongen te huldigen. En terwijl de jeugdige Eduard glom van trots, bood de heer Th. Groot Kormelink hem een abonnement aan voor het komend jaar. Dit abonnement was niet alleen bestemd voor hem, maar ook voor zijn zes broertjes en zusjes en zijn ouders. De heer Groot Kormelink wees in zijn toespraak nog eens op de belangrijkheid van de zwemsport. In dit verband bracht hij een compliment aan de badmeester, de heer Cor Swaerdens die in de laatste jaren het zwemmen in Groenlo zeer populair had gemaakt en ook dit jaar weer een groot aantal personen de zwemkunst had geleerd. De heer Groot Kormelink bood de badmeester een doos bonbons aan en mevrouw Swaerdens bloemen."*

Tijdens hoogtijdagen was het wel eens zo druk in de bad- en zweminrichting dat het reguliere personeel z'n handen vol had aan het surveilleren en vooral om de opgeschoten jeugd in toom te houden. Cor Swaerdens had daar wel een oplossing voor. Hij vroeg dan aan Cees van der Zandt, in die tijd waren Cor en Cees buren van elkaar, of Cees, als vrijwilliger, mee wilde helpen een oogje in het zeil te houden. Cees was in zijn jeugdjaren een fanatiek zwemmer en een van de leden van de waterpolovereniging "De Bempte". Hij was mede daardoor een ervaren zwemmer en kon dan, als het nodig was, ingrijpen mocht het met iemand mis gaan in het water. Ook het aanspreken van personen die verkeerd gedrag vertoonden was voor Cees geen enkel probleem.

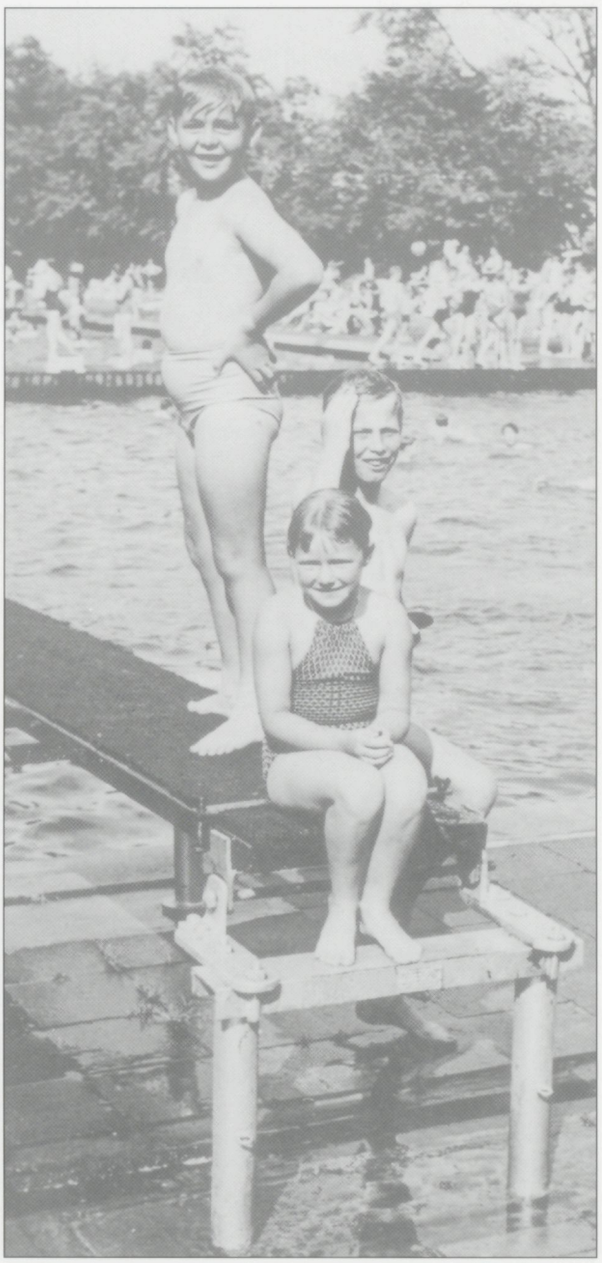

Staand op de lage duikplank Ronald Zuidinga, daarachter half zittend Aloys Koppelman en zittend Elly Huitink.

BADROOSTER 1963

voor de

Bad- en Zweminrichting „DE BEMPTE" te GROENLO

OPENING van de BAD- en ZWEMINRICHTING op zaterdag 11 mei 1963 om 14 uur volgens rooster

	7.30 - 8.45 uur	8.45 - 12.00 uur	14.00 - 18.00 uur	18.15 - 20.45 uur
MAANDAG DINSDAG WOENSDAG DONDERDAG VRIJDAG ZATERDAG	UITSLUITEND ZWEMLESSEN	UITSLUITEND SCHOOL-ZWEMMEN (Tijdens de vakanties gemengd zwemmen)	UITSLUITEND GEMENGD ZWEMMEN VOOR ALLE LEEFTIJDEN	GEMENGD ZWEMMEN VOOR PERSONEN VAN 15 JAAR EN OUDER
			Op de ZATERDAGEN van 14.00 tot 19.00 uur gemengd zwemmen voor alle leeftijden.	

ZON- EN FEESTDAGEN. 14.00 – 19.00 uur: gemengd zwemmen.

Het bad is tussen 12.00 en 14.00 uur gesloten.

Tarieven, voorverkoop abonnementen, korting gezinsabonnementen enz. . . . . zie ommezijde.

Het badrooster en de tarieven van 1963 zoals die door de gemeente Groenlo in die dagen huis aan huis werd verspreid.

TARIEVEN

	voor personen tot 16 jaar	vanaf 16 jaar
Voor eenmaal gebruik der Bad- en-Zweminrichting	f 0.25	f 0.50
Persoonsabonnementen	f 6.00 1e kind f 5.00 2e kind f 4.00 3e kind f 3.00 4e kind f 2.00 5e kind f 0.00 6e e.v. kinderen uit één gezin	f 8.00
10-Badenkaart	f 2.00	f 4.00
Zwemonderricht gedurende het seizoen . . .	f 7.00	f 9.00
Gezinsabonnement	f 25.00	
Toegangskaart voor niet zwemmers	f 0.20	

Bij voorverkoop wordt op de gezinsabonnementen een reductie verleend van 15%.

Abonnementen zijn in voorverkoop verkrijgbaar aan het loket bij het zwembad, en wel: op 6, 7, 8 en 9 mei 1963 van 15.30 tot 17.30 uur.

Alleen op GEZINSABONNEMENTEN, in voorverkoop gekocht, wordt een reductie van 15% verleend.

Op gezinsabonnementen, na 9 mei 1963 gekocht, wordt geen reductie meer verleend.

Plastic etuitje voor opberging der zwemkaart à f 0.15 verkrijgbaar bij de Badmeester.

Iedere abonnee - brengt steeds zijn abonnementskaart mee.

Badmeester Cor Swaerdens op de loopbrug tussen het diepe- en middeldiepe bassin.

Revitalisatie van de bad- en zweminrichting in 1970/71

Na 35 jaar, aangemodderd te hebben wat betreft de bodem van het zwembassin, werd het tijd om de bad- en zweminrichting De Bempte te revitaliseren. Mede door de stijgende bezoekersaantallen in de jaren na de invoering van het gemengd zwemmen (1959) en de slechte staat waarin de gehele bad- en zweminrichting zich bevond, werd de revitalisatie als zeer wenselijk geacht.

De eerste plannen omtrent het opknappen en uitbreiden van de bad- en zweminrichting dateren uit 1964.

De gemeente Groenlo vatte het plan op om de gehele bad- en zweminrichting gefaseerd op te knappen. Door gefaseerd te werk te gaan kon de gemeente Groenlo de kosten die hiermee gepaard gingen beheersbaar houden.

Uiteindelijk zou het nog tot na het zwemseizoen van 1970 duren (ook ambtelijke "watermolens" draaien langzaam) alvorens men daadwerkelijk overging tot het gedeeltelijk opknappen van de bad- en zweminrichting.

Door de stijgende bezoekersaantallen werden er ook aan de linkerkant kleedhokjes bijgebouwd. Vanaf de invoering van het gemengd zwemmen fungeerden de kleedhokjes aan de linkerkant, bij binnenkomst rechts, voor de heren en de kleedhokjes voor de dames aan de rechterkant, bij binnenkomst links.

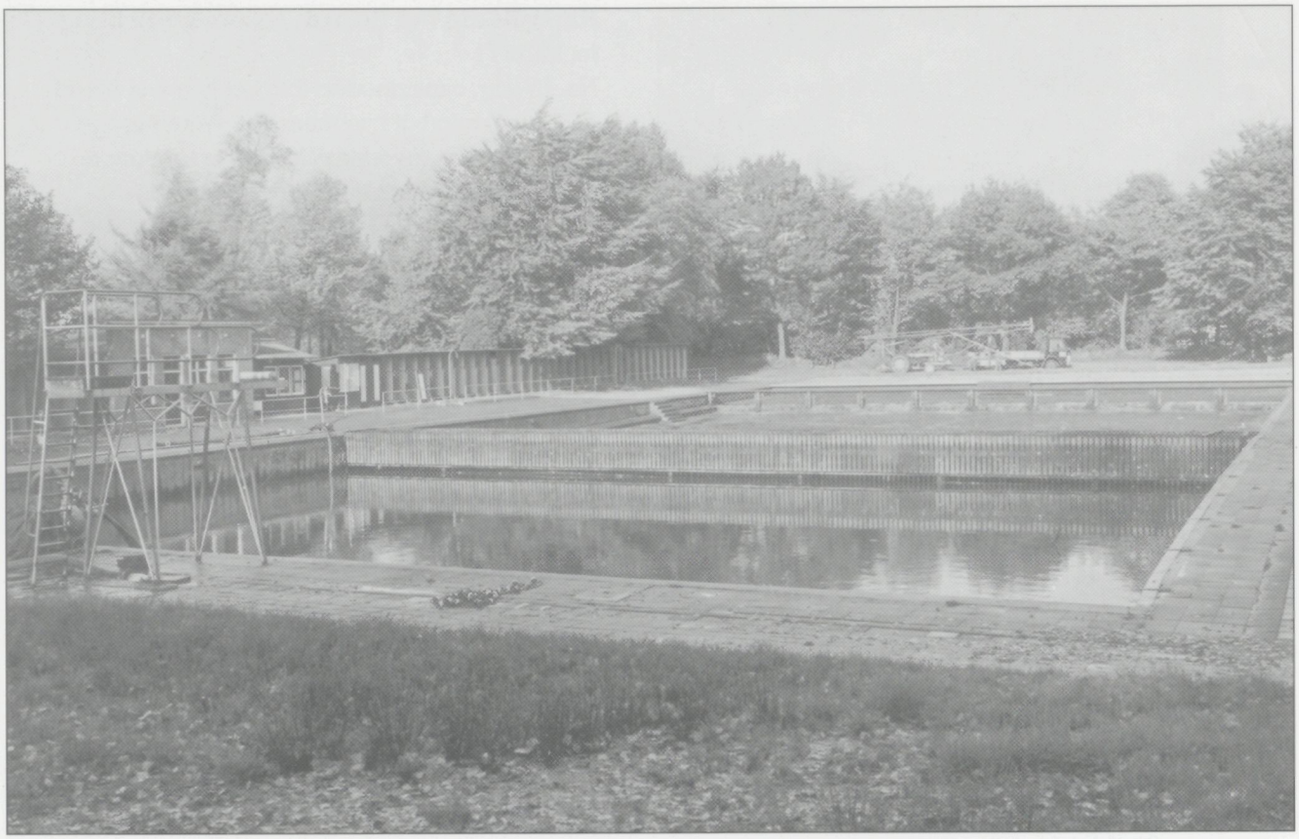

De situatie in 1970. Het bijna leeggepompte bad geeft een mooie indruk van hoe het bad in 1934/35 gebouwd is. De sloop van het oude en in slechte staat verkerende bad is inmiddels begonnen.

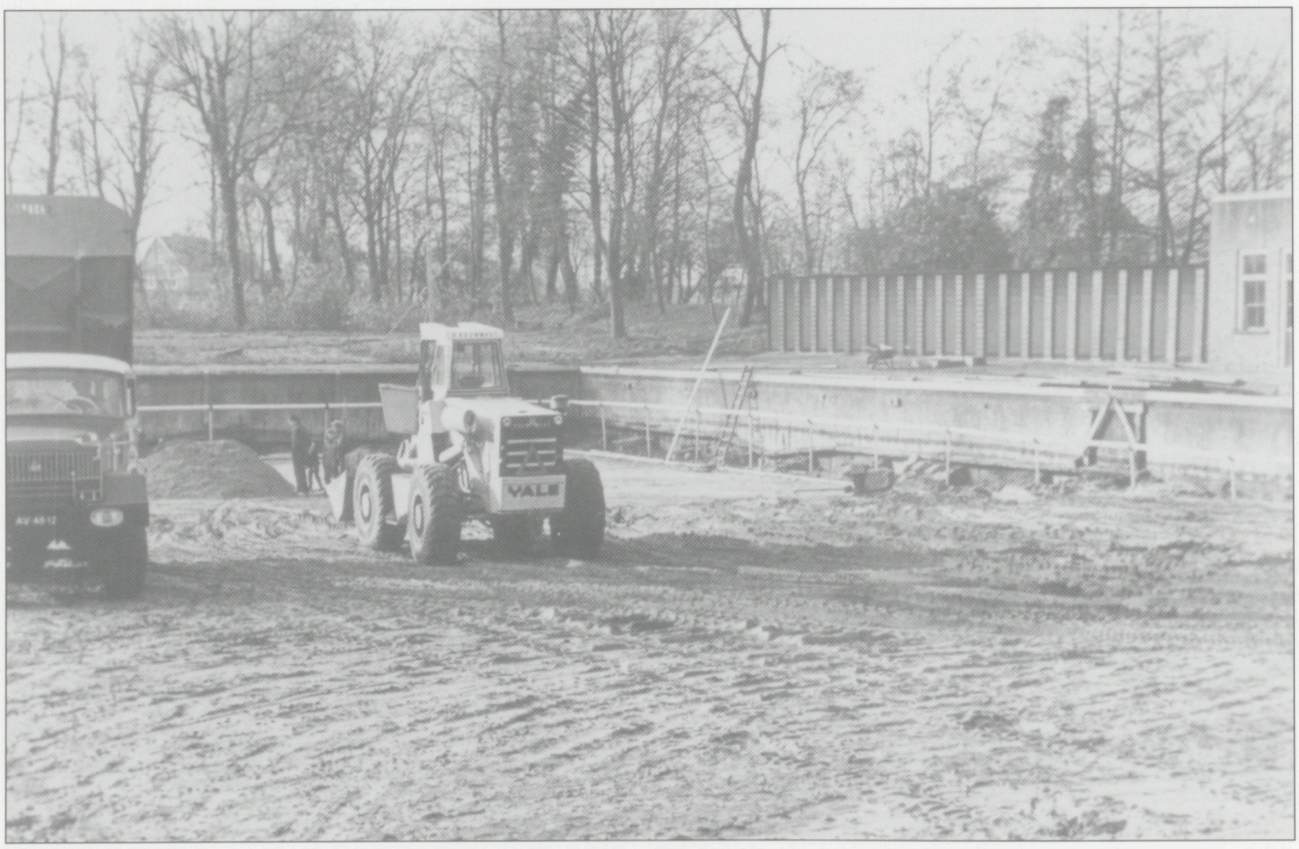

De werkzaamheden voor de revitalisatie in volle gang. Het grondverzet werd uitgevoerd door Herman Rouwmaat b.v.

In de eerste fase, dit genoot de hoogste prioriteit, werd begonnen met de verwijdering van de oude inmiddels kromgetrokken en versleten betonwanden van de zwembassins. Vervolgens werd er in de bedding van het voormalige zwembassin begonnen met de aanleg van het nieuwe betonnen bassin.
Doordat er een betonnen bassin in het bad werd aangebracht, werd waterzuivering mogelijk. Hiervoor werd er een waterzuiveringsinstallatie gebouwd. Deze werd tevens geschikt gemaakt om er ter zijner tijd een warmte-installatie in te plaatsen. In de onmiddellijke omgeving van het pierebad werd een kleuterbad aangelegd.
De bouwwerkzaamheden werden verricht door bouwbedrijf Klein Gunnewiek aan de Steenbraakweg[21] te Groenlo. Het elektrotechnische werk werd verricht door J. Voerman en Zn. aan de Beltrumsestraat en het grondverzet werd verricht door Herman Rouwmaat b.v.[22] aan de Marhulzenweg te Groenlo. Het geheel stond onder toezicht van de Nederlandse Heide Maatschappij.
De opening van de gedeeltelijk vernieuwde bad- en zweminrichting De Bempte vond plaats op woensdag 19 mei 1971.

De resterende fasen om de bad- en zweminrichting aan de eisen van die tijd in te richten zouden in de jaren daarna worden vervolgd. Ware het niet dat door de komst van meerdere baden in de omgeving en de opkomst van de recreatieplassen, onder andere het Hilgelo bij Meddo, de bezoekersaantallen bij de bad- en zweminrichting De Bempte terugliepen. Tevens had men in Groenlo sinds 1970 ook de beschikking over een overdekt zwembad genaamd De Papendijk. Doordat de exploitatiekosten van beide baden in de loop der jaren opliepen en de bezoekersaantallen van de bad- en zweminrichting De Bempte terugliepen werd het vervolg van de revitalisatie van De Bempte vooralsnog uitgesteld. Uiteindelijk werden de plannen voor verdere revitalisatie definitief afgeblazen. De

[21] Tegenwoordig bevindt dit bouwbedrijf zich aan de Veldpapenweg te Groenlo.
[22] Tegenwoordig opererend onder de naam "Rouwmaat Groep" en gevestigd aan Den Sliem te Groenlo.

De bad en zweminrichting De Bempte na de revitalisatie in 1970/71. Vooraan het peuterbassin met daarachter het instructiebassin dat geleidelijk in diepte toenam richting de loopbrug. Achter de loopbrug het diepe bassin. Op de achtergrond is de plek te zien waar voorheen de voorverwarmingsvijver lag die later dienst deed als voetbalveld, alleen stonden die bomen, met daarin veel dooie takken, soms in de weg.

gemeente Groenlo besloot in 1984 om in de bad- en zweminrichting De Bempte er naast het water ook geen geld meer in te pompen. Na bijna 50 jaar in dankbare dienst van de gemeenschap te hebben gestaan werd de bad- en zweminrichting De Bempte, na afloop van het zwemseizoen van 1984, gesloten.
Al wat blijft zijn nu nog onze herinneringen, eventuele foto's die nog bij u thuis liggen en voor het nageslacht deze uitgave van het Grols verleden.

Fase II. Een nieuwe wal aan de zuid- en oostzijde opwerpen, een hek plaatsen en het geheel inplanten. De grond uit de geplande kano- en schaatsvijver zou hiervoor gebruikt kunnen worden. Tevens dienen er nog afwateringssloten gegraven te worden die dan geleid worden naar de kano- en schaatsvijver.

Fase III. Een springkuil aanbrengen van 10 x 15 meter met springplanken en een badmeestertoren.

De start van de zwemvierdaagse midden jaren zeventig van de 20e eeuw.

Wat hield de verdere revitalisatie in?
De nooit uitgevoerde plannen voor verdere revitalisatie hielden het volgende in;

Fase I. Vanaf de bestaande toegangsweg een aansluiting maken naar de nieuwe ingangspartij met fietsenstalling en autoparkeerplaatsen met een riolering aansluitend op het bestaande riool in de toegangsweg (Lichtenvoordseweg.)
Nieuwe kleedaccommodaties bouwen en de nieuwe ligweide tussen het bassin en deze accommodaties aanbrengen.

Fase IV. Een of twee jaar nadat fase II is uitgevoerd de bestaande wal verwijderen en de ligweide aan de zuid- en oostzijde van het bestaande bassin in orde maken, een kiosk bouwen en eventueel een kano- en schaatsvijver afwerken.

Tarieven in 1971 en het sluitingsjaar 1984
Om een indruk te krijgen van de tariefstijgingen in de loop der jaren volgen hieronder de tarieven van 1971 en 1984.
De prijzen voor toegang en gebruik van het

gedeeltelijk gerevitaliseerde bad- en zweminrichting De Bempte in 1971 bedroegen:

Tot en met 15 jaar:

Toegang voor niet zwemmers	*f*	0,75
Toegang voor eenmaal gebruik	*f*	0,75
Persoonsabonnement	*f*	15,00

Van 16 jaar en ouder:

Toegang voor niet zwemmers	*f*	1,25
Toegang voor eenmaal gebruik	*f*	1,25
Persoonsabonnement	*f*	20,00

Een gezinsabonnement kostte	*f*	60,00

Bij voorverkoop gedurende een door B & W te bepalen termijn werd op de gezinsabonnementen een korting van *f* 5,00 verleend.

De prijzen voor toegang en gebruik in 1984, het jaar waarin de bad- en zweminrichting De Bempte definitief werd gesloten, bedroegen:

Tot en met 15 jaar:

Toegang voor niet zwemmers	*f*	1,35
Toegang voor eenmaal gebruik	*f*	1,35
Persoonsabonnement	*f*	25,75
Tienbadenkaart	*f*	10,45

Van 16 jaar en ouder:

Toegang voor niet zwemmers	*f*	2,15
Toegang voor eenmaal gebruik	*f*	2,15
Persoonsabonnement	*f*	34,00
Tienbadenkaart	*f*	17,15

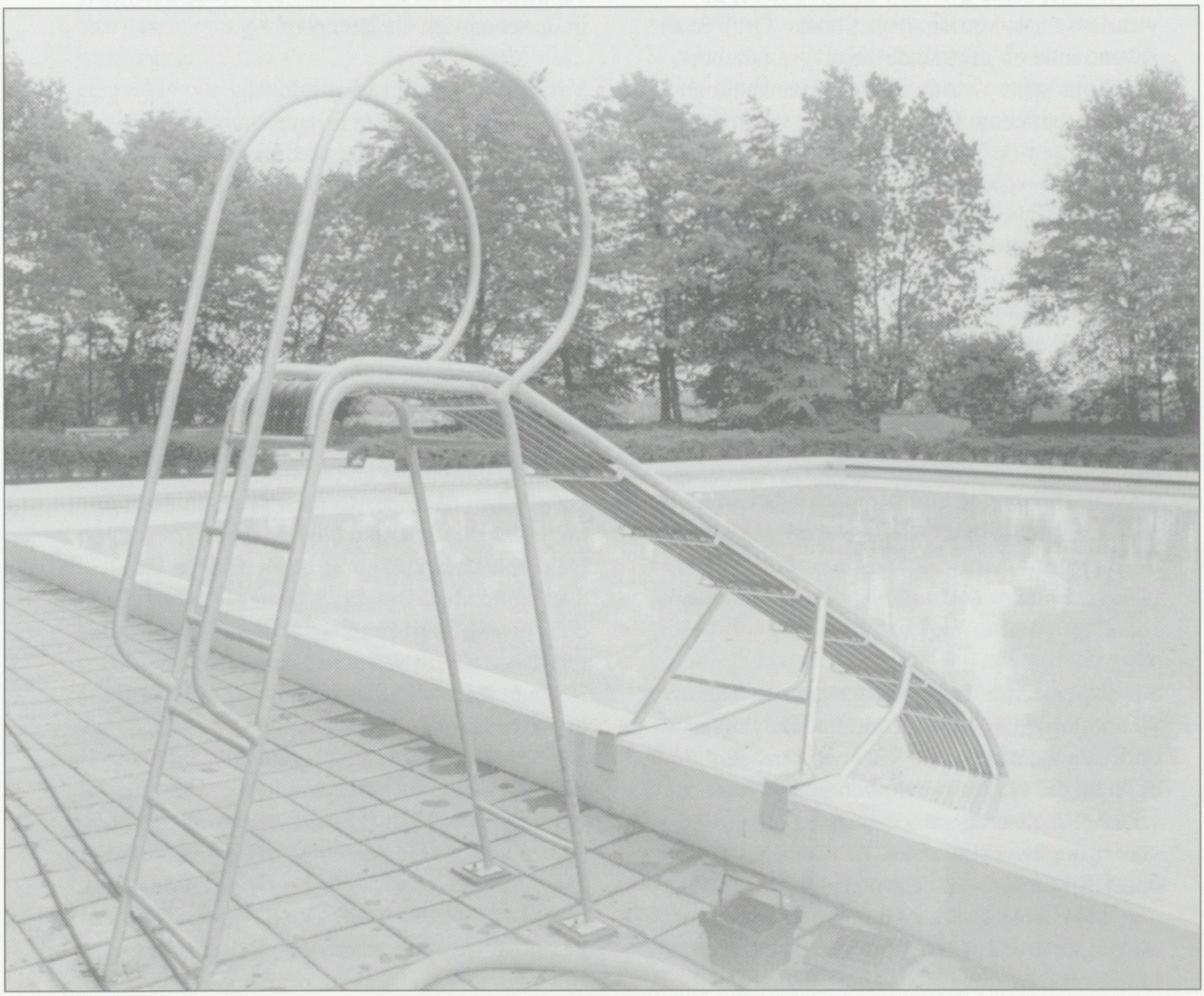

Op 20 mei 1976 werd er een waterglijbaan geplaatst bij het instructiebassin. Achteraf een goede beslissing, want 1976 werd een van de warmste en droogste zomers van de 20e eeuw.

Een gezinsabonnement kostte *f* 102,00

Dit gezinsabonnement was geldig voor vader, moeder en kinderen tot en met de leeftijd van 18 jaar. Bij voorverkoop werd bij contante betaling een korting gegeven van *f* 9,50.

Riante woonwijk De Bempte
Zoals in het verhaal over De Bempte tot nu toe viel te lezen kent dit gebied dus al een zeer levendige en rijke historie. Een historisch gebied waar nu een riante woonwijk is gebouwd. Na de voltooiing van de Rondweg in 1988 kwam het gebied "De Bempte" in beeld om er een riante woonwijk te realiseren. Er was in die tijd veel behoefte voor het bouwen van woningen in de vrije sector. Maar voordat het zover was moest er nog wel door de gemeente Groenlo met de Staat der Nederlanden gesproken worden over eventuele verkoop van de tot dan toe gepachte gronden behorende bij de vicarie Sancta Mariae. In het boek "Groll in de zeventiende en achttiende eeuw" van de heer N.J. Tops staat over de uiteindelijke aankoop door de gemeente Groenlo van de vicariegrond, beheert door de Staat der Nederlanden, op de pagina 227 onder andere het volgende te lezen:

"*Na een bespreking op 27 september 1989 ten kantore van de inspecteur te Arnhem met de heren Link, gemeentesecretaris, en Ebbers, financieel medewerker ter secretarie, antwoordde de inspecteur reeds op 29 september, waarbij hij de gemeente de gelegenheid bood het beheer over te nemen. Dat resulteerde in het raadsbesluit van 21 november 1989 waarin het beheer werd overgenomen, het vermogen zal worden belegd, een stuk bouwland zal worden verkocht, de Staat zal worden afgekocht en B & W gemachtigd worden statuten voor de nieuwe stichting te ontwerpen*".

Nu de gemeente Groenlo eigenaar was van de vicariegrond De Bempte, tot dan toe vallend onder de vicarie Sancta Mariae en beheerd door de Staat der Nederlanden, konden de plannen voor het realiseren van een riante woonwijk verder uitgewerkt worden. Er waren voor het bouwrijp maken van de woonwijk De Bempte nog wel enkele problemen met betrekking tot mogelijke grondwaterverontreiniging. Doordat in het verleden de gasfabriek in de nabijheid van dit gebied stond had men het vermoeden dat de grondwaterverontreiniging zich uitstrekte tot in plan De Bempte. Achteraf viel dit allemaal mee en kon men definitief overgaan tot het bouwrijp maken van deze woonwijk.

Te complimenteren valt de inrichting van de woonwijk waarin talrijke karakteristieke bomen bewaard zijn gebleven. Een deel van de oprijlaan is bewaard gebleven als fiets- en voetgangerspad met aan weerszijden de lindebomen. Ook zijn er nog enkele contouren zichtbaar van de dijken die werden opgeworpen met het zand dat vrijkwam bij het graven van de zwembassins en de voorverwarmingsvijver tijdens de aanleg in 1934. Dat deze dijken bewaard zijn gebleven komt mede door het feit dat op deze dijken een aantal karakteristieke bomen staan. Stonden deze bomen er niet of was men wat rigoureuzer te werk gegaan dan waren deze dijken waarschijnlijk geëgaliseerd. De dijken met daarop de karakteristieke bomen zijn zeer beeld bepalend en een monument van vroegere tijden in de woonwijk De Bempte.

Van Papendijk tot Marveld
Om een totaalbeeld te krijgen omtrent het zwemgebeuren in Groenlo door de jaren heen, tot aan heden, is het van belang dat ook nog enige aandacht wordt geschonken aan het voormalige overdekte zwembad "De Papendijk" en het hedendaagse Grolse zwemgebeuren bij recreatiecentrum Marveld.

Overdekt zwembad De Papendijk
In 1969 werd begonnen met de bouw van het overdekte zwembad "De Papendijk". De voltooiing vond plaats in mei 1970.
De plannen daarvoor werden gemaakt door de inmiddels Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij en de bouw van het overdekte zwembad De Papendijk werd uitgevoerd door bouwbedrijf Reukers uit Groenlo. Het grond- en verzetwerk werd uitgevoerd door Herman Rouwmaat B.V. Aanvankelijk lag het in de bedoeling om het overdekte zwembad te projecteren in het recreatiegebied aan de Woerdseweg achter het complex van de Grolsche Bierbrouwerijen. Na overleg werd van deze plannen afgezien en werd het overdekte zwembad gepland nabij de toenmalige MAVO-school aan de Papendijk en wel op de hoek Kardinaal de Jongstraat – J.F. Kennedystraat. Het zwembassin had een afmeting van 25 x 11 meter en in een deel van het zwembassin werd een beweegbare vloer aangebracht zodat het

ook kon dienen als instructiebad. Tevens werden in het geheel nog enkele saunabaden gecreëerd. De geraamde kosten bedroegen *f* 1.025.100,00.
Het bouwkundige werk vergde een bedrag van *f* 635.000,00 terwijl voor de zuiveringsinstallatie een bedrag van *f* 300.000,00 nodig was. De begrote grondkosten bedroegen *f* 90.100,00.
De eerste steen voor het overdekte zwembad "De Papendijk" werd gelegd op 10 december 1969 door B & W van Groenlo. Respectievelijk burgemeester A.J.A. Jansen en de wethouders Th. Groot Kormelink en H.O. Overkemping, dit alles onder toeziend oog van de heer J. Reukers van het aannemersbedrijf H.W. Reukers.
In 1985 werd het overdekte zwembad "De Papendijk" nog gemoderniseerd en uitgebreid. De beweegbare vloer werd verwijderd en vervangen door een egale vloer. Daarnaast werd er aan de achterkant, de zijde richting Papendijk, een nieuw instructie- en recreatiebad aangelegd met daarin een grote waterglijbaan. Tevens werd het grote bad van 25 x 11 meter geschikt gemaakt voor waterpolowedstrijden.

In de loop der jaren begonnen echter ook de exploitatiekosten van het overdekte zwembad De Papendijk voor de gemeente Groenlo als een loden last op de schouders te drukken. De kosten stegen, maar de bezoekersaantallen niet. De gemeente streefde ernaar om het zwemmen voor Groenlo te behouden. Men dacht eraan om het overdekte zwembad te privatiseren, dat wil zeggen dat men de exploitatie zou overdragen aan het bedrijfsleven of het particulier initiatief. Op deze manier zouden de exploitatiekosten voor de gemeente flink afnemen. In diezelfde periode kwam recreatiecentrum Marveld met plannen om haar overdekte recreatiebad te moderniseren en uit te breiden. De plannen om het overdekte zwembad De Papendijk te privatiseren en de plannen voor modernisering en uitbreiding van het recreatiebad van recreatiecentrum Marveld liepen parallel aan elkaar. Uiteindelijk vonden de gemeente Groenlo en het recreatiecentrum Marveld elkaar in een uniek te noemen samenwerking.

Zwemmen bij Marveld Recreatie
In de Tubantia van 10 februari 2000 stond hierover het volgende te lezen:

"Bouw miljoenencomplex bij Marveld Recreatie loopt exact op schema

Nieuw zwemparadijs van Groenlo krijgt vorm

In de zomer van 1999 nam de gemeenteraad van Groenlo een historisch besluit. De politiek ging in zee met Marveld Recreatie. Het Groenlose bedrijf realiseert op haar terrein aan de Elshofweg een modern zwembad en de lokale overheid draagt bij in de jaarlijkse exploitatiekosten.

In september begon de bouw en 1 mei moet het zwemparadijs de deuren openen. Volgens een woordvoerder van de onderneming gaat dat lukken. "We lopen precies op schema." Bouwvakkers zijn druk doende met het storten van beton voor het tweede deel van de nieuwbouw: de squash- en tennishal. Het zwembad daar pal naast heeft al vorm gekregen. De gemeente en de directie van Marveld Recreatie kunnen tevreden zijn, want niets lijkt nog roet in het eten te kunnen gooien. Zoals het er nu naar uitziet, opent het nieuwe zwembad van Groenlo 1 mei de deuren. En dat was van meet af aan de bedoeling.
De gemeenteraad van Groenlo hakte in juni 1999 na maanden van overleg uiteindelijk de knoop door. De politiek sloot een overeenkomst voor twintig jaar met Marveld Recreatie. In dat besluit staat onder meer, dat de lokale overheid jaarlijks 350.000 gulden bijdraagt in de exploitatielasten van het nieuwe subtropische zwembad van Marveld. Daarmee is Groenlo verlost van het elk jaar duurder wordende gemeentelijke bad Papendijk en is Marveld in elk geval twintig jaar verzekerd van een jaarlijkse bijdrage. De gemeente moest bijvoorbeeld in 1999 zeven ton bijlappen bij Papendijk en de verwachting is dat de komende jaren dat tekort oploopt tot meer dan een miljoen gulden.
Wat er nu met De Papendijk gaat gebeuren, is nog niet bekend. Duidelijk is wel dat de deuren definitief dicht gaan. Hoe dan ook, de gemeente en Marveld zijn dik tevreden. Marveld-directeur Edwin Bomers zei eerder in een interview in deze krant: "Ik kan mijn plan verwezenlijken en Groenlo krijgt voor een prikkie een prachtig complex."
Toch was er aanvankelijk bij de diverse groepen die gebruik maken van Papendijk veel weerstand tegen 'de optie Marveld'. Meer Bewegen voor Ouderen bijvoorbeeld, de Aquajoggers en de plaatselijke zwemvereniging voorzagen problemen. Met name de ouderen dachten dat het

nieuwe bad voor hen te duur zou worden. Ze vreesden bovendien het verlies van privacy. Maar na een gesprek met Bomers sloeg de tegenstand om in tevredenheid. Het enkele miljoenen kostende bad is voor de doelgroepen een verbetering.
Het al bestaande subtropische zwembad van Marveld is gemoderniseerd en uitgebreid met twee nieuwe bassins. Marveld heeft een instructiebad van tien bij tien meter, dat is voorzien van een beweegbare bodem. Zodoende kan de diepte variëren van nul tot één meter en tachtig centimeter. Voorts heeft het complex een vijfbaans wedstrijdbad van 25 meter lengte. Vooral voor de zwemvereniging is dat een verbetering, want straks kan de club wedstrijden in Groenlo houden. Dat was nooit mogelijk in Papendijk. Tussen het bestaande subtropische bad en het nieuwe gedeelte zit een wand die kan worden afgesloten. De doelgroepen die gebruik maken van de bassins hebben zo geen last van de recreanten in het subtropische deel. Ook zijn twee nieuwe kleedaccommodaties aangelegd met douches en wc's. De ene is voor de doelgroepen, de andere voor de recreanten. Bovendien krijgen de vaste gebruikers een aparte ingang.
Het nieuwe complex krijgt voorts een overdekte tennishal. Op de begane grond komen drie tennisbanen en op de bovenverdieping twee squashbanen".

Zoals we inmiddels weten zijn alle plannen in het hierboven genoemde krantenartikel tot ieders tevredenheid gerealiseerd. Het overdekte zwembad De Papendijk sloot haar deuren definitief in mei 2000 met een symbolische overdracht van enkele flessen gevuld met zwemwater uit het zwembassin van het overdekt zwembad De Papendijk. Met het beroemde treintje van Marveld werden deze flessen, door leden van de Zwemvereniging Groenlo, ZVG, van het overdekte zwembad De Papendijk naar het zwem- en recreatiebad Marveld vervoerd. De flessen gevuld met het zwemwater van De Papendijk werden in het zwemwater van Marveld gegoten. Hiermee werd als het ware het nieuwe zwem- en recreatiebad van Marveld gedoopt met het "heilige" water afkomstig uit het overdekte zwembad De Papendijk.

Persoonlijke belevenissen
Tot nu toe zijn in dit verhaal over onder andere de bad- en zweminrichting De Bempte voor een groot deel alleen de "kille" feiten belicht. Natuurlijk zit er ook een menselijke kant aan dit verhaal. Om te weten te komen hoe verschillende voormalige personeelsleden hun werk op De Bempte hebben ervaren zijn er interviews afgenomen met enkele personen die nauw betrokken waren met het zwemgebeuren op De Bempte. Ook zijn de herinneringen van enkele zwemmers uit die periode opgetekend. Helaas was het niet mogelijk om van enkele inmiddels overleden personeelsleden, zoals Cor Swaerdens, hun belevenissen direct vast te leggen. Indirect was er gelukkig nog wel de mogelijkheid om enig zicht te krijgen op de ervaringen die Cor Sweardens had bij de bad- en zweminrichting De Bempte. Dankzij een interview dat Ferry Broshuis had met badmeester Cor Swaerdens, in verband met zijn vutgerechtigde leeftijd, krijgen we toch nog een indruk hoe badmeester Cor Swaerdens zich zijn periode aan onder andere "De Bempte" herinnert. Hieronder het krantenartikel, gedateerd op 15 april 1989 en gepubliceerd in de Gelderlander:

"Ik leerde zwemmen in de Lek"

Badmeester Cor Swaerdens maakte van hobby beroep

Door Ferry Broshuis

*"**GROENLO** – Als vroeger het openluchtbad open ging was het gelijk vol. Weer of geen weer, de mensen zaten voor de deur te wachten als je met de sleutels kwam. Het openluchtbad was hét Lido voor Groenlo".*
Cor Swaerdens lacht. Hij praat over 'zijn' oude zwembad aan de Bempte. De vloer was nog van zand toen hij daar in 1961 als badmeester werd aangesteld. Cor woont nu al 28 jaar in Groenlo, maar aan zijn taal is nog duidelijk te horen dat hij uit een ander deel van de provincie komt, namelijk uit Culemborg. Hij heeft dan ook nooit kunnen wennen aan de Groenlose opmerking: 'het bad is los' in plaats van 'het bad is open'.
Cor Swaerdens startte in de oorlogsjaren zijn loopbaan in een meubelfabriek. Hij werd daar min of meer te werk gesteld want de fabriek was eigendom van de familie. "Ik heb daar het echte vak nog geleerd, maar zag het eigenlijk niet zo zitten. Later werkte ik nog op een andere meer moderne meubelfabriek. Na mijn vertrek zijn beide bedrijven failliet gegaan. Ze konden

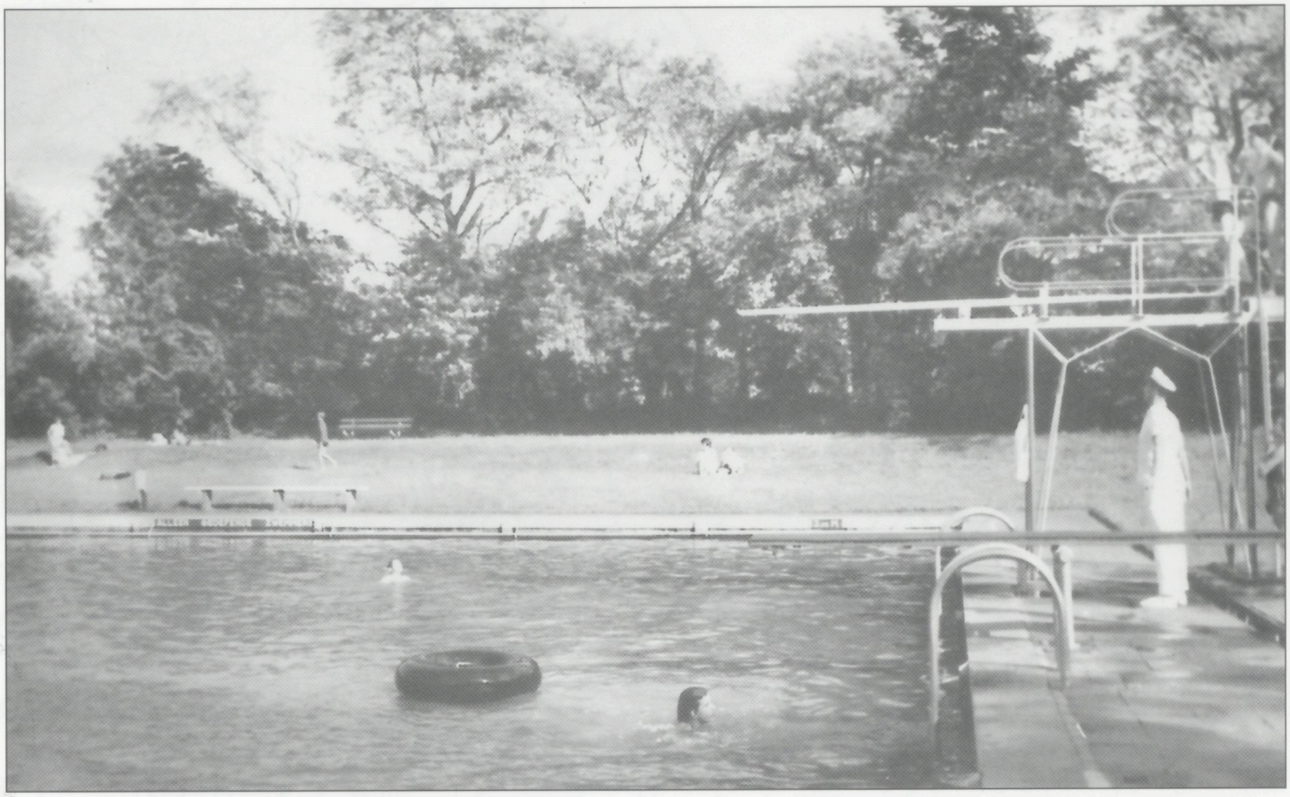

Badmeester Cor Swaerdens ziet toe bij het diepe bad. Kenmerkend is zijn strakke houding en zijn witte pak en pet. Dat alleen al dwong veel respect af bij de jeugd.

me blijkbaar niet missen!" Cor schatert het uit.

Badmeester

"Badmeester is een algemeen aanvaarde naam in Groenlo. Eerst hadden ze nog wel eens moeite met mijn naam. Ze spraken dan van 'meneer Swaerdens'. Daar had niemand van gehoord. Maar toen de jongelui wisten dat ik de badmeester was, brachten de mensen me in optocht naar mijn huis". Zo ben ik dé badmeester gebleven. Een ander heeft die titel nooit gehad. Ik werd nooit met 'chef' aangesproken. Zo kenden ze me niet".

Vanaf 1961 runde Cor Swaerdens met een aantal medewerkers het buitenbad De Bempte. Dat was een zomerklus. Nu is dat bad gesloten. Ten prooi gevallen aan de bezuinigingswoede van de gemeentelijke overheid.

"Het werken in dat buitenbad was mijn mooiste tijd. Het zwemmen was toen net aan het opkomen. Bij mij thuis, in Culemborg, vonden ze dat zwemmen maar niks. Een katholiek die de hele dag tussen de blote mensen zat en lag, dát kan toch niet!"

Cor leerde zelf zwemmen in de Lek. Later kwam Cor bij de Culemborgse reddingsbrigade en nadien volgde hij de cursus zwemonderwijzer.

Ondertussen hebben enkele duizenden mensen van Cor de zwemkunst geleerd.

Een groep volwassenen vierde het behalen van het zwemdiploma eens flink bij hotel De Moriaan. Cor herinnert zich dat nog goed. Hij voelde zich de andere dag ellendig. "Het lag denk ik aan de bitterballen, ik was total loss".

"Toen ik later op het bad kwam was alles versierd. Een fles wijn met een aangepast etiket 'Schwarze Kater' hing voor het raam. Ik heb me toen in een jas gehesen die zo stevig was dat je wel op de benen moest blijven staan".

"In die tijd won ik ook nog eens een krat bier. Het was voorjaar en ijzig koud. Ik liep met 'lakjas' met muts en sjaal over de vlonder tussen de baden. 'Als je zo in het water springt krijg je een bak bier', riep iemand bij de kleedhokjes. Ik lag er gelijk in. Die kerel had die volle krat al in zijn auto staan. Dat was dus boter bij de vis".

"In die tijd was er op bepaalde tijden nog gescheiden zwemmen, dan een uur de heren en dan een uur de dames. Je had dan allerlei toestanden aan de poort".

"Loco-burgemeester Groot Kormelink bereikte met deken Van Dam een betere regeling. Maar dan mocht op zondag het bad niet voor twee

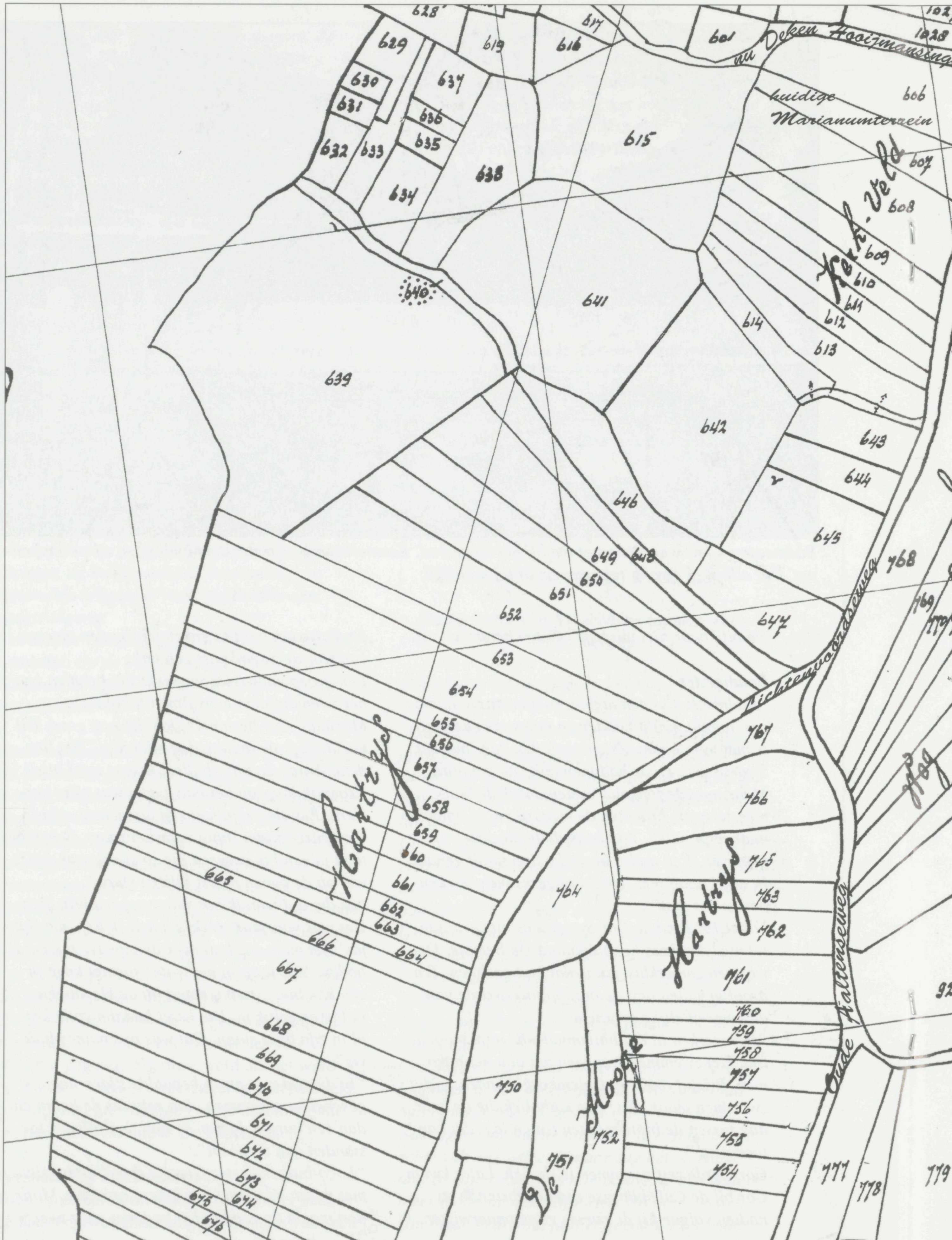
huidige
Marianumterrein
Kerk. Veld
Hartjes
Hartjes
Lichtenvoordseweg
Oude Aaltenseweg
De Hooge
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
601
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
619
750
751
752
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
777
778
779
1027
1028

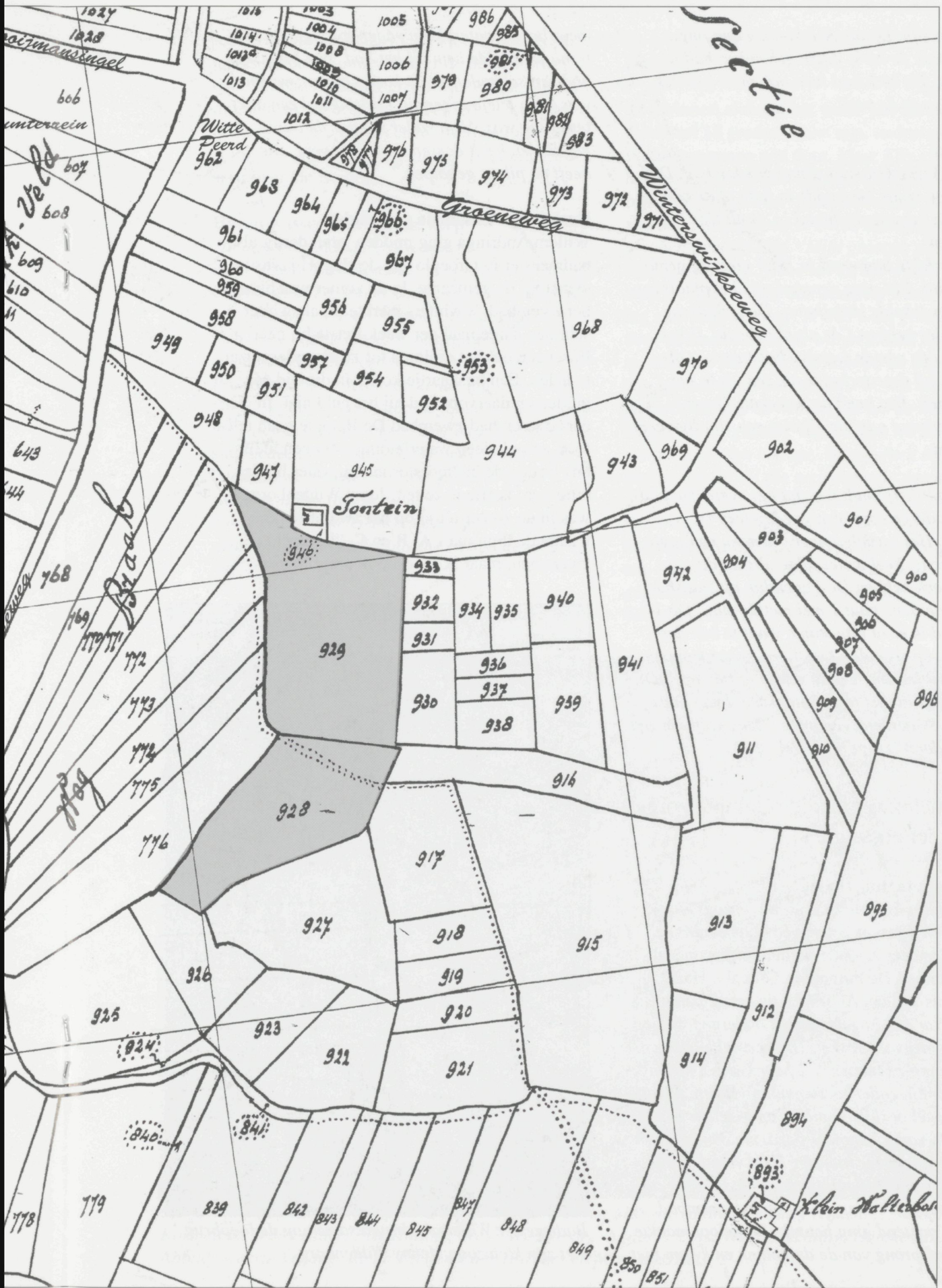

De hier geplaatste afbeelding is een detail van de kadastrale kaart, Gemeente Groenlo, sectie B Eefsel, blad 2, die in 1828 werd gemaakt door landmeter G. de Hartog. De kavelnummers 928 en 929 werden door de gemeente Groenlo in 1934 aangekocht voor de aanleg van de bad- en zweminrichting De Bempte. De stippellijnen in de tekening zijn zandpaden.

uur open zijn. De mensen konden dan ongestoord naar de kerk. Zulke gebruiken had je toen nog. De kerk had toen ook in de politiek een vinger in de pap".

Overdekt
In 1970 kreeg Groenlo zijn overdekte bad. Dat was mooi, maar het luidde in feite al de ondergang van het openluchtbad in, vindt Cor Swaerdens.
Het overdekte bad werd in 1985 grondig gemoderniseerd. Dat ging gepaard met het plaatsen van ingewikkelde installaties. De technische installaties hebben Cor altijd geboeid. Cor is wellicht één van de weinige badmeesters die zich ook bij deze techniek als een vis in het water voelt. Dat heeft de gemeente Groenlo in het onderhoud aan installaties een slordige cent bespaard.

Cor Swaerdens vindt wel dat het overdekte bad in zijn huidige vorm een goede greep is geweest. Het vervult volgens hem nu een regionale functie. Veel waterpoloclubs uit de Achterhoek hebben De Papendijk als thuishaven. Swaerdens gaat 1 mei met de vut. "Op 1 april had ik er al uitgekund, want ik ben destijds ook op zo'n dan begonnen, maar stoppen op 1 april leek me een te mooie aprilgrap!" De jeugd heeft al met tegenzin afscheid van badmeester Swaerdens genomen. "Dat heeft me wel goed gedaan", zegt hij er zelf van".

Openluchtzwembad de Bempte zorgt voor veel nostalgie

Een piloot in duikvlucht
"*Ik weet nog een verhaal uit de oorlog.*" Jopie Wildenborg gaat er eens goed voor zitten. Ze geniet wanneer ze oude herinneringen ophaalt aan zwembad De Bempte in Groenlo. Haar vader was Willem Andringa, de eerste badmeester. "*Er zat een Engelse piloot ondergedoken op de boerderij van Gockel. Die verveelde zich en wilde graag zwemmen. De heer Gockel kwam zelf aan mijn vader toestemming vragen. Maar het was wel oorlog, je moest op je tellen passen. Mijn vader vond het goed, maar wilde zich er verder niet over uitlaten. Heel vroeg iedere morgen zwom de Engelsman in De Bempte en soms was mijn vader ook al op het zwembad. Die ene ochtend ging het mis. De piloot maakte een zweefsprong van de duikplank en kwam niet meer boven water. Mijn vader sprong hem achterna en haalde hem uit het bad. Wat bleek; hij had een schouder uit de kom. Op het zwembad was geen telefoon terwijl er dringend een dokter nodig was. Mijn vader is naar de buren gegaan en heeft dokter Hoying gebeld. Die heeft de piloot geholpen.*"

Buskaartje Enschede één gulden
Willem Andringa ging midden jaren dertig als badmeester in Groenlo aan de slag. Hij was in dienst bij de gemeente. In de zomer was hij op het zwembad, 's winters werkte hij als winterschilder. Tweemaal per week fietste hij naar Enschede om het diploma tot zwemonderwijzer te halen. Een buskaartje kostte in die tijd één gulden en daarvoor had hij het geld niet. In die eerste jaren had zwembad De Bempte geen telefoon en ook geen waterleiding. Met een melkbus haalde de badmeester leidingwater bij de buren om koffie te zetten. Jopie Wildenborg was in de zomer altijd op het zwembad. Ze haalde de diploma's A, B en C. "Ik mocht zwemmen, maar ik moest ook altijd helpen.

Badmeester Willem Andringa samen op de loopbrug met zijn kleinzoon Henny Wildenborg

Iedere avond maakten we de kleedhokjes en de tegels schoon. Soms wanneer de houten brug over het bad helemaal groen was van de algen, moesten we de brug schrobben. Maar we hebben een prachtige tijd gehad", vertelt Jopie. Ze is inmiddels 81 jaar jong en nog altijd enthousiast over De Bempte.

Haren wassen met groene zeep

"*In de winter had je groen haar, werkelijk waar*", lacht Elly Huitink. "*Ik waste het met groene zeep. Dit kwam omdat er zoveel algen in het zwemwater zaten.*" Jopie ziet het nog voor zich. Elly vertelt dat ze is opgegroeid op het zwembad. "*Mijn moeder was Dien Huitink-Brockötter, maar iedereen kende haar als Tante Dien.*" In die tijd moesten de jongens en meisjes gescheiden zwemmen. Elly had een oplossing bedacht om toch samen met de jongens te kunnen zwemmen. "*Als kind wilde ik persé zwemmen, dus trok ik nooit een bovenstukje aan. Zo viel ik helemaal niet op tussen alle jongens. Ik zwom met de jongens en met de meisjes.*"

Het zwemmen heeft Elly nooit meer losgelaten. Ze is nu zwemonderwijzeres en werkt in Duitsland.

Ze herinnert zich dat het water van het bad minimaal 18 graden moest zijn, anders ging het schoolzwemmen niet door. Maar Elly en Jopie hebben ook vaak gezwommen als het water maar 16 graden was. "*Eind september ging het zwembad dicht, maar ik zwom ook nog wel in oktober*", vertelt Elly. "*Mijn grootste straf was als ik niet mocht zwemmen en dat wisten mijn ouders.*" Elly mocht ooit een hele week niet op het zwembad komen. "*Ik was eruit gestuurd door de badmeester. We waren kwaad op de mensen, die hun auto vooraan bij de ingang van het zwembad parkeerden. We kochten een pakje condooms en hebben die om de uitlaat van de auto's gedaan. Wat hadden we een lol, maar we werden betrapt. We mochten een week niet zwemmen. Al die uren dat mijn moeder in die week op het zwembad werkte zat ik in het fietsenhok.*" Ook Elly heeft veel geholpen. Zij had haar typediploma en typte alle abonnementen. "*Ik kan me nog herinneren dat een gezinsabonnement in de jaren zestig 25 gulden kostte*", vertelt ze.

Met z'n allen op de lage duikplank. Van links naar rechts: Marjo Gebbink, Renate Frenken, .?. Groot Kormelink, Teddy Nales, Elly Huitink, Truus Wildenborg, Agnes Abbink, Willy Krechting, Hennie Abbink, .?. Abbink, Corrie Vrijdag, Rietje Freijer, Lucy Harbers en Monique Diets.

Poseren in het pierebad. Helaas zit er geen structuur in de opstelling van de personen. Dit gegeven maakt het praktisch onmogelijk om de juiste naam bij de juiste persoon te plaatsen.

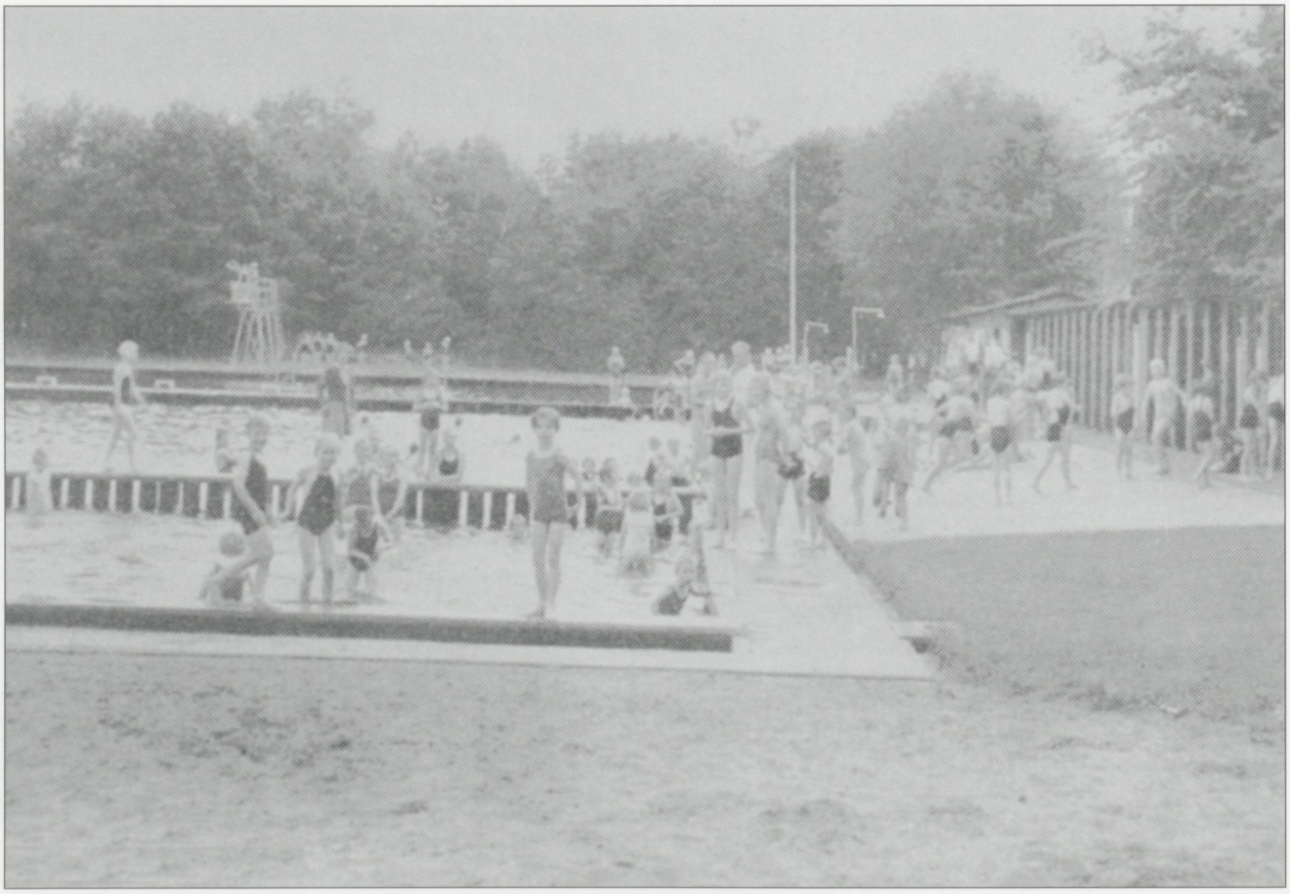

Een ansichtkaart van de bad- en zweminrichting De Bempte.

De entree van de bad- en zweminrichting De Bempte met van links naar rechts de garderobe, daarnaast de kassa en het personeelsverblijf, de entree, het materiaalhok en de dameskleedhokjes waarin zich merendeels, net als bij de herenkleedhokjes links van de garderobe, kleine gluurgaatjes bevonden.

Zo glad als een aal

Ieder jaar werd het water in het bad vervangen. Twee weken voordat het zwembad openging, werd al het water weggepompt tot een halve meter diep. Er werd schoon zand in het bad gegooid en vervolgens nieuw bronwater in gepompt. Zwembad De Bempte maakte gebruik van het bronwater uit de directe omgeving. Eén keer bij het leegpompen vond Willem Andringa een aal. Nou ja, hij dacht eerst dat het om een grote boomstam ging. Hij nam de aal mee naar huis en kreeg gemengde reacties op het beest. "*Het is een slang, ik zou dat beest niet opeten, wie weet wat het allemaal naar binnen heeft gekregen*", zeiden de buren. "*Maar daar hadden wij geen last van. We hebben de aal schoongemaakt en gebakken. Hij heeft heerlijk gesmaakt",* vertelt Jopie met glimmende ogen.

Gluren naar de meisjes

Het gemengd zwemmen werd eind jaren vijftig ingevoerd. Jopie en Elly herinneren zich dat daarvoor zowel de jongens als de meisjes erg vindingrijk waren om elkaar toch te zien. De badhokjes waren van hout met kleine gaten. Er werd flink naar elkaar gegluurd. Willem Andringa heeft ervoor gezorgd dat het gemengd zwemmen werd ingevoerd. Hij zei altijd: "*In het zwembad kan ik ze allemaal in de gaten houden, daar gebeurt niets. Wat er buiten het zwembad gebeurt in de bosjes, dat weten we niet*".

Koude douche

"*We hadden vroeger alleen maar koude douches. We pompten zelf het water op. Het was bronwater en ijskoud. Soms was het roestbruin. Iedereen gebruikte donkere handdoeken, dan vielen de vlekken niet zo op*", vertelt Elly. Pas later kwam er één warme douche. Dat was een hele verbetering, zeker voor de badmeesters. Elly en Jopie kijken elkaar lachend aan. "*Ja, het was een mooie tijd. Zwembad De Bempte was vroeger dè ontmoetingsplek in de zomer. Je mocht nog niet uit maar je mocht wel naar het* zwembad. *Daar was je de hele dag en soms op hele warme dagen ook 's avonds. We hadden*

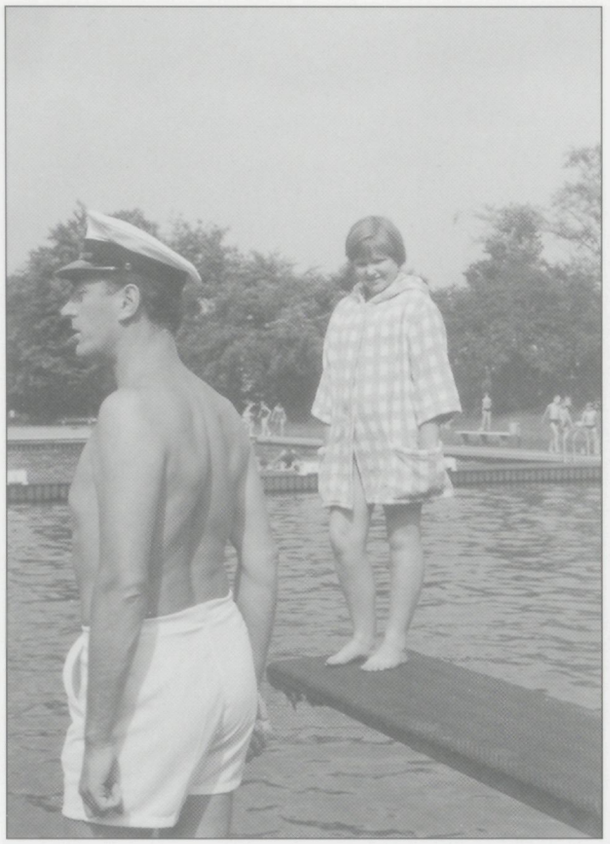

Badmeester Cor Swaerdens met Elly Huitink op de lage duikplank.

een goede jeugd op De Bempte. Dat zullen we nooit vergeten". Tijdens het verhaal van Jopie en Elly is het oude zwembad weer helemaal tot leven gekomen.

Zwemwater met een temperatuur van 18 graden is niet meer van deze tijd

Onder alle weersomstandigheden zwemmen in De Bempte

"*Ze hadden het bad aan de binnenkant donderblauw geschilderd. Je kon niet meer tot op de bodem kijken. Iemand is het water ingegaan terwijl het hartstikke koud was. Hij is op de bodem gaan liggen en niemand kon hem nog zien*". Hans Tuenter herinnert zich dit als de dag van gisteren. Hij komt in 1973 als zwemonderwijzer naar Groenlo. "*Die donderblauwe kleur was natuurlijk erg onveilig. Een jaar later is het bad opnieuw geschilderd, toen lichtblauw. Dat was in ieder geval beter*". Ieder jaar ging het buitenbad met Hemelvaart open. Hans vertelt dat het overdekte zwembad De Papendijk er ook al was. "*Het schoolzwemmen werd in het overdekte bad afgerond. Daarom waren gedurende enkele weken beide zwembaden in*

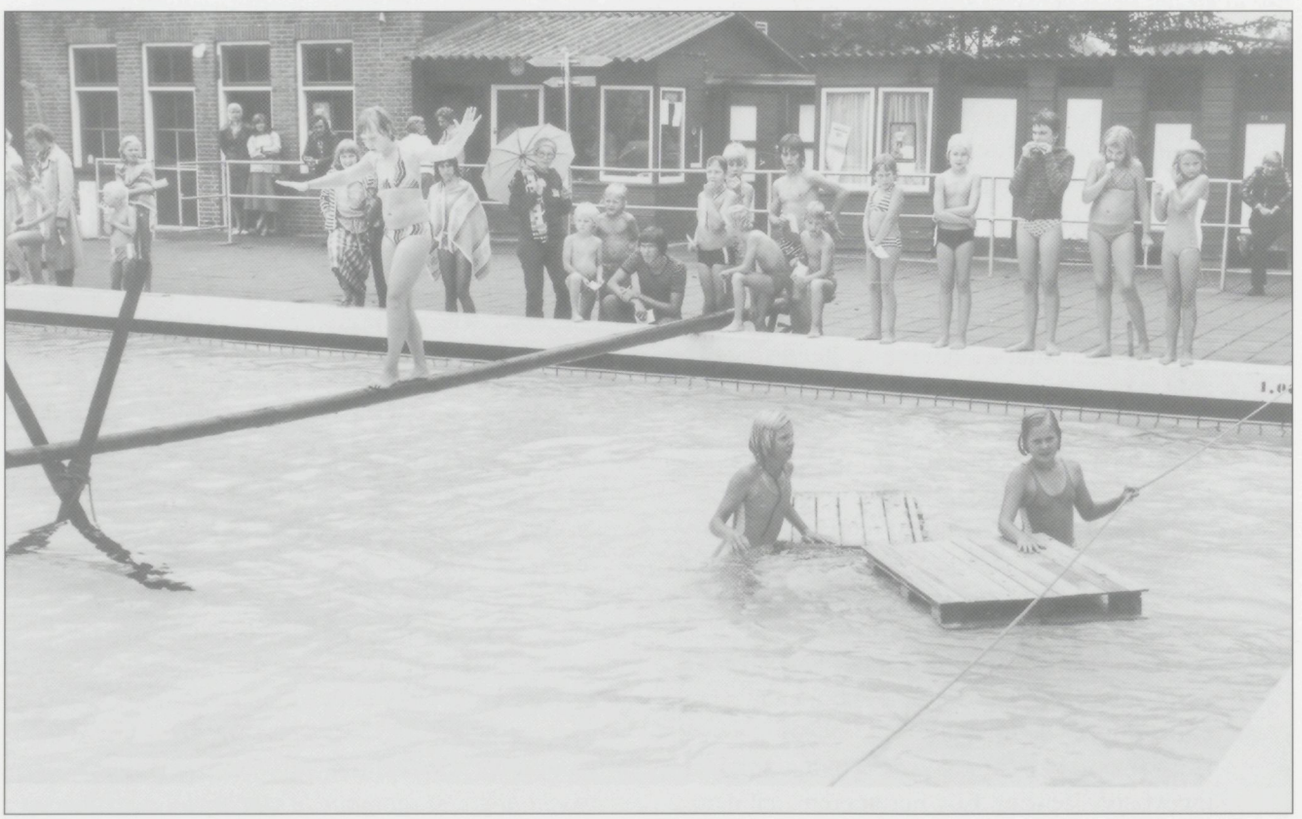

Tijdens de zwemvierdaagse werden er naast het zwemmen ook spellen georganiseerd waarvan de kinderen dankbaar gebruik maakten.

Groenlo nog open. In De Bempte moest het zwemwater eerst op temperatuur komen, maar er waren mensen die alle weersomstandigheden trotseerden en hun baantjes trokken".

Nederlands kampioenschap als kroon op het werk

Hans stopt veel tijd en energie in het opzetten van de zwemclub. Elke morgen om zeven uur traint hij de kinderen een uur in het buitenbad. Daarna mogen ze douchen onder de warme douche van de badmeesters. In het badmeestershokje drinken ze allemaal een kopje thee en daarna gaan de kinderen naar school.
"*Dat was een mooie tijd. Vijf jaar lang hebben we buiten getraind, daarna gebruikten we het binnenbad voor de trainingen*", vertelt Hans. Midden jaren zeventig wordt de zwemclub ZV Groenlo lid van de zwembond. Hans en de kinderen willen meer dan alleen maar trainen, ze willen meedoen aan wedstrijden. Iedereen werkt keihard en menig vrij uurtje steken ze in de training en in het begeleiden van de kinderen. Dit blijft niet zonder resultaat. In 1981 promoveert de zwemclub naar de 1e klasse kring Gelderland. "*Een echte bekroning is het Nederlands Kampioenschap dat we hebben binnengehaald*", vertelt Hans trots. De zwemclub bestaat nog altijd en heeft tegenwoordig zo'n 250 leden. De naam is inmiddels veranderd in Groenlose Zwemvereniging Marveld.

Boutje, nippeltje, schroefje.....

Hans vertelt dat ze bijna al het onderhoud op het zwembad zelf deden. In het naseizoen wordt de machinekamer stilgelegd en de pompen afgesloten. Deze worden naar boven gebracht omdat er soms in de winter een halve meter water in de machinekamer staat. Achter op het veld staat ook een klein hokje. Hans wil hiervan een zandbak maken voor de kleine kinderen. Hier kunnen ze fantastisch spelen. In dit hokje liggen stroomleidingen maar iemand heeft Hans verzekerd dat de zekeringen eruit zijn en dat de stroom is uitgeschakeld. Hans wil de leidingen bij de grond afzagen en gaat voortvarend aan de slag. De zaag is bot en dus haalt hij een nieuwe zaag. Voor alle zekerheid gaat hij toch maar even kijken of de stroom is afgesloten in het hokje. Maar wat blijkt, alle zekeringen zitten er nog in en de stroomschakelaar staat aan. Hans kruipt door het oog van de naald. "*Als die zaag niet bot was geweest kon ik het waarschijnlijk niet navertellen*", zegt hij.

Blauwe zwembroek, rode bikini

Als het zwemwater kouder is dan 18 graden wordt er niet gezwommen, dat is een gouden regel. Maar de school uit Zwolle, komt onder alle omstandigheden naar het zwembad! Tachtig kinderen gaan hoe dan ook het water in, ook al is het kouder dan die beruchte 18 graden. Ze moeten twee opdrachten doen in het ondiepe bad, hard rennen en één keer duiken. Daarna mogen ze vrij zwemmen. Maar wat blijkt, alle kinderen rennen niet naar het diepe om te zwemmen maar rennen zo snel mogelijk naar de kant. Toch te koud soms? Als badmeester moet je natuurlijk toezicht houden. Er komen veel verliefde stelletjes naar het zwembad en de omliggende struiken zijn dan heel verlokkelijk. Maar zegt Hans, wanneer een stelletje in de struiken verdwijnt is dat heel gemakkelijk op te lossen. Over het zwembad schalt: "*Willen die jongen met die blauwe zwembroek en dat meisje met die rode bikini uit de struiken komen*". Iedereen kijkt naar de struiken. Het meisje bloost zo dat haar hoofd net zo rood is als haar bikini.

Halve haan met de kermis

De Bempte is ook met de kermis open, maar het is nooit druk. Toch moet Hans als badmeester op het zwembad blijven, want er kunnen altijd mensen komen. Een vrouw, die even op het zwembad is, vraagt aan Hans of hij de hele dag moet blijven. Hans beaamt dit. Een half uur later komt de dochter terug en brengt Hans een halve haan. Die heeft heerlijk gesmaakt. "*Dat zijn toch leuke dingen, die vergeet je niet meer. Onze buurvrouw, mevrouw Gelinck, bracht altijd pannenkoeken. Wat dat betreft zijn we erg verwend*". De opening van het openlucht zwembad was altijd heel gezellig. De opening werd gedaan door de burgemeester of één van de wethouders. Wanneer het officiële gedeelte achter de rug was, bouwden de badmeesters een feestje met gebakken levertjes, brood en een glaasje wijn. Toosten op de zomer en op een nieuw seizoen. Maar er waren ook slechte zomers. Op het zwembad was het dan erg rustig. "*Je hebt natuurlijk de vaste gasten, die onder alle weersomstandigheden zwemmen. Maar voor de rest van de dag heb je niet veel te doen. We speelden dan monopolie en ik heb wel eens een smirna kleedje gemaakt*", vertelt Hans.

Met mensen werken

In 1984 gaat zwembad De Bempte dicht. Alle

activiteiten verplaatsen zich naar zwembad de Papendijk, dat in oktober van datzelfde jaar opengaat. Hans werkt graag met mensen. Hij vindt het geven van zwemles aan kinderen het leukste. "*De diploma's van tegenwoordig hebben veel meer mogelijkheden in zich, je begeleidt de kinderen veel meer. Ze leren nu spelenderwijs zwemmen. Dat spreekt mij erg aan*". Maar ook het geven van gymnastiek in het water aan mensen of aquajoggen vindt Hans fantastisch. "*Ik heb goede herinneringen aan het zwembad De Bempte. Maar we zijn er enorm op vooruit gegaan. Misschien zijn we zelfs wel verwend*".

Weet je nog....

De herinneringen aan de bad- en zweminrichting van Gerrie van Dongeren.

"*Daar liep je dan met je niet al te sexy zwembroek opgerold in een handdoekje op weg naar het openlucht zwembad De Bempte.*
Lekker op tijd er heen zodat je nog even met je vriendjes dwars op de hekken bij de toegang kon zitten. Al zittend keek je naar de fietsers die soms vielen op het gladde mengsel van zand en grind.
Hier ontstonden de eerste geschaafde knieën, later zouden er nog meer volgen op de gladde tegels rondom de douches op het zwembad.
Als de houten toegangspoort open gedaan werd door badmeester Cor Swaerdens, vloog je snel rechtsaf naar de badhokjes, ook toen was geduld al een schone zaak.
Je kleding op een vernuftige hanger waar je ook de schoenen onder aan de haak kon hangen, deze kledinghaak zou tegenwoordig een oplossing zijn voor de rondslingerende schoenen in huis. Kleding en schoenen op 1 haak in de kast.
Omgekleed eerst even naar het 1e bad, het zogenaamde pierebad met in de kinderogen de grootste zandbak van de wereld.
In het 2e bad kon je nog lopen tot bijna de brug van het diepe (3e bad) in het groengekleurde water zag je niks, maar voelde je des te meer. De glibberige ondergrond had wel wat spannends, soms had je het idee dat er een paling tussen je tenen door kroop.
Moe van het zwemmen ging je dan lekker op de ligweide of op de tegels bij het diepe onder de twee springplanken liggen, kijkend naar de stuntende zwemmers en zwemsters. Vol bewondering keek je naar de duiktoppers zoals Adelheid Roerdink, Hennie Heinsman en Joke Gebbink met hun prachtige sprongen.
Na deze demonstratie was het genieten van de mensen die het na wilden doen en veelvuldig "plat op 'n boek" in het water kwamen.

Ging de jongen die hier 'duikt' ook "plat op 'n boek?"

Genieten was ook het kijken naar de oefeningen "reddend zwemmen" waarbij een erg zware "houten klaas" moest worden opgedoken door de deelnemers.
Liggend op de weide keek je ook naar de grotere jongens, die, als de meisjes van het Pensionaat werden "losgelaten" om te gaan zwemmen, op jacht gingen naar al dat schoons.
Bij al deze mooie herinneringen zit er ook een mindere gedachte aan de Bempte.
In begin mei, tijdens het schoolzwemmen, moest je 's morgens om 9 uur het ijskoude water in terwijl de badmeester en de meester of juf in hun dikke jas op de kant stonden.
In de zomer was het raak, want dan waren er die verrekte blinzen, meerdere malen werd je door die krengen gestoken.
Maar bovenal blijven de mooie gedachten aan de Bempte overheersen. Die zou je eigenlijk op een DVD moeten kunnen zetten.

We hebben het er nog vaak over

Ter afsluiting van dit verhaal maak ik van de gelegenheid gebruik om ook mijn eigen herinneringen aan de bad- en zweminrichting De Bempte te vertellen.

Er komt wel heel veel nostalgie naar boven als je terugdenkt aan de tijd die je als kind en later als puber doorbracht op de bad- en zweminrichting De Bempte.
Als zwemfanaat was in de zomerdag de bad- en zweminrichting De Bempte als het ware mijn tweede onderkomen.
's Middags ging ik met de fiets naar school om daarna als een speer naar het zwembad te sjezen. Snel je kleren uit en de zwembroek aan en dan kon het feest beginnen. Er viel altijd wel wat te beleven.

Zwemles en afzwemmen
Terugdenkend aan die tijd realiseer ik mij dat ik ook nog zwemles heb gehad van Cor Swaerdens. Welk zwemseizoen dat is geweest kan ik mij niet meer exact herinneren, maar ik denk het zwemseizoen 1967 of 1968.
's Morgens vroeg naar het zwembad, hoe laat weet ik niet meer, maar het was in ieder geval voor schooltijd, en daar stond hij dan..... bad-

Van links naar rechts: Marianne Harskamp, Monique Dietz, Elly Huitink en Ankie Kiens.

meester Cor Swaerdens.
Wat een markante persoonlijkheid. Daar had je respect voor. Je sprong met je plankje voor je en de kurk om je middel het koude water in. En oh, wat was dat, groene, water eerst koud. In je beleving op dat moment dacht je: "*die badmeester heeft mooi praten, maar ga er dan zelf ook eens in liggen dan voel je ook eens hoe wij moeten afzien*". Cor Swaerdens wist je er dan op zulke momenten altijd doorheen te slepen, hij zag ook wel in dat het geen pretje was. Na een tijdje ploeteren werd je vanzelf wel warmer en dan werd het nog leuk ook. Hij was in mijn herinnering hard en consequent maar wel rechtvaardig, al had je daar op de momenten dat je in dat koude water lag niet zoveel aan. Er stonden dan ook geregeld kinderen, vooral meisjes (sorry dames), op de kant die het koude water niet in te krijgen waren. Er zijn door die kinderen heel wat tranen gelaten en angsten doorstaan, maar uiteindelijk hebben ook zij de zwemkunst onder de knie gekregen. Cor Swaerdens had daar een nogal stoere methode voor. Hij wist dan enkele jongens zover te krijgen dat ze direct het water in sprongen zonder ook maar even te voelen hoe koud het water werkelijk was. Deze methode diende dan als voorbeeld voor de kinderen die nog langs de kant stonden te bibberen, hij riep dan: "*zie je nou wel die jongens durven het ook*". De druk jegens deze 'weigeraars' werd op die manier dan ook behoorlijk opgevoerd en uiteindelijk gingen ze dan toch maar, onder luid protest, te water.

Het grote moment was altijd als je mocht afzwemmen. Een aantal weken voordat het dan zover was moest je eerst de proef in het diepe bad doen. Dat wil zeggen dat je in het diepe bad werd gegooid en dat je moest laten zien of je boven kon blijven door middel van het watertrappelen. Uiteraard stond Cor Swaerdens op de kant met zo'n grote haak bij de hand om je op het droge te trekken als mocht blijken dat je de proef in het diepe niet aan kon. Na een aantal keren nog eens de puntjes op de i te hebben gezet tijdens de resterende zwemlessen was het grote moment daar……, je mocht definitief afzwemmen. Als je dat met goed gevolg deed mocht je vanaf dat moment gebruik maken van het diepe bad. Als kleine jongen voelde je je in het diepe bad een hele kerel temidden van al die grote jongens en meisjes die soms gewoon over je heen zwommen. Dat was wel eens schrikken, maar je moest niet zeuren want daar werd je groot van, werd dan gezegd, en daar kon je het

De bad- en zweminrichting De Bempte in de jaren zestig in de 20e eeuw. Opvallend is hoe beschut het bad er inmiddels bij lag door de bomen die eromheen stonden. Dit staat in schril contrast met de beginjaren toen de opgeworpen dijken nog moesten zorgen voor beschutting tegen koude winden.

mee doen.

Schoolzwemmen
Het schoolzwemmen was ook altijd een hele gebeurtenis. Samen met de onderwijzer, in mijn geval was dat in de vijfde klas Joop Derksen en in de zesde klas Jan Klein Goldewijk van de toenmalige Deken van Damschool, ging je dan met "d'n helen trop" richting het zwembad. In de zomer naar De Bempte en in de winter naar het overdekte bad De Papendijk. Eerst de verplichte nummertjes afwerken en daarna had je nog een kwartier tot twintig minuten vrij zwemmen. Lekker, soms tot vervelens toe, achter de meiden aan en als die echt vervelend begonnen te worden werd er wel weer wat anders verzonnen zoals bijvoorbeeld 'tikkertje', maar dat mocht dan weer niet van de onderwijzer of badmeester. En zo zocht je constant naar de grenzen van het toelaatbare, maar plezier dat hadden we.

De puberjaren
In de jaren na de lagere school, voor mij waren dat de jaren vanaf medio 1971, ontstonden er op het zwembad allerlei groepjes (puberale) jongeren die met elkaar, op een sportieve manier, rivaliseerden. Als je dan met zo'n grote binnenband van een landbouwtrekker lekker op het water lag te dobberen kon je erop wachten dat dit pleziertje je niet gegund werd. Je werd dan van onder water uit door een 'rivaliserende' groep wel eventjes mores geleerd. Meestal had je het nakijken en organiseerde je samen met de groep waarin jij je bevond een tegenaanval. Op die manier zijn er heel wat kleine 'zeeslagen' gevoerd in het diepe bassin. Regelmatig kreeg je dan ook *'een beste slomp majem*[23]*'* binnen en wist je niet hoe snel je naar de kant toe moest om weer op adem te komen, als je dat tenminste nog gegund werd. Eenmaal aan de kant gekomen en naar je buik en diverse ledematen kijkend zag je dat je nogal gehavend uit de strijd was gekomen. Je zat vol met schrammen die je opliep, onder andere door het ventiel van die binnenband, in het gevecht dat je als groep had om de binnenband weer terug te veroveren op de andere groep.

Knalpottengaas?
Er mocht veel op De Bempte, de badmeesters waren tot zekere hoogte vrij tolerant. Zo herinner ik me nog een zondagmiddag in 1977. Wij als opgeschoten jongeren hadden wel zin in een Grolsche knalpot. Aangezien die op het zwembad niet te koop waren werd er aan badmeester Hans Tuenter gevraagd of we een krat bier mochten halen bij slijterij Verheijen in de Beltrumsestraat. Deze slijterij bevond zich in de korte hoek van de haakse bocht in de Beltrumsestraat en zat ingeklemd tussen Gunnewijk en het toenmalige Chinese restaurant. Hans Tuenter had geen bezwaar mits we ons maar wisten te gedragen. Hans wist ook wel wat voor pappenheimers hij op het zwembad had rondlopen en gunde ons dit verzetje wel.
Er werd dus een krat bier gehaald en zo ontstond er op de ligweide een gezellige boel. Nadat je de halve liter leeg had hing je de lege fles met de haak van de beugel in het gaas. En zo vonden wij op die middag een nieuwe gaasvariant uit namelijk het 'knalpottengaas'. Wij als hangjongeren, eigenlijk waren we op dat moment ligjongeren, vonden dat natuurlijk een prachtig gezicht, al die lege 'Grolsche' knalpotten die in het gaas hingen.

Voetballen en buikschuiven
Voetballen dat was een van de vaste onderdelen van een middag of avond De Bempte. Er kon gevoetbald worden aan de zijde waar voor de revitalisatie van De Bempte in 1970 de voorverwarmingsvijver lag. Dit gedeelte had wel als nadeel dat het er altijd drassig was en het vol lag met dooie takken die uit de bomen waren gevallen. Menige glijpartij vormde onderdeel van een potje voetbal en wee oh wee als je op zo'n dooie tak stapte dan werd er een pijnlijke kreet geslaakt die de anderen weer deed lachen. Op een zondagmiddag liep het potje voetbal uit op een buikschuifshow. Bas Wijnen nam een aanloop, dook vervolgens op zijn buik over het drassige gedeelte om daarna een aantal meters verder te schuiven. Dit was lachen en Bas z'n initiatief werd dan ook direct gevolgd door de andere voetballers, onder andere Willy Balk, Wiljo, alias Theet, Giesen en ik. Dit alles onder toeziend oog van dokter Bergsma die vanaf een bankje van dit schouwspel aan het genieten was. Op een gegeven moment was de lol er voor ons wel af en werd het tijd om onder de douche te springen en zo de dikke laag modder die op onze lichamen zat te verwijderen. Voor ons zat het erop, maar het hoogtepunt van die

[23] Jiddisch : Majem "water"
Hebreeuws: Majiem "water"

De bad- en zweminrichting De Bempte in 1975. Voor velen een mooie herinnering.

middag werd echter gevormd door Wally en Punk, respectievelijk Henry Walterbos en Jos Wientjes. Zij zagen onze buikschuifshow en dachten, "*dat kunnen wij ook*". Waar wij al smerig van de modder waren spanden Wally en Punk de kroon. Door onder meer ons fanatieke coachen stegen Wally en Punk tot grote hoogte dit in tegenstelling tot het gegeven dat ze wel zeer laag bij de grond te werk gingen. Nadat Wally en Punk hun buikschuifshow hadden afgewerkt zagen ze eruit als uit de klei getrokken aardappelen. Met hun hele lichaam onder een dikke laag modder doken ze direct in het zwembad en dit werd gezien door badmeester Hans Tuenter. Wally en Punk hadden hun hoofd na die, voor hun verfrissende, duik nog niet boven water of ze kregen al te horen van badmeester Hans Tuenter dat ze direct konden vertrekken vanwege het verontreinigen van het zwemwater. Onder luid gejuich en applaus van onze zijde verlieten zij enkele minuten later het zwembad De Bempte. We hadden weer eens wat mee gemaakt waar we het jaren later nog vaak over zouden hebben.

Dooie takken uit de bomen knallen

Na het voetballen werd er als ontspanning ook nog wel eens een wedstrijdje 'dooie takken uit de boom knallen' gespeeld. Doordat de bodem, waar eerst de voorverwarmingsvijver lag, zo drassig was waren de bomen in de directe omgeving hiervan door verstikking geleidelijk aan het afsterven. Hierdoor hingen er nogal wat dooie takken in die bomen. De opzet van het spel was om zoveel en het liefst zo groot mogelijke takken met een bal uit de boom te knallen. Dit leidde nogal eens tot hilarische momenten en de takken vlogen je dan ook om de oren. Een van de spreekwoordelijke opmerkingen die dan door ons gemaakt werden was: "*de tak valt niet*

ver van de boom".

Toegang geweigerd

Gingen we in de zomer naar de bad- en zweminrichting De Bempte, in de winter zetten we de traditie voort in het overdekte zwembad De Papendijk. Ook hier werden er naast het zwemmen de gekste capriolen uitgehaald. Naast het wat serieuzere spel 'wie kan er het verst onder water zwemmen' deden we ook vaak tikkertje. Op de kant was het hard rennen met af en toe een ferme glijpartij waardoor je voor even weer wat voorzichtiger werd. Het zwembadpersoneel waarschuwde dan wel dat je dat niet mocht, maar dat verhoogde de spanning alleen maar. Soms ging het zover dat we zelfs door de dameskleedkamer achter elkaar aan zaten te vangen en dit was natuurlijk helemaal uit den boze. Het was maar net wie er van het zwembadpersoneel dienst had. Bij Cor Swaerdens keek je wel uit om van die spelletjes te doen. Zijn uitstraling was al voldoende om je er van te weerhouden gekke dingen te doen.
Een keer moest het ervan komen, we waren te ver gegaan. We werden niet direct uit het zwembad gestuurd, maar een week later werd ons bij de kassa verteld dat ons de toegang werd geweigerd. Dat was geen probleem, "*dan gaan we toch naar Lichtenvoorde*". Zo gezegd, zo gedaan. Wiljo, alias Theet, Giesen, Gerard Groot Zevert en ik gingen naar Lichtenvoorde. Eenmaal daar aangekomen werd ons al snel duidelijk dat er in Lichtenvoorde wel heel weinig getolereerd werd. We waren bommetjes aan het maken, op zich een onschuldig vermaak, en dat mocht daar niet. Na enkele waarschuwingen, een kwartier na binnenkomst, moesten we daar het zwembad al verlaten. We lagen midden in het water toen de desbetreffende badmeester ons toesnauwde dat we er direct uit moesten waarop Wiljo, alias Theet, Giesen zei: "*dan kom ons maor halen*". Dat deed de badmeester dus niet, maar we voelden wel constant zijn priemende ogen in onze rug en dat gaf de doorslag om toch maar te vertrekken.
De lol was er af.

Al met al heb ik zeer goede herinneringen aan de bad- en zweminrichting De Bempte, maar ook aan het overdekte zwembad De Papendijk en ik ben vast niet de enige. Als ik nu nog wel eens rondloop op De Bempte of er op visite ben bij enkele familieleden die daar wonen, dan komen al die herinneringen weer boven en is het soms net alsof je al die kenmerkende geluiden van het zwembad weer hoort.

Groenlo, april 2005.

Dit verhaal werd mede mogelijk gemaakt door de vriendelijke medewerking van:

- Willy Balk
- Jan Boekelder
- mr. Rutger van Basten Batenburg secretaris van de Stichting Vicarie Sancti Nicolai te Winterswijk
- Gerrie van Dongeren
- Joop Hubers
- Elly Huitink
- Kemkens Installatietechniek BV Zieuwent
- Willy Lansink
- Jo te Marveld-Andringa
- Nederlandse familienamendatabank van het Meertens Instituut te Amsterdam onder redactie van de heer Leendert Brouwer
- Henk Nijman
- Godfried Nijs
- Joep van der Pluijm
- Jan Schut, gemeente Groenlo
- Hans Tuenter
- Ben Verheij
- Jopie Wildenborg-Andringa
- Cees van der Zandt

Waarvoor allen hartelijk dank.

Badjuffrouw Joke Markerink-Gebbink, die vele jaren dienst deed op zowel de bad-en zweminrichting De Bempte als het overdekte zwembad De Papendijk.

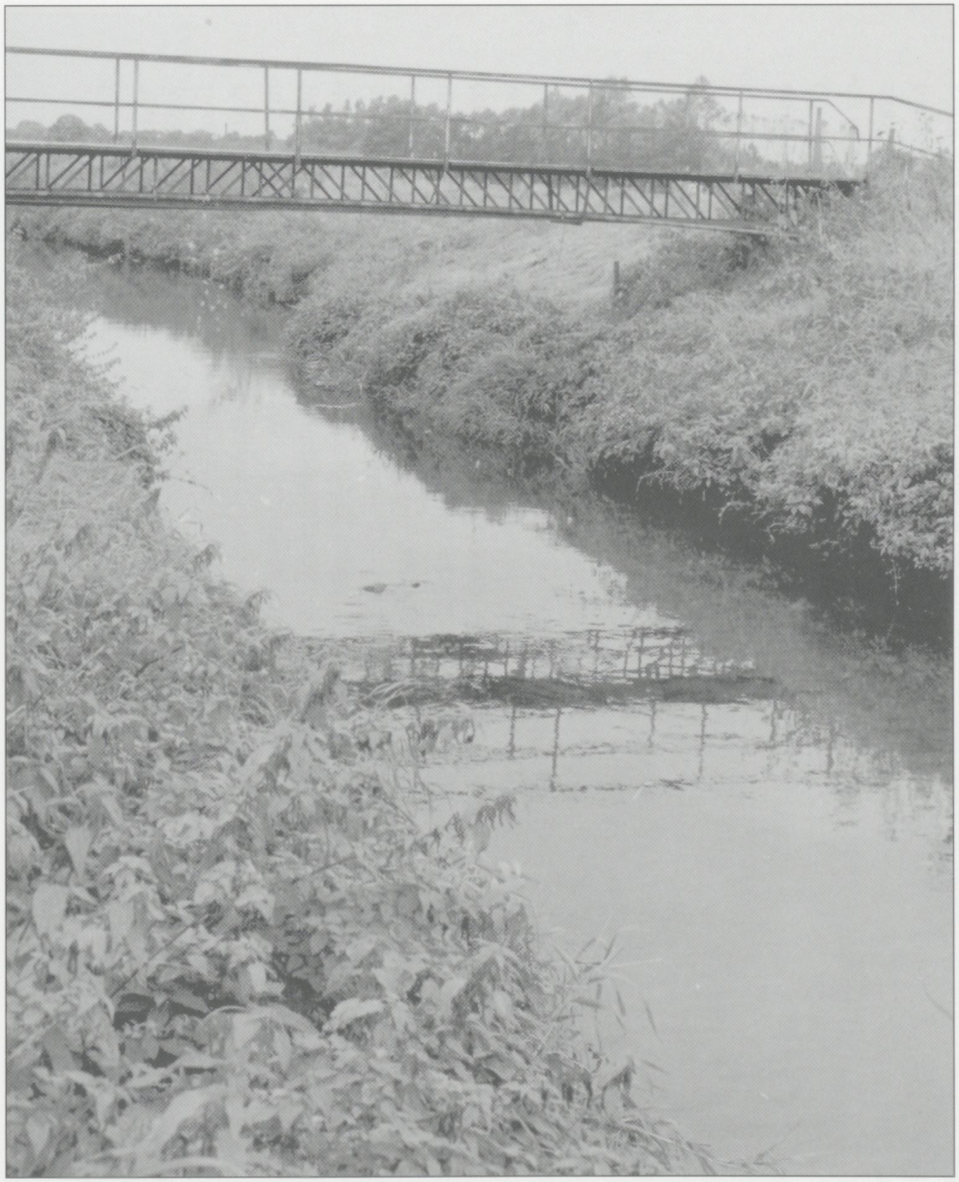

De in de volksmond zo genoemde "kapottebrug" in 1972.
Deze brug lag tussen De Halve Maanweg en de Vrakkinkweg en is inmiddels vervangen door een betonnen brug.

Een overzicht van de teloorgang van de bad- en zweminrichting De Bempte in 1986 twee jaar na de sluiting.

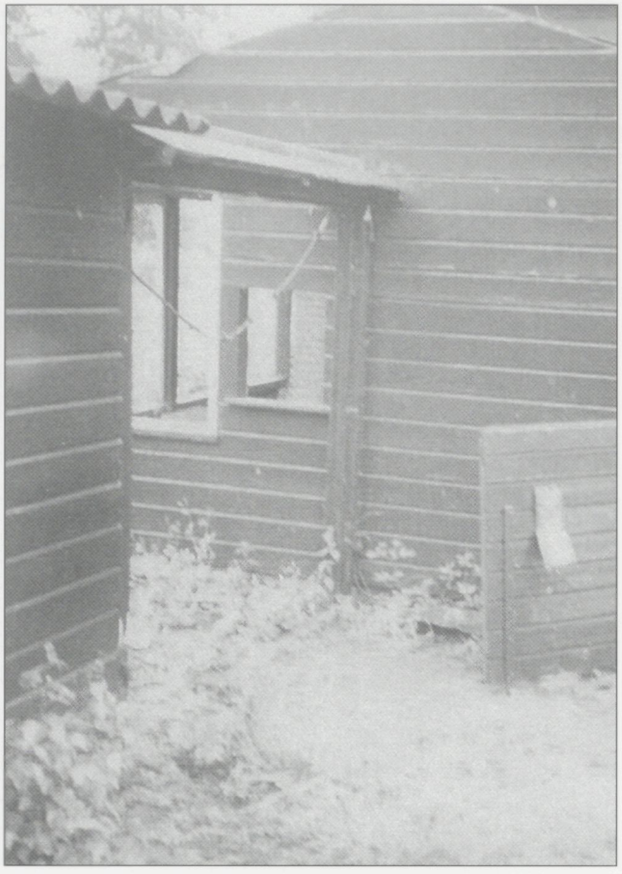

1986. De jeugd was alvast begonnen met de sloopwerkzaamheden.

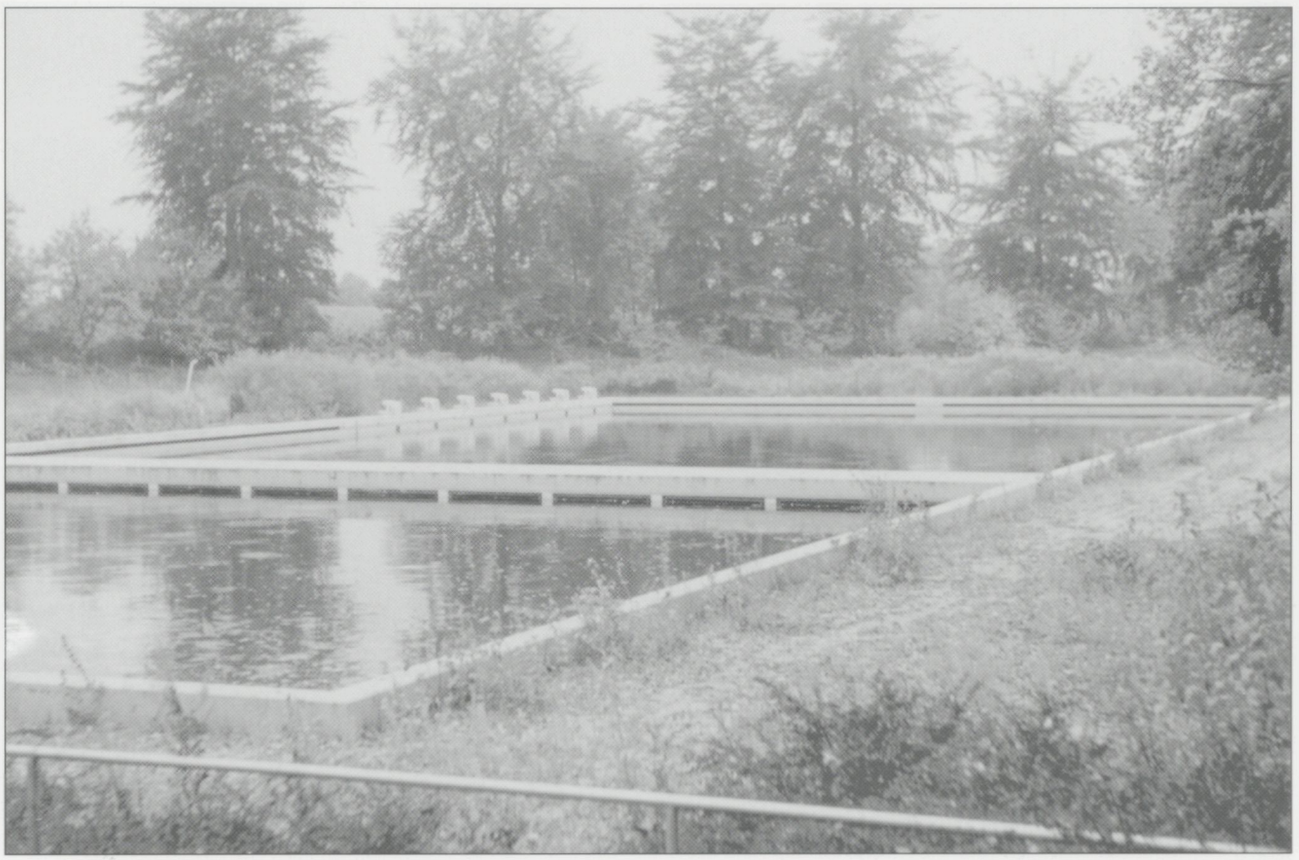

Een troosteloze aanblik van de bad- en zweminrichting De Bempte. Na bijna 50 jaar in dienst van de gemeenschap te hebben gestaan werd de gehele bad- en zweminrichting gesloopt om plaats te maken voor de woonwijk De Bempte.

De foto's boven en onder tonen de huidige situatie gezien vanaf de Twenteroute. Goed is te zien dat De Bempte een lager gelegen gebied is.

De foto hierboven laat nog een stuk van de in het verleden gemaakte wal zien die om de bad- en zweminrichting lag. Op de foto hieronder is de intact gebleven voormalige toegangsweg naar de bad- en zweminrichting De Bempte te zien.

Herinneringen aan Groenlo tijdens de oorlog;

'n jochie van 10, van de grote naar de kleine stad

Door Jan Spelbos, Maarssen.

Mij werd gevraagd mijn herinneringen aan de tijd die ik als evacué tijdens de oorlog in Groenlo doorbracht op papier te zetten. Alvorens dat te doen moet ik het een en ander toelichten over wat er aan die periode voorafging.

Gezinssituatie

Bij het uitbreken van de oorlog bestond ons gezin uit mijn ouders met 8 kinderen: 2 meisjes en 6 jongens, waarvan ik de vierde jongen in de rij was. Later zijn er in 1941 en 1943 nog 2 meisjes bijgekomen, zodat je best kunt spreken van een flink gezin, waar bovendien ook nog een grootvader bij inwoonde.

Geboren in Utrecht in juni 1934 was ik dus bijna 6 jaar toen op 10 mei 1940 de oorlog uitbrak, een leeftijd waarop logischerwijze de herinneringen nog niet zo ver terug kunnen gaan. Toch is het frappant wat een kereltje van 6 jaar aan herinneringen kan opslaan waaruit op latere leeftijd geput kan worden.

De omgeving

In de straat waar wij woonden was een openbare school, waarin tijdens de mobilisatie soldaten waren ondergebracht.

In mijn ogen hadden die het daar best naar hun zin, want ze maakten op mij altijd een vrolijke indruk. Ik had er met bijna 6 jaar natuurlijk geen benul van wat er tijdens die spannende periode door hen heen ging.

Een foto van het gezin Spelbos gemaakt omstreeks begin 1943. Van links naar rechts zittend: Jo, Ton, Evert, vader Spelbos, moeder Spelbos en naast haar zittend het op dat moment de jongste telg Ria. Van links naar rechts. staand: Jan, Jeanne, Ben, Lex en Henk. Later dat jaar, in september, werd Toos geboren.

Als jochie zag ik alleen maar de wijze waarop ze plezier maakten, niet alleen onder elkaar maar ook met omwonende buurvrouwen, die hen vaak via het hek dat om het schoolplein was gebouwd, voorzagen van koffie of andere versnaperingen. Of het bij die versnaperingen bleef, kan ik niet beoordelen (wist ik veel); wel viel het mij op dat de ene buurvrouw bij die soldaten meer in de smaak viel dan de andere.

Toen de mobilisatie voorbij was en de bezetting een feit, werd dezelfde school gebruikt als opvangcentrum voor joden. Wat dat precies betekende wist ik natuurlijk niet, wel begreep ik uit de opmerkingen van mijn ouders dat dit een zielige groep mensen was die niet wist wat er met hen ging gebeuren.
Hoe lang de school daarvoor gebruikt is, weet ik niet; wat me nog wel duidelijk voor ogen staat is het beeld van die mensen die met een op hun kleren genaaide (David)-ster in onze straat (verder mochten zij waarschijnlijk niet) rondliepen.

Schaarste maakt vindingrijk
Naarmate de oorlog vorderde werd het leven harder, het voedsel schaars, brandstof raakte op en men werd steeds inventiever om aan de steeds slechtere omstandigheden het hoofd te bieden.

Vooral mijn vader moest daarbij natuurlijk het voortouw nemen; hij bedacht voortdurend in mijn ogen kunststukjes, om de nood zoveel als mogelijk te lenigen. Onbewust werd hij in onze ogen daarbij de grote vertrouwde spil, waarvan je verwachtte dat hij wel iets zou bedenken om de nood te lenigen. Pas veel later drong het tot mij door dat moeder een minstens zo belangrijke rol heeft gespeeld in het geheel.

Vader was timmerman bij Werkspoor, een machinefabriek in Utrecht en verdiende niet veel, om niet te zeggen weinig. Om een gezin met 8 kinderen (later 10) plus inwonende grootvader te bestieren moet je niet alleen een duizendpoot zijn, met zo'n klein inkomen bovendien ook een groot econoom. Dat was mijn moeder dus; jammer dat dit besef pas later is gekomen.

Hoe jong je ook was, ieder lid van het gezin moest naar vermogen een steentje bijdragen aan het lenigen van de nood, vooral ook omdat de schaarste, honger en koude toenamen en men steeds meer moest gaan verzinnen om aan de nood het hoofd te bieden
Op een industrieterrein (Lage Weide) niet ver bij ons vandaan was een spoorwegrangeerterrein waar van tijd tot tijd treinen met kolen stonden. Bij het lossen van die treinen vielen er wel eens kolen af, die dan een dankbare prooi voor ons waren.
Vielen er geen kolen af dan moest het geluk je een handje helpen en klommen we op de wagons om er kolen af te halen. Deze kolen waren echter niet alleen voor ons een kostbaar bezit, voor de Duitsers waren ze minstens zo belangrijk als energie voor het oorlogsapparaat. Dit betekende dat zij de voor hen ook zo belangrijke treinen steeds intensiever gingen bewaken en niet aarzelden het vuur te openen als men probeerde op de treinen te klimmen om kolen te "organiseren". Het kwam dus voor dat je als jochie van 7 of 8 jaar onder vuur genomen.

Terugdenkend aan die tijd lijkt het wel of de winters vroeger kouder waren dan nu. Dat is natuurlijk niet zo, alhoewel ik nog goed weet dat de winter van 1943 een bijzonder koude was met veel sneeuw. Eenmaal lukte het als misdienaar niet 's-morgens de vroegmis van 7 uur te halen, omdat er zo veel sneeuw lag, dat het misdienaartje daarin vast kwam te zitten. Gelukkig werd hij gered door de koster die achter in de kerk ging kijken waar het mannetje bleef.

Aangezien de huizen niet zo verwarmd waren als nu (centrale verwarming bestond nauwelijks) ervoer je de kou heel anders met de bloemen die 's-morgens op de ruiten stonden en pas verdwenen door erop te ademen of in de huiskamer, als de kachel brandde. Dat laatste was helemaal niet vanzelfsprekend want elektriciteit en kolen waren er allang niet meer en iedereen moest dus proberen iets anders te vinden om te branden.

Bij gebrek aan elektriciteit zijn er meerdere oplossingen toegepast zoals een fiets in de huiskamer waarvan die koplamp licht gaf mits de fiets werd aangedreven. Dat gebeurde dus op toerbeurt. Een luxe oplossing was een carbidlamp; die stonk wel een beetje maar gaf wel veel licht. Wat ook goed brandde maar ook geweldig stonk en walmde was vliegtuigglas.

Bijna op hetzelfde industrieterrein waar die kolentreinen stonden, was een bedrijf waar afgeschoten en neergestorte vliegtuigen of delen daarvan werden opgeslagen. Uit de cockpits van die vliegtuigen kwam bij sloop vliegtuigglas vrij.
Men noemt het weliswaar glas maar het was een kunststofmateriaal dat hoewel niet direct in brand vloog, maar met een beetje aanhouden wel en dan brandde en rookte het wel lang door.
Het probleem van de brandstof was ook niet eenvoudig. Zowel mijn vader als mijn oudste broer werkten in de eerste jaren van de oorlog nog op een fabriek, waar gestookt werd met zogenaamde vetkolen. Zij brachten letterlijk bij stukjes en beetjes wel eens iets mee, dat dan dankbaar in het zogenaamde potkacheltje werd verstookt. Dat potkacheltje had mijn vader denk ik zelf gebouwd en was een uitkomst in die tijd, omdat letterlijk alles erin gestookt kon worden en erop gekookt, als er tenminste iets te stoken of te koken was.
Aangezien er aan kolen praktisch niet te komen was, moest er dus omgekeken worden naar ander brandbaar materiaal en ook hier ging de school in de straat weer een rol spelen.
Zoals eerder gezegd was er rondom het schoolplein een hek gebouwd en dat hek bestond uit hout en wat brandt er nou nog beter dan hout.
Het begon met 1 plankje om te kijken of het opgemerkt werd en dat werd het natuurlijk. Was het niet door de politie dan wel door de andere buurtbewoners die vanzelfsprekend met dezelfde problemen te kampen hadden dan wij. De een 'n plankje, de ander 'n plankje (of twee) en voordat je het weet is het gehele hek verdwenen en letterlijk "in rook opgegaan".
Hoe nu verder? Op het tamelijk grote schoolplein stonden ook tamelijk veel grote en kleine bomen die er ook heel aanlokkelijk uitzagen.
De geschiedenis herhaalt zich; eerst eens proberen met een klein boompje, wat ook lukte.
Echter met een aantal huishoudens in zo'n straat is een klein boompje ook niet veel dus volgden er meer kleintjes totdat die helaas op waren. Dan maar een grotere en dit ging zo door totdat ook de laatste grote bomen (en ik bedoel echt grote bomen) met vereende krachten, want alle buurmannen hielpen mee, eraan waren gegaan. Dit gebeurde niet alleen in de winter, ook tijdens de rest van het jaar werd er ijverig hout gehakt en gezaagd, want er moest natuurlijk een buffervoorraad voor de volgende winter gevormd worden. In onze huiskamer bevond zich onder het vloerkleed een luik waardoor je in de tamelijk grote kruipruimte onder het huis kwam. Wij noemden dat onze kelder. Die ruimte werd o.a. gebruikt voor de houtopslag nadat de boompjes en bomen de geest hadden gegeven en in blokjes gehakt daar hun voorlopige laatste rust vonden, tot voor hen hetere tijden aanbraken en zij geofferd werden aan het potkacheltje.

De voedselsituatie werd steeds nijpender en moeder moest er steeds vaker op uit en proberen bij de boeren in de omgeving nog wat te eten los te peuteren. Ook zij werd steeds handiger in het ontdekken van nieuwe bronnen voor voedsel, hoewel zij daarvoor steeds verder weg moest.
Regelmatig ging zij met de trein (zo lang die nog reden) naar Apeldoorn, waar zij een adres ontdekt had waar zij af te toe mocht komen voor roggebrood. Ook had zij als het daarvoor het juiste seizoen was, een adres waar zij appels mocht komen kopen. Dan kwam zij zeulend met een grote zak appels achter op de fiets met houten banden weer thuis en was het weer feest.
Die appels werden streng gerantsoeneerd, ik denk iedereen iedere dag een appel, maar ja, je maag wil soms wel eens wat extra's en dus werd er wel eens een appeltje gepikt.
Achter in onze tuin stond een schuurtje dat in goede tijden als kolenschuur dienst had gedaan, maar bij gebrek aan kolen nu niet meer in gebruik was. Je kon er echter wel op je gemak ongezien een appeltje eten. Op een dag was ik net lekker aan mijn gestolen appeltje begonnen toen ik iemand hoorde aankomen. Met kloppend hart trok ik me terug in het hoekje van de donkere schuur, bang dat ik ontdekt zou worden als de deur openging en het licht in de schuur scheen. Ik dacht dat degene die binnenkwam mijn hart wel zou horen kloppen, zo ging dat tekeer. Gelukkig gebeurde dat echter niet. Wat wel gebeurde was dat mijn Opa binnenkwam, de deur achter zich sloot en een appeltje uit zijn zak haalde en heerlijk begon te eten.
Opeens leek mijn eigen diefstal niet zo groot meer; ik had immers makkers in het kwaad.

Schaarste aan voedsel en brandstof werd steeds groter aangezien er praktisch geen aanvoer meer was. Indien het bekend was dat er aardappels aangevoerd werden, moest je daarvoor om 5 uur 's morgens in de rij staan, hopend dat er

nog iets was als je aan de beurt was.
Herhaaldelijk gebeurde het dat je vanaf 5 tot 10 uur in de rij gestaan had en dan hoorde dat alles uitverkocht was. De weg terug ging langs wat weilanden; als je geluk had dat je wat brandnetels vond dan was er toch wat te eten want brandnetels smaakten net zo lekker als spinazie.
Geliefd was bij ons thuis ook de zogenaamde roggepap of was het roggesoep? Het recept was heel eenvoudig. Bij de slager kon men af en toe een emmer worstennat kopen. De slager noemde het weliswaar "bouillon", maar naar onze mening was het eerder een emmer warm water waarin even een worst had gelegen of die in de buurt van de worst had gestaan.
Aan die emmer worstenvocht werd gemalen rogge toegevoegd en klaar was dan de pap of soep. Bij het kruideniersvrouwtje van Asten om de hoek werd een medicijnflesje met suikerwater gekocht. Ieder kreeg een paar druppels daarvan op zijn roggepap en dan…….smullen maar.

Ook heel geliefd was het zogenaamde stoombrood dat mijn vader maakte. Omdat er geen elektriciteit meer was had hij op het wiel van de elektrische wasmachine een handvat gemonteerd waarmee de was dus met de hand kon worden geroerd. Aan hetzelfde wiel had hij ook een klein molentje verbonden waarmee o.a. rogge gemalen kon worden. Van die zelf gemalen rogge maakte hij dan met water een klomp deeg. In een pan stond op 2 latjes een rond plankje, waarin heel veel gaatjes waren geboord. De pan werd tot aan de onderkant van het plankje met water gevuld en vervolgens werd de pan net zo lang verhit tot het water begon te koken en te stomen.
De vrijgekomen stoom zorgde voor het garen van het brood; het brood behoorde klaar en gaar te zijn als al het water was opgekookt. Echt droog werd het brood nooit, integendeel het bleef een kleffe klomp maar smaakte in die oorlogstijd beter dan het lekkerste brood van nu.

Op het terrein waar mijn vader werkte was ook een zogenaamde "centrale keuken" of zoals wij het noemden een gaarkeuken ingericht.
Degenen die op het terrein werkten, kregen om 12.00 uur een schaaltje eten opgeschept. Wij wisten dat ook en om klokslag 12.00 uur stonden er altijd wel een paar van ons gezin aan het hek te wachten tot onze vader met het schaaltje voorbij kwam. Hij liet het dan vullen aan de keuken en kwam vervolgens naar het hek, waar wij met de lepels in de hand klaar stonden om het eten van die arme man, die er zo hard voor moest werken, op te eten.

Een noodgedwongen oplossing
Tijdens de winter 1944-1945 werd de algehele toestand onhoudbaar. Mijn ouders konden het niet meer redden om 13 monden te voeden en zonnen op middelen om een uitweg te vinden voor deze situatie. Zij vonden daarbij steun van een geestelijke uit onze parochie te weten pater Te Brake die afkomstig was uit Groenlo. Zijn ouders hadden een boerderij aan de Zwilbroekseweg richting Eibergen. Pater Te Brake zag van een aantal grote gezinnen dat zij het niet meer redden konden en bood hen de helpende hand. Er werd uit die noodgezinnen een groep gevormd van 12 kinderen die onder begeleiding van 6 volwassenen onderweg gingen naar Groenlo.
In hoeverre het een verrassing was voor zijn moeder weet ik niet, in ieder geval zei Te Brake tot deze groep: *"Ga maar naar mijn moeder, die helpt jullie wel verder"*.

Nu ik zelf niet alleen vader ben van 3 zoons, maar bovendien grootvader van 6 kleinkinderen kan ik me pas voorstellen wat het voor mijn ouders betekend moet hebben je kinderen noodgedwongen te moeten laten gaan. Zoals gezegd was de groep samengesteld uit meerdere gezinnen; uit ons gezin waren wij met 3 broers vertegenwoordigd.
Ik vertelde dat de groep begeleid werd door 6 volwassenen, later bleek dat het meisjes van 18 jaar waren die in onze ogen echter grote mensen waren. Ik was met 10 jaar de jongste van de groep en zag meisjes van 18 jaar op mijn leeftijd als volwassen vrouwen.
Toen het besluit eenmaal genomen was, moesten we wachten op een gunstig moment om te vertrekken. Treinen en bussen of auto's waren er niet meer of reden niet meer dus de enige manier om ons te verplaatsen was te voet.
Om te kunnen evacueren, want dat was natuurlijk wat we deden, moesten de bezittingen die we hadden, hoe schamel die ook waren, wel meegenomen worden. Dat kon niet gedragen worden want daar was iedereen inmiddels te zwak en uitgehongerd voor. De oplossing was, en dat bedoel ik met het gunstige moment van vertrekken, sneeuw.
Van het laatste hout dat mijn vader nog bij

elkaar heeft kunnen halen heeft hij een slede gemaakt waar we met z'n drieën achter konden lopen. Ook de anderen van de groep hadden sledes ter beschikking en toen er op 23 januari 1945 voldoende sneeuw lag, zijn we op weg gegaan. De eerste dag hebben we de grootste afstand afgelegd. Dat was mede te danken aan het feit dat de wegen goed besneeuwd waren en wij voor die dag van thuis nog wat voedsel hadden meegekregen, zodat we onderweg de nodige spoed konden betrachten.
Heel vaak heb ik later hieraan teruggedacht als er over de vierdaagse in Nijmegen gesproken werd of er beelden daarover op televisie waren. Je ziet daar duizenden zogenaamde mannetjesputters die 25, 30, 40 of zelfs 50 km per dag afleggen.

Een barre tocht vol gevaren

Wij liepen de eerste dag van Utrecht naar Barneveld, een afstand van ruim 40 km. En wij waren geen goeddoorvoede en goed getrainde mannetjesputters, maar een armzalig zooitje uitgehongerde kinderen met een begeleiding van 6 meisjes die er al niet veel beter aan toe waren. Overigens bleek die eerste avond waar we overnachtten in een Rode Kruispost, dat een van die 6 meisjes een jongeman was, die ter plaatse onder veel belangstelling van ons kinderen, geschoren moest worden. Het was ons wel opgevallen dat deze "vrouw" zo'n zware stem had en we vonden het ook wel raar dat zij van tijd tot tijd van onder haar rokken uit haar directoire een shagdoos tevoorschijn haalde en een sigaretje rookte, maar dat 'zij' een verklede onderduiker was, was, althans bij mij niet opgekomen. Aan het uiterlijk kon je het ook niet zien, want alle vrouwen zagen er in die tijd hetzelfde uit (althans onze groep en mijn oudere zusters thuis ook).
Naast de verse sneeuw waar we de eerste dag over beschikten was ook het feit dat we allemaal vers aan de tocht begonnen een pluspunt. Bovendien, en daar komt het wondermiddel weer, voor die eerste dag hadden we nog voedsel en dat was voor ons 3 broertjes, het onovertroffen stoombrood van onze vader. Helaas was dat slechts voldoende voor de eerste dag. De tweede en ook de volgende dagen waren minder voortvarend dan de eerste dag. De situatie op de weg werd minder, maar vooral het feit dat we niets meer te eten hadden speelde de grootste rol. Het reispatroon bestond min of meer uit van boerderij tot boerderij lopen en vragen of er iets te eten was voor ons. Dat lijkt zo gemakkelijk en wordt ook zo gemakkelijk hier weergegeven, in de praktijk kwam het erop neer dat de groep steeds stopte op de weg en een paar kinderen en/of begeleiders de weg tot de boerderij moesten afleggen en, al dan niet met geluk d.w.z. iets te eten, weer terug moesten naar de weg. De afstanden per dag werden dan ook kleiner; de tweede dag kwamen we tot Hoenderloo; de derde dag haalden we via Woeste Hoeve het plaatsje Brummen. Die dag hadden we geluk dat een boer ons met onze sledes een stuk op sleeptouw nam, achter zijn paard en wagen. Hij behoorde waarschijnlijk tot die boeren in een buitenbeensituatie die nog een paard hadden. Op zijn wagen stond een oude wasketel, gevuld met afval voor de varkens. Omdat ik de jongste van het gezelschap had ik het "geluk" dat ik uit die ketel iets te eten mocht uitzoeken. Ondertussen was mijn broertje nog onderweg van een boerderij waar hij niet alleen om iets te eten gebedeld had, maar ook om te vragen of hij even naar het toilet mocht voor een grote boodschap. Dat mocht maar op dat moment miste hij de aansluiting met de "sleeptouwboer", die, hoewel mijn broertje met opgehouden broek (zo snel vastmaken lukte niet) achter de wagen aanholde, niet wilde stoppen om hem op te wachten. *"Mot i'j maor op tied wean"*, zei hij. We hebben de nacht ergens in een gebouwtje in Brummen doorgebracht. Erg goed geslapen hebben we niet. We lagen kennelijk precies in de koers van een lanceerplaats van V1 of V2 raketten, die richting Engeland werden afgeschoten. Het was niet alleen het lawaai dat die raketten maakten (dat was storend); erger nog was het moment dat je de raketten niet meer hoorde want dat was angstig. Je lag dan min of meer te wachten op het moment dat hij ergens insloeg. Gelukkig waren er veel raketten die op een goed moment weer aansloegen en kennelijk waren die deze nacht onderweg, want er kwam er geen een neer.
Inmiddels was het zo koud geworden en vroor het zo hard, dat de IJssel dichtgevroren was. Het plan is toen geboren te proberen 's morgens lopend de IJssel over te steken in plaats van de langere weg over de IJsselbrug in Zutphen. Dit had 2 voordelen; in de eerste plaats werd er een flink stuk afgesneden. De afstand Brummen tot Zutphen is circa 8 km en dat is als je dat lopend in de sneeuw moet doen, best een flink stuk. Als je dat kunt afsnijden door de IJssel over te

steken scheelt dat uren lopen. Een ander niet onbelangrijke reden was dat wij die als vrouw verklede onderduiker bij ons hadden. Lopend over het ijs van de IJssel betekende voor hem meer kans om veilig aan de andere kant van de rivier te komen, dan lopend over de brug, waar aan beide kanten goed bewapende Duitsers de wacht hielden. Het plan lopend over de rivier moesten we 's-morgens laten varen omdat bleek dat het ijs niet sterk genoeg was. Dus werd het lopend over de brug.
Dat is zo eenvoudig neergeschreven maar in de praktijk niet zo eenvoudig gedaan. Zoals gezegd werd de brug aan alle kanten zwaar bewaakt, niet alleen omdat het een strategisch zeer belangrijk punt was. Er werd een strenge controle uitgevoerd op alles en iedereen die van de brug gebruik wilde maken. Naar de mening van onze begeleidsters was de beste methode met de gehele groep in een keer er overheen te gaan. Zij die de sledes duwden gingen voorop en direct daarachter de begeleidsters (voor zover zij niet duwden) en zij liepen al zingend met de overige kinderen aan de hand, over de brug. Daartussen ook de onderduiker, die naar ik aanneem met zijn zware stem niet al te hard meegezongen zal hebben. Ik weet niet of de Duitse bewakers het een vertederend beeld hebben gevonden, zo'n grote groep kinderen met een aantal bevallige jonge dames; feit is dat we al zingend en dansend veilig en zonder controle over de brug zijn gekomen. Eenmaal in of door Zutphen veranderde de wereld en bleek waar te zijn wat wij altijd gehoord hadden: "*als je maar over de IJssel bent*".
De eerste de beste boerderij waar we aanklopten voor iets te eten was raak. Niet alleen de paar kinderen die daar aanklopten waren welkom, zij mochten ook alle anderen gaan roepen. Wat een feestmaal was dat en toen we bovendien nog een paar broden voor onderweg meekregen, was het helemaal alsof we van de hel in de hemel gekomen waren. Die dag zijn we via Warnsveld en Vorden gelopen tot Kranenburg. We hebben daar overnacht in een klooster dat geleid werd door paters of fraters en zonder nog veel details te kunnen oproepen, herinner ik mij die avond en nacht in Kranenburg als heel plezierig. Dit kwam niet in het minst door het feit dat een van de paters ons 's avonds een emmer bracht, waarbij hij ons meedeelde dat die bedoeld was voor een kleine commissie. Wij wisten niet wat daarmee bedoeld werd, we konden toch niet veronderstellen dat er van ons armoedzaaiers een geldelijke bijdrage werd verlangd. We hebben toen maar aangenomen dat het voor een kleine boodschap bedoeld was en die dus als dank in de emmer achtergelaten.

Aankomst in Grolle
De volgende dag, 27 januari 1945 hebben we het laatste traject afgelegd van Kranenburg naar Groenlo, waar we laat in de middag aankwamen bij de boerderij van de ouders van pater Te Brake, waar we hartelijk werden ontvangen. We kregen allemaal een slaapplaats toegewezen, de meesten in de stal of op de deel.

Vrouw Te Brake heeft toen in al haar goedheid een ongelooflijk grote fout begaan. Op de deel werden lange tafels neergezet, waaraan we met z'n allen konden zitten en naar hartelust of liever gezegd naar "maaglust" konden eten. De maaltijd bestond uit roggebrood met spek en natuurlijk volop spekvet, waarin het roggebrood gedoopt kon worden. Het was die avond overheerlijk maar de volgende dag.....er stond de gehele dag een rij voor het "huuske", want bij niemand van ons waren de darmen gewend aan die kost, dus bij allen nu zwaar van streek.
In de loop van die dag werden alle evacués ondergebracht bij de families die zich bereid hadden verklaard een evacué in huis op te nemen. Mijn broertje Lex kwam samen met Jacques Huussen bij bakker Nijhof aan de Lievelderstraat; zij hadden naast hun kinderen Frans, André en Toos nog andere mensen in huis uit Scheveningen (compleet met klederdracht). Mijn broertje Henk samen met Frans Huussen bij de familie Siebelder aan de Nieuwstad. Ik herinner me dat ik ook daar altijd met veel plezier heen ging en naast vader Siebelder heel vriendelijk werd ontvangen door de dochters Annie (later getrouwd met Jan Smit), Marie en Ben en nog een broer die later naar Indonesië is geweest en daar een vrouw getrouwd heeft.

Voor tijdelijk een vast onderkomen en mijn belevenissen in Grolle
Ik werd aan het eind van de middag of begin van de avond gebracht bij bakker Groot Kormelink aan de Kevelderstraat, al was dat maar voor heel even. De meesterknecht die daar werkte was Harry Rouwmaat, zoon van de weduwe Rouwmaat-Meijer van de schoenenwinkel aan de Ruurloseweg, die zich bereid verklaard had mij in haar gezin op te nemen.

Ik ben altijd al een koukleum geweest en ook die avond dat ik bij bakker Groot Kormelink gedropt werd was ik door en door koud. Harry had dat gelukkig in de gaten en had daarvoor ook een prachtige oplossing. Aan de voorkant van de oven zitten een paar metalen stangen die in en uit de muur geschoven kunnen worden en waarop de bakplaten welke in de oven gebruikt worden, kunnen rusten. Harry trok zo'n stang naar buiten, opende de oven die nog warm was, pakte mij bij kop en kont en zette mij op de stang met de benen in de oven. Ik kan iedereen die zo'n probleem heeft hetzelfde aanraden, want dat hielp enorm tegen de koude voeten. Tegen de tijd dat Harry klaar was met zijn werk waren ook mijn voeten lekker warm en zijn we lopend naar de Ruurloseweg gegaan, waar ik mijn opwachting kon maken bij de familie Rouwmaat.

Ik heb alle jaren sindsdien aan ieder die het horen wilde verteld wat een fantastische vrouw deze mevrouw Rouwmaat is geweest, die al weduwe was voordat haar vijfde zoon Henkie werd geboren. Ondanks het feit dat zij al ruim 14 jaar weduwe was en na het overlijden van haar man alleen voor de opvoeding van de 5 zoons, in leeftijd variërend van 0 tot 9 jaar, had moeten zorgen, nam zij mij ook nog in huis op. Het gezin bestond uit de tweeling Wim en Harry, op dat moment 22 jaar. Ik meen dat Wim de oudste van de tweeling was. De derde zoon was Jan, op de dag dat ik in het gezin ben opgenomen (28 januari 1945) was hij juist 21 jaar geworden. De vierde zoon was Gerrit (wij noemden hem Geert) op dat moment 18 jaar oud. Tenslotte de benjamin van het gezin (totdat ik kwam) Henkie, die een paar jaar ouder was dan ik, geboren op 30 mei 1930 was hij dus 14 jaar.
"*Heb je honger, Jantje*", vroeg mevrouw Rouwmaat toen ik nog zat bij te komen van alles wat me overkwam. Nou dat was niet tegen dovemansoren gezegd want Jantje had altijd wel honger en zei dus gretig ja. Daarbij stond hem natuurlijk ook het heerlijke roggebrood met spek(vet)avond bij de familie Te Brake nog voor ogen. Nou dat viel bij Rouwmaat bitter tegen. Mevrouw Rouwmaat, verstandig als zij was, maakte keurig 2 boterhammetjes voor me klaar maar zei daarbij, dat ik er de volgende ochtend wel 3 of 4 mocht hebben en daarna, als ik gewend was aan het regelmatig eten, net zo veel mocht eten als ik wilde. Dat heeft ze later ook wel geweten ook. Voor mij begon iedere dag als een feest. Moeder Rouwmaat die aan het fornuis in de keuken voor mij pannenkoeken stond te bakken, waarbij ik bovendien nog mijn wensen kenbaar mocht maken ten aanzien van de soort pannenkoek. Daarbij werd ook het geestelijke deel des levens niet vergeten want terwijl zij bakte en voor het fornuis heen en weer drentelde, deden wij samen ons ochtendgebed, dat wil zeggen op de haar bekende monotone wijze sprak zij de gebeden uit en op het juiste moment riep ik dan "amen" of iets wat op dat moment op zijn plaats was.

De familie Rouwmaat had naast de schoenwinkel ook een werkplaats, die vroeger gedreven werd door Hendrik Rouwmaat. Na het overlijden van Hendrik Rouwmaat op 2 mei 1930 werd het werk in de schoenmakerij verricht door een knecht genaamd Bernard van Uum. Beiden heb ik niet gekend maar uit de overlevering weet ik, dat toen Hendrik Rouwmaat overleden was, Bernard van Uum nog vele jaren bij Rouwmaat heeft gewerkt en ervoor gezorgd heeft dat de zaak, na de dood van Hendrik Rouwmaat door kon draaien.

Inmiddels had Wim ook het vak van schoenmaker geleerd en ten tijde van mijn komst in het gezin was hij degene waarop de werkplaats draaide. Wim was een echte schoenmaker (dus niet alleen schoenhersteller); met bewondering keek ik toe hoe hij op de meest moeilijke leesten schoenen vervaardigde (ook orthopedische). In mijn ogen was hij een kunstenaar die met wat leer en zolen de mooiste schoenen kon scheppen.

Ook Henkie leerde het vak, hoofdzakelijk van Wim maar later ook via de vakscholen. In de oorlogstijd was hij echter alleen maar thuis bij Wim, waar hij aan de ene kant volwassen moest zijn in de werkplaats, maar aan de andere kant het best leuk vond met mij te spelen, omdat ik wat leeftijd betreft natuurlijk het beste bij hem paste.

Moeder Rouwmaat hield ondertussen een streng en waakzaam oog op beide zoons, met name op het feit dat zij niet dezelfde fout zouden maken als haar overleden echtgenoot. Die was namelijk gestorven aan een ziekte die veel bij schoenmakers voorkwam: een vergiftiging die veroorzaakt werd door spijkertjes. De schoen-

makers maakten gebruik van een standaard die op de werkbank stond. Deze standaard was verdeeld in 6 of 8 vakjes en in ieder vakje lagen spijkertjes van een bepaalde lengte of dikte.

Bij het repareren van de schoenen moest de schoenmaker veelvuldig naar voren buigen om een spijkertje uit de standaard te halen. Wat hadden zij daarop bedacht; eenvoudig een handvol spijkers in de mond nemen. Het spijkertje na spijkertje daaruit ging veel sneller en tijd was ook toen al geld. Het risico dat daaraan verbonden was werd veelal met een korreltje zout genomen doch soms pakte het verkeerd uit en dat was vader Rouwmaat overkomen, die hierdoor inderdaad een vergiftiging had opgelopen, welke op de nieren was geslagen. Vandaar dus de begrijpelijke waakzaamheid van moeder Rouwmaat over haar mannen.

Hoewel Harry dus de helft van de tweeling was, had Wim naast moeder Rouwmaat min of meer de dagelijkse leiding. Dat kwam natuurlijk ook doordat Harry buitenshuis werkte bij bakker Groot Kormelink. Hierdoor was hij vaak voor dag en dauw al weg (of sliep bij Groot Kormelink) en was hij als hij thuis kwam moe en ging vroeg naar bed.

Met beiden had ik een heel goed contact; met Wim omdat ik nieuwsgierig als ik was met mijn snufferd boven op zijn werk zat. Met Harry precies hetzelfde omdat ik dat ook reuze interessant werk vond en ook dagelijks in de bakkerij van Groot Kormelink te vinden was en daar op het gebied van bakken ook veel geleerd heb. Ik kwam nauwelijks boven de werkbanken uit maar, met de voeten op een kistje, heb ik menig uurtje mee staan helpen. Niet alleen met invetten van broodpannen en platen maar ook met het zogenaamde opbollen van het deeg voordat het in de pannen ging. Binnen de bakkerij was het overigens ook regelmatig heel spannend. Tussen bakker Groot Kormelink (die heel emotioneel en opvliegend kon zijn) en Harry ontstonden nog wel eens meningsverschillen die op luide toon in de bakkerij werden uitgevochten. Als kind stond ik natuurlijk aan de kant van Harry maar ook bakker Groot Kormelink vond ik een goed mens die (soms) niet alleen heel aardig voor mij was maar ook een jongetje uit onze groep, Tonnie Oostveen, in huis had opgenomen.

Als er bij de Duitsers een feestje was en er in de bakkerij een taart gebakken moest worden, was het voor ons in de bakkerij ook feest. Die taarten voor de Duitsers werden namelijk, voordat zij de oven ingingen eerst "gekousterd". Ik weet niet of dit zo goed geschreven is en of dit een juiste vervoeging van het werkwoord is. Het kwam erop neer dat de taart gemaakt werd en als die klaar was iedereen die in de bakkerij aanwezig was erbij kwam, zijn neus flink ophaalde en het resultaat daarvan op de taart spuwde, welke dan vervolgens de oven in ging.

Met Jan Rouwmaat had ik weer een heel ander, maar ook zeer nauw en zeer persoonlijk contact. Dit werd mede veroorzaakt door het feit dat Jan en ik samen in 1 bed sliepen. Hoewel ertussen ons ruim 10 jaar verschil zat wisten we heel veel van elkaar en deelden we menig geheim. Zijn activiteiten, voordat ik hem leerde kennen, waren en zijn nog steeds, een beetje duister voor mij. Voor zover ik begreep heeft hij veel beroepen gehad o.a. in verzekeringen maar de volgorde waarin, staat me niet helder voor de geest. Als zoon en broer van schoenmakers wist hij natuurlijk ook wel het een en ander van het vak, in ieder geval genoeg om daar handig gebruik van te maken tijdens de oorlogsjaren. In een pand in de Lepelstraat dat ingenomen en bewoond werd door de Duitsers, had hij in een apart kamertje een eigen schoenmakerij. Dit was speciaal bedoeld voor de reparaties van het schoeisel van de bezetters. De normale dagelijkse reparaties deed Jan vanzelfsprekend ter plaatse. Er waren echter ook moeilijke gevallen bij (ook Duitsers konden moeilijke voeten hebben) en dan werd het een reparatie die mee naar huis genomen werd en door de echte vakbroeders voor hun rekening genomen werd. Op die manier was Jan in staat verschoond te blijven van tewerkstelling ergens anders en kwam hij, doordat hij midden tussen de Duitsers in een huis zat, ook veel te weten en dat kon in die tijd natuurlijk geen kwaad, integendeel. Ook bij Jan was ik regelmatig in zijn werkplaats op visite en deed boodschappen voor hem naar de werkplaats aan de Ruurloseweg of andere bestemmingen.

Ik herinner mij dat er in het bezette huis waar Jan werkte een toilet was waar ik eens gebruik van maakte. Tot mijn stomme verbazing zag ik daar een stukje zeep liggen dat heerlijk rook. Heel wat anders dan de zeep die we thuis nog

hadden, de zogenaamde "kleizeep" en ook beter dan wat we bij de familie Rouwmaat hadden. Ik dacht dus dat ik moeder Rouwmaat wel een groot plezier zou doen als ik dat stukje zeep mee naar huis zou nemen, dus verdween het in mijn broekzak. Tot op de dag van vandaag begrijp ik niet hoe hij het gemerkt heeft maar ik was nog niet buiten op straat, of ik werd al gegrepen door een Duitser uit dat huis die mij dat stuk zeep weer ontfutselde. Ter plaatse, midden op straat, kreeg ik van die soldaat een aframmeling die er niet om loog. Gelukkig werd ik gered door de groenteboer om de hoek van de Kevelderstraat, Johan Oosterholt, die toevallig voorbijkwam. Nog steeds heb ik groot respect voor de manier waarop hij die Duitser aanpakte waarbij hij een nog grotere mond opzette dan die Duitser en dat wil wat zeggen. Die Johan Oosterholt kwam ook nog wel eens bij Jan in zijn werkplaats en ik denk dat daar ook dingen besproken werden die het daglicht van de Duitsers niet verdragen konden. Op mijn haast antieke damesfietsje moest ik ook wel eens een briefje wegbrengen. Wat daar in gestaan heeft weet ik niet maar achteraf bezien kan ik dat haast wel raden.

Dat ik voor Jan ook wel eens naar de boerderij van Zieverink in de richting Beltrum moest om een briefje weg te brengen zal daar wel niets mee te maken hebben. Die briefjes waren meer bedoeld voor dochter Marietje waar Jan verliefd op was, zoals hij mij in bed toevertrouwde. Ik heb haar in die tijd enkele keren ontmoet en ik moest bekennen, Jan had een goede smaak.

Met Geert (of Gerrit) Rouwmaat had ik in die tijd minder intens contact dan met zijn broers. Dat kwam voornamelijk omdat Geert tewerkgesteld was in Zieuwent en alleen de weekends thuis kwam met de schep achterop.

Ik weet niet of het helemaal correct is maar het volgende liedje heb ik in die tijd van hem geleerd:

"Daar midden in Klein Pannerden, daar staat een massakeet

daar moeten wij gaan werken, dat doet ons zeer veel leed

we hebben er een dokter, de kwaal is diarree

het beste middel daarvoor, is pepermunt met thee,

wij zijn de rotzooi moe, wij willen naar Holland toe

holariera holala, holarie halo"

Voor de juistheid van de tekst sta ik niet volledig in, maar dit is wat ik ervan onthouden heb; ook de melodie klinkt me nog duidelijk in de oren.

Als ik aan Henkie Rouwmaat denk, is dat net als met de anderen natuurlijk met veel plezier, maar met hem had ik toch een heel andere band. Omdat Henkie veel jonger was dan de anderen had ik, 4 jaar jonger dan hij, wat leeftijd betreft een veel gelijkwaardiger verhouding. In mijn begintijd in Groenlo had ik meerdere problemen te overwinnen en op dat moment misschien wel het grootste probleem was de taal, want ik kon het meeste van wat er gesproken werd niet verstaan. Het plat Grols ben ik later wel goed gaan beheersen maar in het begin dacht ik wel eens: "*gooi het maar in mijn pet*". Vooral als ik met Henkie en zijn vriendjes op straat speelde en zij onder elkaar spraken, verstond ik er niets van.

Dat alle mensen als ze elkaar tegenkwamen "moj" tegen elkaar zeiden vond ik niet zo moeilijk, dat kon ik ook wel, maar verder waren er toch wel wat beginners problemen voor mij. Waar wij een "ui" gebruikten werd het in het Grols een "oe" of "uu" en zo waren er vele woorden die daardoor voor mij onbegrijpelijk waren. Wat moest ik als grote-stadskind met woorden als "bokse" die ik "vuil e'maakt had" of een "stoete" die bij de bakker gehaald moest worden. Henkie had daar wel begrip voor en ging met mij proberen "netjes" te praten. Hij ging in zijn ijver zover, dat hij dacht dat een schroefje ook wel plat zou zijn en hij sprak met mij dan over een "schruifje". Op die leeftijd leer je echter heel snel en binnen de kortste keren sprak ik Grols met de anderen in het minst geholpen door de buurtbewoners, bijvoorbeeld de jongens (en ook Marietje) Baks die naast ons aan de Ruurloseweg met hun grote gezin een winkel hadden. Met hen had ik ook een goed contact evenals met de jongens van Gebbink die aan de andere kant woonden. Overigens was er kennelijk een andere benade-

ring voor mensen uit de grote stad want, hoe klein ook, ik en mijn broertjes werden regelmatig aangesproken met "U"; zelfs moeder Rouwmaat vroeg dan aan mij: "*Jantje, wat wilt U eten*?"

Naast Gebbink woonde Hendrik Abbink met zijn vrouw Grade en hun 3 dochters Marie, Annie en Leis. Hendrik was melkboer maar veel belangrijker nog was dat hij de zwager was van moeder Rouwmaat; zijn vrouw Grade was de zuster van de overleden schoenmaker Hendrik Rouwmaat. Zeer regelmatig wipte hij even binnen om te kijken of alles in orde was of dat hij iets voor de familie kon betekenen.

Ik ben vaak daar thuis geweest en vooral ook in de jaren na de oorlog als ik met vakantie in Groenlo kwam. Ik mocht dan altijd het paard van ome Hendrik zoals hij heette, van en naar het weiland aan de Borculoseweg halen en brengen en voor een jongen " uut" de stad is dat heel wat.

Zoals eerder gezegd beschikte ik in die tijd over een oude aftandse fiets, die zo oud en lelijk was dat zelfs de Duitsers er geen belangstelling voor hadden. Voor mij en indirect voor de familie Rouwmaat was het een heerlijk en kostbaar bezit, want ik bestreek er een groot gebied mee. Schoenmaker Rouwmaat was er namelijk niet alleen voor de mensen uit Grolle maar ook voor heel velen uit de omliggende dorpen zoals Beltrum, Zwolle etc.

In Zwolle woonde tante Mina Meekes-Meijer, een zuster van moeder Rouwmaat. Het gezin bestond verder uit 2 zoons (Willem en Gerrit) en 2 meisjes (Marietje en Anna). Ik kwam daar erg graag en ook tijdens de vakanties na de oorlog ging ik er regelmatig heen. Gerrit heeft me zelfs de trompet leren bespelen (althans de toonladders) waarvan ik spijt heb er niet mee doorgegaan te zijn.

Een andere zuster van moeder Rouwmaat was Grada, getrouwd met Gerrit Overbekking, kleermaker van beroep en in zijn vrije tijd muzikant en muziekleraar. Zij woonden in de Rabeldersteeg, schuin tegenover de zij-ingang van bakker Groot Kormelink. Hun zoon Jan heb ik in de loop der jaren nog regelmatig ontmoet. Zowel vader als zoon Overbekking waren als klarinettisten en goede muzikanten bij de Burgerharmonie.

De schoenen werden meestal wel gebracht maar werden na reparatie veelal thuisbezorgd door Jantje, nadat hij eerst samen met Henkie een grote berg schoenen gepoetst had. Ik heb in die tijd zoveel schoenen moeten poetsen dat ik mijn gehele leven een hekel eraan gehouden heb. Met de gerepareerde en gepoetste schoenen op mijn fiets reed ik de omgeving af en deed mijn boodschappen en bezorgde of haalde in het voorbijgaan bij Marietje Zieverink de post. Tijdens die tochten heb ik ook de familie Walterbos leren kennen, die daar niet ver vandaan woonde op de boerderij Helbarg. Dochter Anne Walterbos is later met Harry Rouwmaat, de bakker, getrouwd.

Het huis van Rouwmaat aan de Ruurloseweg was in de oorlogstijd totaal anders dan nu. Sindsdien is het meerdere malen verbouwd. In "mijn tijd" had het veel meer een boerderijachtig aanzien, kompleet met deel waarin zich rechtsachter de toegang tot het varkenshok bevond en waarvan de uitgang in "d'n hof" uitkwam. Voor mij als standsjongen was het natuurlijk heel vreemd, niet alleen om een varken aan huis te hebben maar bovendien nog in oorlogstijd ook.

Ik denk dat het ver achter in de oorlogstijd geweest moet zijn dat het varkenshok ook nog gebruikt werd door een Duitser; waarschijnlijk omdat hij gedeserteerd was. Misschien was hij door de familie getest en "goed" bevonden dat hij zich daar mocht verbergen. Omdat hij thuis een jongetje had van mijn leeftijd, voelde hij zich ook erg tot mij aangetrokken.

Tegenover ons aan de Ruurloseweg was het huis (Huize Grol) van de burgermeester. Er naast was de Tramstraat en aan de andere kant van die straat stond ook een groot huis waarin een zogenaamde Kommandatur was gevestigd. Ook hier was het net als bij Jan in de Lepelstraat een komen en gaan van militairen, waar we dus met de neus bovenop zaten. Dat was wel eens vervelend want toen er op een middag een fosforgranaat vlak bij ons huis was ontploft en de fosfor nog lag na te branden, waar Henkie en ik heerlijk mee konden spelen, waren zij er als de kippen bij om het vuur en daarmee ons spel te doven, door er zand overheen te gooien. Gelukkig voor ons bleek dat als

je er dan weer met een stokje in ging roeren, fosfor de eigenschap bezat opnieuw te gaan branden als er lucht dus zuurstof bij kwam. Uiteindelijk was ons spel dus wel verstoord maar niet totaal verpest.

Ik weet niet meer of de dag van de fosfor dezelfde was waarop wij tussen de middag plotseling een hels lawaai boven op ons dak hoorden. We dachten eerst aan een bominslag ergens in de buurt. Later bleek dat het om een benzinetank ging die de geallieerden afwierpen als die leeg was, wanneer zij onderweg waren naar Duitsland of terug. De lege tank was precies bij ons op het dak, dat uit 2 puntdelen bestond gevallen. Omdat hij bovendien eerst tegen de schoorsteen was terechtgekomen en deze ook was afgebroken, was het enorme lawaai boven ons ook wel te verklaren.

De bevrijding van Groenlo

Jan en Jantje sliepen zoals eerder al vermeld samen in 1 bed en dat bed stond boven voor het zijraam, met uitzicht over de Ruurloseweg richting Ruurlo. Van daaruit konden we dus veel waarnemen van wat er zich op de Ruurloseweg afspeelde. We lagen dan ook eerste rang toen we op zaterdag 31 maart 1945 erg veel drukte zagen in de vorm van (ongeorganiseerde) troepenbewegingen. Wat me bijstaat is dat veel van de Duitsers die we in paniek zagen vluchten, gekleed waren in witte pakken of jacks. We wisten niet hoe vlug we uit bed moesten want dit beloofde een belangrijke dag te worden. Er waren echter ook andere plichten te vervullen voor mij, het was namelijk Paaszaterdag en er was afgesproken dat ik naar de kerk zou gaan voor de plechtigheden. Na afloop moest ik dan wijwater meebrengen zoals de traditie dat wilde. Het was een erg rommelige plechtigheid niet in de geringste mate omdat Deken Wiecherink die toen de parochie bestierde, alsmaar zenuwachtig heen en weer liep. De Mis was nog niet afgelopen of hij stormde door de kerk en riep tegen iedereen die aanwezig was, dat we snel naar huis moesten omdat de Engelsen eraan kwamen. De flessen wijwater konden nog net gevuld worden en toen als de weerga naar huis. Overigens zouden dat de enige flessen niet zijn die ik die dag mee naar huis zou brengen, maar dat wist ik toen nog niet. Onderweg naar de Ruurloseweg was het al een drukte van belang omdat de eerste Engelsen (of waren het Canadezen, of beiden) er toen al waren.

Op televisie zie je vaak beelden van oorlogsgebieden waarbij ook de kleine kinderen in beeld worden gebracht omdat zij daar ook sterk bij betrokken zijn. Je vraagt je dan af welke gevaren die kinderen wel niet moeten lopen in zo'n oorlogsgebied waar tenslotte ook volop wordt geschoten. Dat werd er in Groenlo ook omdat verspreide groepen achtergebleven Duitsers zich nog met hand en tand verzetten. Op 2 of 3 plaatsen hadden zij op het laatste moment nog ondermijnde bruggen tot ontploffing gebracht om de opmars van de geallieerden te stoppen. Ook in de Ruurloseweg ter hoogte van waar nu Meijer is was een brug die mogelijk ondermijnd was. Het gevaar was niet denkbeeldig dat die bijvoorbeeld door afstandsbediening alsnog tot ontploffing gebracht zou kunnen worden.

Terwijl enkele militairen bezig waren de situatie onder de brug in ogenschouw te nemen en eventuele demontage uit te voeren, zaten op de brug in verschillende richtingen Engelse soldaten met het geweer in de aanslag de omgeving af te zoeken op de mogelijke aanwezigheid van achtergebleven Duitse scherpschutters. Het zal ieder duidelijk zijn wat ik bedoelde met wat er allemaal met kinderen gebeuren kan in oorlogstijd; over de schouder van een van die soldaten zat ik met 10 jaar oud mee te loeren. Oké, het is allemaal goed gegaan, maar in de loop van de jaren daarna heb ik naarmate ik ouder werd vaak gedacht, hoe was het toch mogelijk dat zo'n jochie daartussen zat. Misschien omdat de geallieerden zelf ook jong waren of door de oorlogservaring die zij hadden, luchtiger met gevaar omgingen?

Van de brug aan de Ruurloseweg tot de Koem was maar een klein stukje. Toen bekend werd dat de magazijnen daar opengebroken en geplunderd werden, was ik er natuurlijk ook als de kippen bij om mijn bijdrage mee te naar huis te nemen (dat bedoelde ik toen ik zei dat ik die dag niet alleen flessen wijwater mee naar huis had gebracht). Een klein kereltje als ik kon vanzelfsprekend niet zo veel dragen maar daar werd wel wat op gevonden.

We zijn gezamenlijk (Wim, Jan en Henk) teruggegaan en hebben een ladder meegenomen, want daar ging lekker veel op. Grote bussen jam, honing, boter ik weet niet wat er al voor

Jan Spelbos in 1946 ter gelegenheid van zijn communiefeest. Deze foto geeft een indruk van hoe Jan er in die tijd, nadat hij uit Groenlo terug was in Utrecht, uitzag.

het grijpen lag en dat hebben we er op gestapeld en mee naar huis gesleept.

's-Middags werd al bekend gemaakt dat het weer ingeleverd moest worden en de volgende dag reden er wagens door de stad om te controleren wie wat en hoeveel had meegenomen. Het meeste daarvan moest weer worden ingeleverd, althans van hetgeen wat nog zichtbaar was. Zover ik me herinner is er niet echt intens in de huizen naar voorraad gezocht, waarschijnlijk hadden degenen die het weer op kwamen halen, zelf ook wel een bezoekje aan de Koem gebracht. Dat er veel terug moest, was maar goed ook want we hadden zoveel honing etc. in huis, dat we daar bij wijze van spreken nu nog van zouden kunnen eten.

Paaszondag 1945 was er een om nooit meer te vergeten. Bij het wakker worden stond er een grote geallieerde tank voor de deur en op de deel zaten de daarbij behorende soldaten lekker te eten. Zij hadden eigen brandertjes bij zich waarop zij eieren met spek zaten te bakken. Die ochtend heb ik het bij die soldaten erg goed gehad want niet alleen van de eieren met spek kregen we genoeg mee, ook aan chocolade bleken zij een flinke voorraad bij zich te hebben, waarvan zij gul uitdeelden.

Na de bevrijding

Toen de oorlog op 5 mei 1945 voorbij was, zijn de meeste geëvacueerde kinderen weer naar huis gegaan waaronder mijn beide broertjes. Ik had het zo naar mijn zin bij de familie Rouwmaat dat ik nog een poosje gebleven ben. Dit had onder andere tot gevolg dat ik, omdat ik leerplichtig was, dan ook in Groenlo naar school moest. Ik heb daar het schooljaar 1944/1945 afgemaakt waar ik o.a. met een zoon van de familie De Groen (van de brouwerij) in de klas heb gezeten.
Vele jaren later (misschien wel 30 jaar) zat ik tijdens een diner naast een meneer De Groen, die zoals later bleek uit Groenlo kwam. Gezien mijn ervaring met Grolle konden we daar dus gezellig over praten en groot was de verbazing dat deze meneer De Groen mijn schoolgenoot

van dat jaar 1945 bleek te zijn.

Zoals reeds eerder vermeld heb ik het contact met Groenlo nooit verloren. Als kind ben ik vele jaren teruggekomen om mijn vakantie bij de familie Rouwmaat door te brengen. Ik heb de jongens groot zien worden en hun vriendinnen leren kennen. Ik heb er menige trouwerij (broetlagte?) meegemaakt en de kleinkinderen zien komen waarmee ik gelukkig ook een goed contact heb gekregen en ook hun kinderen heb ik weer leren kennen. Helaas heb ik in de loop der jaren van vrouw Rouwmaat en haar 5 zonen afscheid moeten nemen; van haar na een lang en vruchtbaar leven, ook tijdens haar verblijf in het bejaardenhuis waar zij nog diverse functies bekleedde. Op haar sterfbed gaf zij mij in aanwezigheid van Harry doelend op de jarenlange vriendschap de boodschap: "dit verbond mag nooit verloren gaan".

Zij stierf op 85-jarige leeftijd in februari 1983 nadat zij helaas heeft moeten meemaken dat ook haar zonen Jan en Henk op veel te jonge leeftijd (beide 44 jaar) haar al in de dood waren voorgegaan. Ook Wim (63 jaar), Geert (70 jaar) en Harry (75 jaar) zijn inmiddels overleden. Na de begrafenis van Harry die als laatste overleed vroeg zijn zoon Martie mijn herinneringen aan de tijd die ik in Groenlo heb meegemaakt op papier te zetten, omdat ik de laatste ben uit deze dierbare kring. Ik heb dit graag gedaan, niet alleen om aan dat verzoek te voldoen maar ook en vooral als een blijk van eerbetoon aan een "grootse" familie, waarbinnen ik zoveel jaar heb mogen vertoeven, waaraan ik zo veel te danken heb en die ik altijd hoog zal blijven achten. Deze herinneringen heb ik 55 jaar na de oorlog uitgewerkt. Mochten er onverhoopt namen of situaties zijn die ik niet helemaal juist heb vermeld, is dat het gevolg van het feit dat er inmiddels toch wel geruime tijd is verstreken. Indien nodig; excuses hiervoor.

Maarssen 1997.

Jan Spelbos

De vestingwerken van Grol tijdens het 12-jarig bestand

Door J.E. van der Pluijm

Maurits ging begin oktober 1594 met zijn leger op weg om Grol aan te vallen, maar kwam niet verder dan Arnhem. In 1595 probeerde hij het opnieuw, maar zag zich tijdens de belegering van Grol door de nadering van Spaanse troepen onder aanvoering van Mondragon genoodzaakt terug te trekken. In 1597 was het dan zover dat hij, naast andere oostelijke vestingen in Spaanse handen, na een betrekkelijk korte belegering ook Grol kon innemen. Eindelijk was de "tuin[1]" gesloten; alle vestingen langs de oostgrens waren nu in Staatse handen. Groot was in Den Haag dan ook de teleurstelling toen Spinola in 1606 Grol weer in het bezit van de Spanjaarden wist te brengen. Grol zou als enige oostelijke vesting in de Noordelijke Nederlanden tot 1627 Spaans blijven.

M. Harbers en H. Nijman troffen in 1994 te Brussel een manuscriptkaart van de vesting Grol aan. Daarop waren de herstelwerkzaamheden en aanpassingen aangegeven, die na de verovering van Grol door Spinola noodzakelijk werden geacht. De begroting van de daarmee gepaard gaande kosten was in de tekening opgenomen. Aangenomen werd dat deze kaart kort na de verovering van Grol in 1606 door de Spanjaarden werd vervaardigd. De vesting moest vanwege blijvende oorlogsdreiging snel worden hersteld. In hoeverre deze plannen geheel of gedeeltelijk gerealiseerd zijn, kon tot nu toe niet worden nagegaan. De afkondiging van het 12-jarig bestand (1609-1621), zo'n twee en een half jaar na de verovering van Grol door Spinola, maakte herstel en versterking op korte termijn niet langer noodzakelijk. De periode die toen aanbrak hebben de Spanjaarden benut om de vestingwerken van Grol volgens een geheel nieuw plan te verbouwen en de stad uit te breiden. Grol zou daarmee een nagenoeg onneembare vesting worden.

Tot voor kort wisten we van het hoe en wanneer van die activiteiten slechts het resultaat zoals dat is weergegeven op een aantal kaarten gemaakt tijdens of naar aanleiding van de verovering van Grol door Frederik Hendrik in 1627. Het bekendst en meest gehanteerd is wel de kopergravure uit Hugo de Groots Grollae obsidio en de Stedenatlas van Blaeu, waarop de belegering van Grol is weergegeven met in het centrum de plattegrond van de vestingwerken van Grol.

De onbekendheid met wat er tussen 1609 en 1627 met de vestingwerken rond Grol had plaatsgevonden werd voor het eerst in 1989 doorbroken. Toen verscheen van H. Deys, na zijn bezoek aan het Spaanse archief te Simancas, de publicatie "Oude vestingplattegronden van Groningen, Vlissingen en Groenlo in Spaans bezit". Daarin meldde hij de vondst van een manuscriptkaart van de vestingwerken van Grol uit 1617. Die kaart toonde echter een plattegrond met uitgebreidere vestingwerken dan op de kopergravure in de Stedenatlas van Blaeu stonden afgebeeld. Met name kwamen er op de in Simancas gevonden manuscriptkaart 6 ravelijnen voor, die bij Blaeu ontbraken. Het lag voor de hand te veronderstellen dat de manuscriptkaart het oorspronkelijke plan was, dat niet volledig werd gerealiseerd.

N. Tops publiceerde in 1992 zijn "Groll in de zeventiende en achttiende eeuw". Daarin schreef hij onder meer over de financiën, die tijdens het 12-jarig bestand met het bouwen aan de vestingwerken gemoeid zouden zijn geweest. Tijdens het 12-jarig bestand werden er door de Spaanse rentmeester geen licenten[2] geheven en behoefde door de bevolking van de Graafschap Zutphen geen contributie[3] te worden betaald. De betreffende rentmeester diende in die periode dan ook geen rekening en verantwoording in van zijn inkomsten en uitgaven. De door Tops gepresenteerde gegevens ontleende hij aan de rekeningen van de rentmeester, die na het 12-jarig bestand het innen van contributies weer ter hand nam. De door Van Dulcken voorgeschoten bedragen werden hem na het 12-jarig bestand terugbetaald Hij ontving in 1623 van de rentmeester van de contributiën 8610 gulden en in

[1] Tuin staat voor het Duitse woord Zaun.

[2] Belasting op handel met vijandige gebieden.

[3] Belasting die werd geheven om zich te vrijwaren van plundering en brandstichting.

1626 nog eens 2362 gulden.
Van Dulcken was niet de enige die tijdens het bestand geld beschikbaar stelde om de verbouwing van de vesting voortgang te doen vinden. In die tijd was Joost Weening burgemeester te Grol. Ook hij verstrekte een voorschot en wel van 30.000 gulden. We ontlenen dit gegeven aan een manuscript van Helena van Basten Batenburg (uit Groenlo). Daarin treffen we de volgende passage: *"De familie Weening was zeer rijk; in het jaar 1616 was het dat de familie Weening aan den Krijgscommissaris in Spaanschen dienst, Hendrik van Etten, eene som van dertigduizend gulden voorschoot ten behoeve van het Spaansche Gouvernement, van welke gelden door genoemd Gouvernement telkenjare tot 1636 vijf procent rente werd betaald. Maar sedert dien tijd werd er ieder jaar door de geldschieters of hunne regthebbenden ten deze gereclameerd, doch steeds zonder gevolg"*. Deze gegevens leverden geen informatie over het wat en wanneer van de werkzaamheden aan de vestingwerken tijdens het bestand. Wel was daarmee de conclusie gerechtvaardigd, dat er tijdens het bestand aan de verbouwing van de vesting werd gewerkt. Tops deed daarover de volgende uitspraak: *"Het is aannemelijk dat de troepen bij de werkzaamheden aan de fortificaties werden ingezet, zeker de sapeurs, die de loopgraven maakten en daarin speciaal geschoold waren"*. In een voetnoot daarbij verzucht hij : *"Wie zoekt er in Brussel eens systematisch naar bescheiden betreffende bovengenoemde fortificatiewerkzaamheden?"*. De eerder genoemde publicatie van Deys bevatte de mededeling, dat de door hem te Simancas gevonden manuscriptkaart van Grol vergezeld ging van twee brieven, waarover in zijn publicatie geen verdere mededelingen werden gedaan.
Het is de verdienste van D. Kuit geweest, dat wij thans de inhoud van die brieven kennen. Ik verwijs daarvoor graag naar zijn publicatie in "Grols verleden" van november 2003. Deze in juni 1618 aan de Spaanse koning Filips III gezonden brieven bevatten de pertinente mededeling dat de Spanjaarden de verbouwing van de vestingwerken rond Grol reeds vóór 1618 grotendeels hadden uitgevoerd en dat de fortificaties op korte termijn gereed zouden zijn. Uit de inhoud van deze brieven werd geen antwoord verkregen op de vraag of de Spanjaarden ook de afgebeelde ravelijnen hadden aangelegd.
Over het feit dat weinig bekend was over het wereldlijk bestuur[4] en de militaire activiteiten te Grol tijdens het 12-jarig bestand maakte ook Kuit in zijn artikel de volgende opmerking: *"Daarbij moet op de eerste plaats aan Brussel worden gedacht. Dit is niet naast de deur, maar er liggen wel interessante mogelijkheden voor een onderzoeker die er tijd, geld en energie in wil steken"*. Eind 2003 trof ik in het Algemeen Rijksarchief te Brussel inderdaad, overigens bij toeval, nadere informatie over de vestingbouw rond Grol tijdens het 12-jarig bestand.
Keren we eerst terug naar de verovering van Grol door Spinola in 1606. Voordat Spinola na die verovering weer uit Grol vertrok benoemde hij Jacomo Francesco tot tijdelijk gouverneur en Johan Fatre tot munitiemeester van Grol. Johan Fatre overleed vrij spoedig na zijn benoeming aan een besmettelijke ziekte. Tijdelijk gouverneur Francesco werd op 8 maart 1607 opgevolgd door Matthijs van Dulcken, die voordien gouverneur van Wachtendonk was.
Wachtendonk was echter in 1607 neutraal verklaard, waardoor zijn functie daar overbodig was geworden. Korte tijd na de benoeming van Van Dulcken kwam ook de voormalige munitiemeester van Wachtendonk, Charles de Cocquiel, op 20 december 1607 naar Groenlo om de overleden Fatre op te volgen. De administratie, die deze nieuwe munitiemeester van Grol over de jaren 1608-1615 heeft bijgehouden, moest bij het beëindigen van zijn functie te Grol ter decharge aan de contadorie (administratiekantoor) te Brussel worden gezonden en is daardoor te Brussel bewaard gebleven. Documenten over de periode 1615-1627 ontbreken daar helaas.
Naast de opsomming van de voorraden bevatte de 44 pagina's tellende, in het 17e eeuws Frans gestelde verantwoording van De Cocquiel veel interessante informatie.
De Cocquiel nam de voorrrad pas in mei 1608 in beheer over. Dat was een gevolg van het feit, dat sedert de dood van zijn voorganger meerdere personen met goedvinden van gouverneur Van Dulcken een sleutel van het magazijn hadden bezeten. Er was in die periode van de voorraad geen administratie gehouden. Er zal eerst overleg met Brussel hebben plaats gevonden

[4] Voor de geschiedenis van het kerkelijk bestuur van Grol tijdens het 12 jarig bestand raadplege men de buitengewoon boeiende artikelen daarover die Pater P. C. Engel in de jaren 1977 t/m/ 1980 in de losbladige uitgaven van de Oudheidkundige Vereniging Groenlo publiceerde.

voordat De Cocquiel zijn werkzaamheden wilde beginnen. Uiteindelijk was het een door Van Dulcken op 18 mei 1608 getekende inventarisatie van de voorraden waarmee De Cocquiel zijn beheer aanving. De Cocquiel was tot juni 1615 munitiemeester te Grol.
In de paragraaf over het beheer van schoppen, houwelen, steenbrekershamers en dergelijke treffen we de volgende mededelingen:

28 september 1611. In opdracht van gouverneur Matthijs van Dulcken worden aan de soldaten van het garnizoen van Grol schoppen en houwelen uitgereikt om de gracht schoon te maken.

15 oktober 1612. De Italiaanse soldaten van het Grolse garnizoen maken in opdracht van Mattijs van Dulcken een demi lune (ravelijn) voor de Deventerpoort .

23 mei 1614. Aan de soldaten van het Grolse garnizoen worden in opdracht van Matthijs van Dulcken schoppen en houwelen uitgereikt om te gebruiken bij het werken aan de vestingwerken van Grol.

23 maart 1615. Aan de soldaten van het Grolse garnizoen worden een hoeveelheid kapmessen uitgereikt om daarmee fascines (rijshout) te halen om gebruikt te worden bij de fortificatie van Grol.

Hoewel De Cocquiel nadrukkelijk meedeelt dat vanaf mei 1614 twee jaren bij voortduring aan de vestingwerken werd gewerkt, moet die termijn met enige reserve worden bekeken. Hij vertrok immers zelf in juni 1615 uit Grol. Bovendien blijkt uit de door Kuit vertaalde brieven dat men in 1618 nog aan de fortificatie van Grol werkte. Het werk aan de vesting zou toen nagenoeg gereed zijn.
Uit de door De Cocquiel vastgelegde gegevens blijkt dus, dat de soldaten van het Grolse garnizoen aan de fortificatie van Grol hebben gewerkt. Het waren echter niet alleen de soldaten die bij het werken aan de vesting en het verleggen van de Slinge betrokken waren. Nicolaes van Wassenaer vermeldt in zijn beschrijving van "de staet van Grol": *"De wallen breet datter wel drie waghennen bij een connen wenden. Oock soo hooghdat men geen huysen van buyten sienconde dan alleen de kerck en 's Gouverneurs Huys*[7]*, so dat de plaets t'zedert den laetsten oorlogh seer ghesterckt is, meest van d'onwillighe lantluyden daer buyten also te weghe gebracht"*. Het lag overigens wel voor de hand om er van uit te gaan, dat ook de boeren gedwongen werden mee te werken, al was dat alleen maar omdat zij over wagens en trekpaarden beschikten. Nergens staat echter vermeld, wanneer de boeren bij de werkzaamheden zijn ingezet, mogelijk reeds vóór mei 1614. Enige onzekerheid over de aanvang en de duur van de werkzaamheden blijft daarmee bestaan. Een ding weten we uit deze gang van zaken wel zeker en dat is, dat het alles bij elkaar het Spaanse gouvernement weinig zal hebben gekost. Maar dat wisten we al uit de door Kuit vertaalde brieven. Langzaam en beetje bij beetje groeit de kennis van de geschiedenis van Grol tijdens het 12-jarig bestand; een periode waarin ook wat Grol betreft Spinola zijn invloed deed gelden. De niet onaanzienlijke rol van Van Dulcken in die periode verdient zeker nadere bestudering.

Maart 2005.

Bronnen:

Algemeen Rijksarchief Brussel:
-Archief van de contadorie van financiën.
Toegang 5, inventarisnummer 525
-Inventaire des lettres missive du fonds des papiers d'états et de l'audience.
Toegang 105, inventarisnummer 2033/1,
Gouverneurs des places 1621-1624.

R.G.C.M. van Basten Batenburg (Oldenzaal 1864/Leiden/Beverwijk 1979). In beperkte oplage uitgegeven manuscript van Helena van Basten Batenburg.

H.P. Deijs, Oude vestingsplattegronden van Groningen, Vlissingen en Groenlo in Spaans bezit. Stichting Menno van Coehoorn, Jaarboek 1988/1989.

[7] Of men van buiten meer gebouwen kon zien dan de hier genoemde hing sterk af van de plaats van waar men de waarneming verrichtte. Dicht bij de stad was het visueel effect van de 6 meter hoge wallen veel groter dan op enige afstand daarvan. Hoogteverschillen zowel binnen als buiten de stad speelden ook een rol. Het ter plaatse op ruime afstand van de stad door Daniel Cletcher in 1627 vervaardigde schilderij van de belegering van Grol toont duidelijk een veelheid aan gebouwen.

J.E. van der Pluijm, De vestingstad Grol, Geschiedenis van de vestingwerken van Groenlo (Groenlo 1999).

Rijksarchief in Limburg:
Archief van de Gelderse Rekenkamer te Roermond. Rekeningen van Ivo van Elshout van 9 maart 1623 t/m 8 maart 1626.
Inventarisnummers 300 t/m 305.

N.J. Tops, Groll in de zeventiende en achttiende eeuw (Groenlo 1992).

Nicolaes van Wassenaer, Historisch verhael alder ghedenckweerdichste geschiedenissen die van de beginne des jaeres 1621 [tot 1632] voorgevallen sijn.
Boeken 1 t/m 17 door van Wassenaer, boeken 18 t/m 21 door B. Lampe. (Den Haag/Amsterdam 1622-1635).
5e verhaal: april 1623 tot oktober 1623.
13e verhaal: april 1627 tot oktober 1627.

Groenlo: De militaire barakken en de brand van 1623

Door J.E. van der Pluijm

In het stadsarchief van Groenlo bevindt zich een dossier over de bouw van militaire barakken in de jaren 1614 en 1615. Naast een interessant bestek van zo'n barak bevat dit dossier gegevens over de financiering van die bouw. Tijdens het twaalfjarig bestand (1609-1621) werden er door de Spaanse rentmeester geen licenten[1] geheven en behoefde door de bevolking van het Graafschap Zutphen geen contributie[2] te worden betaald. Voor het Spaanse garnizoen van Grol waren de financiële middelen in die periode dan ook zeer beperkt. Dat werd gedeeltelijk opgevangen door de militaire bezetting van de stad in te krimpen, wat door de ontbrekende oorlogsdreiging zonder problemen kon plaatsvinden. De servitiegelden, die voor de inkwartiering van de soldaten aan de burgers van Grol werden betaald, vormden een andere kostenpost. Die te beperken was een van de redenen waarom men er naar streefde soldaten in barakken onder te brengen. Op basis van een globaal bestek kwam op 3 december 1613 de "commissaris ordinaris" Antonio Ferdinandes Castillo te Brussel met de Magistraat[3] van Groenlo overeen, dat Grol 5700 gulden zou ontvangen om daarmee zes barakken van elk tien kamers te bouwen. Drie barakken zouden in 1614 gereed moeten komen, de overige drie in 1615. De betaling door Brussel zou in twee termijnen van 2850 gulden plaats vinden, te betalen in 1614 en 1615. De stad Grol moest de voor de barakken benodigde grond inbrengen en bovendien de verplichting op zich nemen om voor de tijd van vier jaar het brandhout en de kaarsen voor de cortegarden[4] te leveren. Daarnaast moest men de cortegarden en de sentinelhuizen[5] onderhouden en verder de poorten, de bruggen en de straten van de stad onderhouden en indien nodig repareren. Al met al geen geringe verplichting.

Op 19 december 1613 werd het besluit door Brussel schriftelijk bevestigd. De 5700 gulden zouden worden betaald door tussenkomst van Peter Mulart, rentmeester te Lingen, waar men waarschijnlijk beter bij kas was dan te Grol. Mulart mocht dit bedrag in zijn bij de rekenkamer te Roermond in te dienen rekening en verantwoording opnemen. Aan de hand van een door de Magistraat opgesteld bestek werden op 3 januari 1614 de zes barakken aanbesteed. De bouw van twee barakken werd opgedragen aan Hendrik van Delden uit Vreden; de overige vier aan Dirk Schoenmakers uit Winterswijk.

Omdat in 1614 of mogelijk zelfs eerder met het omleiden van de Slinge en de verbouwing van de vestingwerken was begonnen, is het mogelijk, dat de Magistraat de nieuw aangeworven grond aan de Noordzijde van de Barakkenplaats als bouwterrein beschikbaar heeft gesteld. De bouw van de zes barakken verliep zo voorspoedig, dat op 25 september 1614 aan Brussel moest worden verzocht, de toegezegde gelden eerder te betalen, daar anders het afbouwen moest worden uitgesteld tot het voor 1615 toegezegde bedrag beschikbaar kwam. Brussel gaf Peter Mulart opdracht het voor 1615 toegezegde bedrag vooruit te betalen.

In het Rijksarchief Limburg bevinden zich de rekeningen van de rentmeesters in Spaanse dienst van het Graafschap Zutphen van na 1588. In de rekening van de rentmeester Ivo van Elshout van 1623 zijn betalingen opgenomen voor de bouw te Groenlo van barakken met honderd kamers. De opdracht werd dat jaar voor het bedrag van 10.500 gulden verleend aan Dirk Schoenmakers te Winterwijk. Deze barakken kwamen begin 1624 gereed.

In zijn boek "Groll in de zeventiende en achttiende eeuw" besteedde N. Tops aandacht aan de bouw van de barakken in 1614 en 1623. Uit het feit dat Peter Mulart in 1614 opdracht kreeg de tweede termijn vooruit te betalen, omdat er te Grol niet voldoende geld was, heeft Tops de conclusie getrokken *"dat de stadskas zijn onmacht bewees door het project van de barakken te laten verzanden". Hij schrijft verder*

[1] Belasting op handel met vijandelijke gebieden.
[2] Belasting die werd geheven om zich te vrijwaren van plundering en brandstichting.
[3] Burgemeesters, Schepenen en Raad.
[4] Verbastering van "corps de garde"; vermoedelijk de wachthuizen bij de 3 poorten van de stad.
[5] Vermoedelijk de wachthuisjes van de schildwachten in de stad.

"Dat project van de barakken heeft moeten wachten tot het eind van het twaalfjarig bestand (9 april 1621). Toen werd het weer opgevat, doch in gewijzigde vorm. De zestig kamers werden honderd kamers".

Op 1 april 1623 brak er te Grol brand uit. Er stond namelijk veel wind uit het oosten. De brand verspreide zich snel over de stad, wat voornamelijk veroorzaakt werd door het feit dat de huizen merendeels gedekt waren met stro. Vijfenzeventig[6] huizen vielen aan de vlammen ten prooi. Het ligt voor de hand te veronderstellen, dat de in 1614 gebouwde barakken bij de brand eveneens in vlammen waren opgegaan. Twee in het Algemeen Rijksarchief te Brussel aangetroffen brieven betreffende die brand gaven daarover duidelijkheid. Matthijs van Dulcken (sedert 1607 gouverneur van Grol) schreef reeds op 2 april 1623 aan de landvoogdes, de Aartshertogin Isabella, te Brussel over de verschrikkelijke ramp waar Grol door was getroffen. Men had zich verloren gewaand toen het vuur in de tijd van een half uur het kruitmagazijn bereikte. Dat bleef echter als door een wonder door het vuur gespaard. In het magazijn lag op dat moment 10 ton kruit, waarvan 7 ton als "mouille" werd omschreven, wat zoveel betekent als: bedorven of door het vocht aangetast[7].

Van Dulcken schreef aan Isabella, dat men de oorsprong en oorzaak van de brand niet kende, maar Nicolaas van Wassenaer weet echter omstreeks 1625 te melden, dat *"een soldaat binnen Grol, die sijn torf (turf) ontfanghen hadde, seer stoffelijck sijn vyer (vuur) bewaert, dat hij wat te groot t'savonds aengheleyt hadde, waerdoor in de stadt vijf en t'seventich huysen in d'assche gheleyt wierden, daer weynich profijts of quam door de stercke wint, die in alle die ghebouwen bijnaest scheen in een oogenblick de vlamme te jagen, soo datter nauwelicx eenige het bloote lijf salveerden"* (het vege lijf wisten te redden).

Op 22 april 1623 reageerde Isabella op de brief van Van Dulcken. Ze betuigde haar medeleven en had de ontvanger Bertrand Boncamp reeds opdracht gegeven om de bouw van vijf barakken financieel mogelijk te maken en haar te adviseren over waar hij in deze verder nog de plicht van Brussel vond. Door tussenkomst van Boncamp stelde Van Dulcken een bestek op aan de hand waarvan Dirk Schoenmakers te Winterswijk al in mei 1623 opdracht werd verleend tot het bouwen van vijf barakken met in totaal 100 kamers.

Hield deze opdracht in dat het in 1614 begonnen en niet voltooide project van de bouw van barakken nu in gewijzigde vorm werd hervat (geen 60 maar 100 kamers) zoals Tops schreef, of was er sprake van een geheel nieuw project nu de in 1614 gebouwde en destijds in gebruik genomen barakken door de brand waren verwoest?

Hernieuwd onderzoek van het eerder genoemde dossier in het stadsarchief Groenlo bracht de oplossing. Daarin was immers eveneens een ongedateerde brief aanwezig, met in de kantlijn de vermelding 1616, waarin een zekere G. Hagen aan Burgemeesters, Schepenen en Raad van Groenlo schreef, dat hij er bij de autoriteiten te Brussel voor had gepleit, dat de opgerichte barakken van matrassen en anderszins zouden worden voorzien. Daarvan zou reeds een kleine partij zijn toegezonden.

De zes barakken, waarvan de bouw in 1614 was begonnen, waren dus in gebruik genomen. Ze zullen dan ook begin 1615 gereed zijn gekomen. Omdat ze in 1623 aan de vlammen ten prooi waren gevallen, werd door Brussel vrijwel meteen geld beschikbaar gesteld om ze te herbouwen. Deze herbouw werd gebruikt om uit te breiden naar 100 kamers.

Op 23 augustus 1623 stelde Isabella nog een bedrag van 3000 gulden beschikbaar voor de herbouw van de afgebrande huizen en stadsboerderijen[8]. Of het bedrag voor de kosten van die herbouw voldoende was, laat zich thans moeilijk raden. Vergelijken we het met het bedrag dat voor de herbouw van de barakken beschikbaar werd gesteld, dan is 3000 gulden voor de herbouw van zo'n 75 huizen niet veel. De herbouw van de barakken verliep zeer voorspoedig. Op 26 september 1623 werden 30 matrassen en kussens geleverd en op 26 augustus 1624 nog eens 150 matrassen met kussens. Als we mogen aannemen, dat daarmee alle

[6] Er mag van worden uitgegaan, dat er in die tijd in de stad Grol ongeveer 100 huizen waren. Dat was althans rond 1600 het geval.

[7] Deze 7 ton 'bedorven' kruit was na de verovering van de stad door Frederik Hendrik in 1627 nog in het magazijn aanwezig.

[8] Het is opmerkelijk, dat de "niendeur" van de huidige stadsboerderij uit 1623 stamt en een ander in de stadsboerderij aanwezig kozijn van een niendeur eveneens het jaartal 1623 draagt. Daarnaast zijn bij de verbouwing van een pand in de Notenboomstraat dakspanten aangetroffen, die na dendrologisch (boomkundig) onderzoek uit 1623 bleken te stammen.

kamers van beddengoed waren voorzien, komt dat neer op 80 tweepersoons en 20 eenpersoons kamers.
Waar werden deze barakken gebouwd? De straatnaam "Barakkenplaats" laat er geen twijfel over bestaan, dat daar ooit barakken hebben gestaan. Waren dat de barakken van 1614 of die van 1623 of hebben beide groepen barakken op die plaats gestaan?
De kopergravures uit Hugo de Groots Grollae obsidio en de Stedenatlas van Blaeu geven de belegering van Grol in 1627 weer. In het centrum van die kaarten treffen we de plattegrond van de vestingwerken van Grol aan.
Bestudering van die plattegrond leidde eerder tot de conclusie dat de door de Spanjaarden tijdens het 12-jarig bestand gebouwde aarden omwalling bij het Lievelderbastion was voorzien van een keermuur. Dat zou nodig zijn geweest omdat de aarden wal van het Lievelderbastion daar erg dicht tegen de bestaande bebouwing lag.
In gesprekken met de archeologen die in 2004 bij de opgraving van de Beltemerpoort betrokken waren, kwam naar voren, dat wat in de genoemde kaarten eerder als keermuur werd aangeduid waarschijnlijk barakken waren. Een interessant gegeven, dat tot nadere bestudering nodigde.
In september 2004 werden ten behoeve van de fietsroute langs de resten van de circumvalatielinie panelen vervaardigd om langs de route te plaatsen. Op één daarvan stond een uitvergroting van een deel van het in het Paleis Het Loo aanwezige schilderij van Daniel Cletcher waarop de belegering van Grol door Frederik Hendrik is afgebeeld. Op de plaats van de hiervoor genoemde keermuur was daarop een boven de wal uitstekende bebouwing te zien met daarop een rijtje (10) schoorsteentjes.
Nadere bestudering van de beschikbare plattegronden bevestigde dat hier sprake moest zijn van barakken.
Uit de beschrijving van de belegering van 1627 weten we dat de barakken met pannen waren gedekt. Van Dulcken had tijdens de belegering opdracht gegeven die pannen van de daken te verwijderen om verder onheil bij de beschietingen te voorkomen. Nu duidelijk is geworden dat die barakken boven de aarden wal uitstaken en dus bij beschietingen als doelwit konden worden gebruikt, was dit een begrijpelijke beslissing.
Uitgaande van de thans beschikbare gegevens ligt het voor de hand aan te nemen, dat in 1623 bij de Lievelderpoort twee barakken van ieder 20 kamers werden gebouwd[9]. De overige 3 barakken met 60 kamers, waarvoor in 1623 opdracht werd gegeven, zullen aan de Barakkenplaats zijn gebouwd op de plaats waar voorheen de door de brand verwoeste 6 barakken met ieder tien kamers hadden gestaan.

Groenlo, maart 2005.

Bronnen:

Algemeen Rijksarchief Brussel:
- Archief van de contadorie van financiën.
Toegang 5, inventarisnummer 525
- Inventaire des lettres missive du fonds des papiers d'états et de l'audience.
Toegang 105, inventarisnummer 2033/1,
Gouverneurs des place 1621-1624.

Pluijm, J.E. van der, De vestingstad Grol, Geschiedenis van de vestingwerken van Groenlo (Groenlo 1999).

Rijksarchief in Limburg:
Archief van de Gelderse rekenkamer te Roermond.
Rekeningen van Ivo van Elshout van 9 maart 1623 t/m 8 september 1624.
Inventarisnummer 300, 301 en 302.

Stadsarchief Groenlo:
Militaire zaken. Aanbesteding van barakken 1613 en 1614.
Inventarisnummer 667.

Tops, N.J., Groll in de zeventiende en achttiende eeuw (Groenlo 1992).

Wassenaer, Nic. Van, Historisch verhael alder ghedenckweerdichste geschiedenissen die van den beginne des jaeres 1621 [tot1632] voorgevallen sijn.
Boeken 1 tot 17 door van Wassenaer, boeken 18 t/m 21 door B. Lampe.
(Den Haag/Amsterdam 1622-1635).
5e verhaal: april 1623 tot oktober 1623
13e verhaal: april 1627 tot oktober 1627

[8] De tweede barak is op het schilderij niet afgebeeld omdat die vanaf de standplaats van de schilder niet zichtbaar was. Deze lag namelijk schuin achter de afgebeelde barak.

Schilderij "Gezicht op de Markt te Grol"

Door Martie Rouwmaat

De hieronder authentieke tekst is afkomstig uit de notulen van de raadsvergadering van de gemeente Groenlo van 22 maart 1929. Het betreft hier een afbeelding van het schilderij "Gezicht op de Markt te Grol" van H. G. van der Kraan, voormalig gemeentesecretaris van de gemeente Groenlo. De afbeelding is eind 2004 door het Actie Centrum Groenlo als kerst- en nieuwjaarsgroet aan alle inwoners van de gemeente Groenlo huis aan huis werd verspreid. De foto is afkomstig uit de collectie en beschikbaar gesteld door drs. J. E. van der Pluijm. Het origineel is eigendom van de, tot en met 2004 zelfstandige, gemeente Groenlo[1].

Schrijven van den heer Mr. H.F. Hesselinck van Suchtelen, oud burgemeester van Groenlo, wonende te Wageningen, waarbij hij de gemeente Groenlo ten geschenke aanbiedt een schilderij voorstellende het Marktplein te Groenlo omstreeks 1838, geschilderd door wijlen zijn stiefvader den heer van der Kraan, oud Secretaris en ontvanger te Groenlo.

De Voorzitter (burgemeester Kraakman) leest het schrijven van den heer Hesselinck van Suchtelen voor waaruit blijkt, dat dit schilderij ten geschenke wordt aangebodenuit sympathie voor de gemeente Groenlo.
De Voorzitter zegt, dat hij ervan overtuigdis, dat hij namens alle leden van den Raad spreekt wanneer hij vanaf deze plaats zijn bijzonderen dank betuigt aan den gever voor dit bewijs van sympathie voor de gemeente Groenlo. Hij stelt dan ook voor dit geschenk onder dankbetuiging te aanvaarden van Mr. Hesselinck van Suchtelen, die zeker een van de beste burgemeesters van de gemeente Groenlo is geweest. De spreker zou het ook op prijs stellen indien de Raad zou willen besluiten dit schilderij een plaatsje te geven in de Burgemeesters kamer.

Zonder hoofdelijke stemming wordt daartoe besloten.

[1] Vanaf 1 januari 2005 is de gemeente Groenlo door de herindeling van Oost Gelderse gemeenten samengevoegd met de voormalige gemeente Lichtenvoorde. In 2005 was de officiële werknaam, voor de samengevoegde gemeenten Groenlo en Lichtenvoorde, tijdelijk; gemeente Groenlo. In 2006 zal dit worden gewijzigd in Oost Gelre.